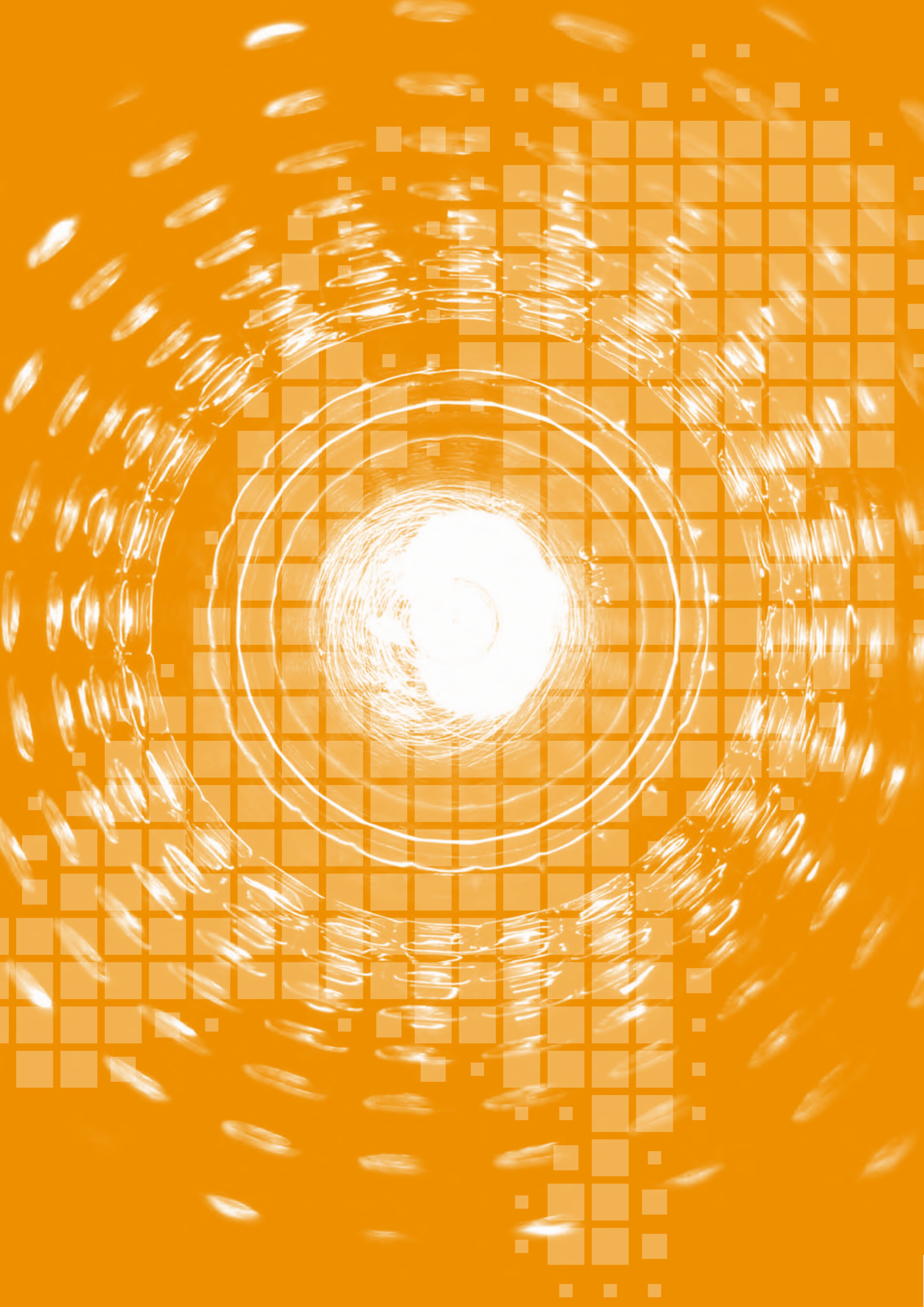

Cross Media Monitor Haarlem 2012

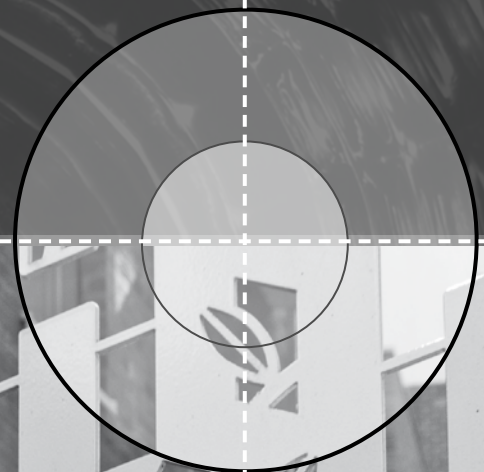
Nieuwe Energie op
de Creatieve As

Cross Media Monitor Haarlem 2012

Nieuwe Energie op
de Creatieve As

Titel

Cross Media Monitor Haarlem 2012

Onderzoek in het kader van 'Nieuwe Energie op de Creatieve As'

April 2012

© Stichting iMMovator, april 2012

Vereenvoudiging en/of openbaarmaking van deze publicatie is niet toegestaan, behalve indien hiervoor schriftelijk toestemming is gekregen van Stichting iMMovator Cross Media Network. Citeren uit de Cross Media Monitor is alleen toegestaan met bronvermelding.

Auteurs

Prof. dr. Paul Rutten, Paul Rutten Onderzoek en Universiteit Antwerpen

Olaf Koops MSc, TNO

Begeleiding

André Alberga (Gemeente Haarlem), Frank Visser (Stichting iMMovator, tevens projectleider) en

Irmgard Noordhoek (programmamanager (Nieuwe Energie op de Creatieve As))

Ontwikkeling

Haarlem Cross Media Monitor 2012 is een initiatief van iMMovator Cross Media Network en bouwt voort op het werk dat is verricht voor de Cross Media Monitor 2011, 2010, 2008 en 2006. Het format voor de Cross Media Monitor werd in 2006 ontwikkeld door Paul Rutten binnen het lectoraat Media- en Entertainmentmanagement van de Hogeschool INHOLLAND i.s.m. iMMovator. TNO leverde de kwantitatieve analyse voor de Haarlem Cross Media Monitor 2012. Deze monitor kwam tot stand in het kader van het project 'Nieuwe Energie op de Creatieve As'.

Financiering

DE MONITOR IS MEDE GEFINANCIERD MET STEUN VAN HET EUROPEES FONDS VOOR REGIONALE ONTWIKKELING VAN DE EUROPESE COMMISSIE

Fotografie

Irmgard Noordhoek

Productie

Ontwerp: burohiero, Haarlem

Print: All-In Printing, Haarlem

Oplage: 150

Distributie

Stichting iMMovator

U kunt de digitale versie van deze publicatie ook downloaden op www.immovator.nl.

Hard copies zijn te bestellen bij iMMovator of op info@immovator.nl of tel 035 - 6777 507

Meer informatie over iMMovator, de Cross Media Monitor en de mogelijkheden voor maatwerkproducten op basis van de Cross Media Monitor is te vinden op www.immovator.nl.

'CITIES THRIVE WHEN THEY HAVE MANY SMALL FIRMS AND SKILLED CITIZENS'

Edward Glaeser

Triumph of the City. How Our Greatest Invention Makes Us Richer, Smarter, Greener, Healthier, and Happier

New York. Penguin Books, 2011. p. 8

Managementsamenvatting

De cross media sector is met 8.400 banen verantwoordelijk voor tien procent van de werkgelegenheid in de regio Haarlem, 5.100 banen in de creatieve industrie en 3.300 in informatie- en communicatietechnologie. Daarmee scoort de regio Haarlem iets onder het gemiddelde van de Noordvleugel en ruim boven het Nederlands gemiddelde. Van de naburige regio's is Amsterdam veruit de belangrijkste cross media regio, in aantal banen en aandeel van cross media in de totale werkgelegenheid. De regio Haarlem is 'the best of the rest'. De specifieke kracht van de creatieve industrie in Haarlem blijkt uit het feit dat de stad van alle middelgrote Nederlandse steden met zes procent het hoogste percentage banen in de creatieve industrie telt. Over de periode 2000-2010 is de creatieve industrie verantwoordelijk voor bijna 22 procent van de ruim drie duizend netto nieuwe banen in de Haarlem.

De samenstelling van de Haarlemse cross media sector lijkt op die van Amsterdam. Kunst en cultureel erfgoed, media en entertainment en creatief zakelijke dienstverlening kennen ieder een substantiële omvang. ICT wordt gedomineerd door diensten. Hardware is relatief onbelangrijk. Het belangrijkste verschil met Amsterdam is dat kunst en cultureel erfgoed belangrijker zijn in Haarlem. Daarbinnen gelden podiumkunsten en scheppende kunsten als sterke bedrijfstakken die bovendien de afgelopen jaren zijn gegroeid. Daarmee is de stad Haarlem ook bijzonder kwetsbaar door de bezuinigingen op kunst en cultuur die de landelijke overheid anno 2012 doorvoert. Creatieve zakelijke dienstverlening is in Haarlem eveneens belangrijk, met informatie en communicatie als sterke bedrijfstak (waaronder reclame en communicatiebureaus) en vormgeving en ontwerp als groeier. In de deelsector media- en entertainmentindustrie is de regio Haarlem vooral gespecialiseerd in printmediabedrijven. Daarin lopen de banen terug door ontwikkelingen in die sector en door enkele bedrijfsverplaatsingen van uitgevers naar Amsterdam en Haarlemmermeer. Binnen ICT diensten kent de regio Haarlem een sterke oververtegenwoordiging van drukkerijen en reproduceenten van beeld- en geluidsdragers. Die bedrijfstak krimpt echter bijzonder sterk als gevolg van digitalisering en verscherpte internationale concurrentie. Groei is er binnen ICT diensten vooral in de software. Die bedrijfstak telt ook de meeste starters binnen de cross media industrie: ruim honderd nieuwe bedrijven in tien jaar.

In vergelijking met de Noordvleugel en Nederland als geheel groeit de crossmediasector in Haarlem minder hard. Dat weerspiegelt de ontwikkeling van de gehele economie van de regio en de stad Haarlem. Opvallend is de positieve trend in de creatieve industrie vanaf 2007, vooral door de groei in kunst- en cultureel erfgoed. Zowel in de regio Haarlem als de regio Amsterdam wordt de crossmediasector steeds kleinschaliger. Dat geldt vooral voor de creatieve industrie. Het aantal banen in de grotere bedrijven en instellingen neemt af, het aantal zzp'ers groeit. Binnen Haarlem vormt kunst en cultureel erfgoed daarop een uitzondering. Daar vindt wel groei plaats in de grote bedrijven en instellingen. Amsterdam onderscheidt zich van Haarlem door het groeiend aantal grote cross media bedrijven, in het bijzonder in de media- en entertainmentindustrie. Die bedrijven vertrekken juist uit Haarlem.

De belangrijkste oorzaken van de bescheiden ontwikkeling van de Haarlemse economie zijn de relatief geringe groei van het inwonertal en het relatieve gebrek aan fysieke ruimte voor nieuwe bedrijven. Wel liggen veel banen op een acceptabele reistijd van Haarlem, waardoor veel inwoners van stad en regio elders werk vinden. Daardoor kennen stad en regio relatief lage werkloosheidspercentages. Mogelijke toenemende fileoverlast of slechtere bereikbaarheid per openbaar vervoer vormen een bedreiging voor de werkgelegenheid van deze Haarlemmers. Naast de bereikbaarheid van banen, is de woonaantrekkelijkheid van de stad belangrijk voor Haarlem. Het voorzieningenniveau is hoog, er is een groot aanbod aan cultuur en erfgoed, er is veel groen en de kust is nabij. Dat is mede een verklaring voor het grote aandeel creatieve en hoogopgeleide mensen in de stad die zich hierdoor thuis voelen in de stad. In de Haarlemse economie zijn zakelijke dienstverlening, handel en reparatie (inclusief detailhandel) en zorg en overheid belangrijke werkgevers. Een belangrijk deel van de Haarlemse economie stoelt bovendien op toerisme en cultuur. In het bijzonder het grote aanbod aan cultuurpodia en kwaliteitswinkels is belangrijk. Op de wat langere termijn moet de stad Haarlem bedacht zijn op de invloed van het internet als winkelkanaal op haar positie als winkelstad.

Managementsamenvatting

Binnen de strategie van Haarlem voor de cross media industrie ligt de focus op de kleinschalige creatieve sector voor de hand. De trend naar kleinschaligheid is duidelijk herkenbaar, landelijk en in de Noordvleugel, maar vooral ook in de regio Haarlem. Deze kleinschalige creatieve industrie kan bijdragen aan de autonome economische groei die de regio en de stad Haarlem kunnen gebruiken. Kleinschalige bedrijvigheid kan goed worden ingevlochten in de structuur van de stad en kan bovendien stoelen op het grote aantal leden van de creatieve klasse dat Haarlem rijk is. Kleine creatieve bedrijven zoeken het creatieve klimaat van de stedelijke omgeving, Haarlem kan die atmosfeer en kwaliteit bieden. Voor de verdere ontwikkeling van de sector is het ontwikkelen van bedrijfsverzamelgebouwen in de stad of tegen de stad aan voor starters en broedplaatsen van belang. Cruciaal is ook het helpen creëren en onderhouden van netwerken van creatieve bedrijven en creatief talent. De kleinschalige creatieve sector vormt een goed voorbeeld van de zogenaamde netwerkeconomie. Tegelijkertijd moet de regio Haarlem grote creatieve bedrijven die passen binnen het specifieke culturele en economisch profiel blijven accommoderen, in het bijzonder op het terrein van kunst, cultuur en erfgoed.

In breder verband geldt dat de kleinschalige creatieve sector een versterking oplevert van het culturele profiel en daarmee de leefkwaliteit van de stad. Het verdient in dit verband aanbeveling om te onderzoeken op welke manier het groeiende aantal kleine bedrijven tot samenwerking met de grotere partijen binnen en buiten de creatieve industrie kan komen, als toeleverancier of zelfs als partner in innovatie, om op die manier de lokale en regionale verwevenheid te stimuleren. Op de snijvlakken van creatieve industrie, toerisme, retail, cultuur en erfgoed kunnen ook lokale en regionale onderwijs- en onderzoeksinstellingen inspelen in hun opleiding van talent en het coachen van startende ondernemingen die in de stad en de regio hun nieuwe bedrijvigheid kunnen invullen.

Uitgebreide samenvatting

Cross media industrie in de economie van de regio en stad

De cross media industrie is een belangrijk onderdeel van de economie van de regio Haarlem. De sector is daar verantwoordelijk voor tien procent van het aantal banen in 2010. Daarmee scoort de regio Haarlem iets onder het gemiddelde van de Noordvleugel en ruim boven het Nederlands gemiddelde. De 8.400 banen van de cross media industrie in de regio zijn verdeeld over de creatieve industrie (5.100 banen) en informatie en communicatietechnologie (3.300 banen). De regio Haarlem bestaat behalve uit de stad met die naam uit Bloemendaal, Heemstede, Zandvoort en Haarlemmerliede en Spaarnwoude. 83 procent van de regionale banen in de cross media industrie is te vinden in de stad Haarlem. Het percentage van alle banen in de regio bedraagt ruim 75 procent. De sector is daarmee geconcentreerd in de stad. De regio Haarlem is vooral sterk in creatieve industrie. Het percentage creatieve industrie banen in de totale werkgelegenheid is in de regio Haarlem met zes procent hoger dan het gemiddelde van de Noordvleugel en dat van Nederland. De score van ICT is aanzienlijk minder. De stad Haarlem heeft, vergeleken met andere middelgrote steden in Nederland (met tussen de honderd en tweehonderdduizend inwoners), het grootste aandeel creatieve industrie in het totale aantal stedelijke banen. Ook dat bedraagt zes procent, wat zich vertaalt in ruim 4.000 banen in de stad Haarlem.

Regio Haarlem en de omliggende regio's

Van de omliggende regio's valt Amsterdam op door zijn sterke cross media presentie. Zowel in aantal banen als aandeel in de totale economie overtreft Amsterdam de naburige regio's ver. De regio Haarlem is 'the best of the rest' en laat voor wat betreft het aantal cross media banen en aandeel in de totale economie, de aangrenzende regio's ver achter zich: Zaanstreek, Leiden en de Bollenstreek, Regio Haarlemmermeer en IJmond. Voor wat betreft het aandeel van de verschillende subsectoren uit cross media (kunsten en cultureel erfgoed, media en entertainment, creatief zakelijke dienstverlening, ICT hardware en ICT diensten), lijkt het profiel van de regio Haarlem sterk op dat van Amsterdam. Het belangrijkste verschil is het hoge aandeel van banen in kunst en cultureel erfgoed in de regio Haarlem (ruim veertig procent), ten opzichte van media en entertainment (ruim 32 procent) en creatieve zakelijke dienstverlening (27 procent). Het ICT profiel van de regio Haarlem is een weerspiegeling van dat van de Noordvleugel. De regio Haarlem kent een hoog percentage ICT diensten (93 procent, bijna 3.100 banen) en een zeer bescheiden aandeel ICT hardware (zeven procent, bijna 250 banen).

Ontwikkeling van cross media banen

De cross media industrie ontwikkelt zich in de regio Haarlem in de periode 2000-2010, net als de algemene economie van de regio, minder snel dan de Nederlandse of die van de Noordvleugel. Procentueel en absoluut komen er elders vaak meer banen bij dan in de regio Haarlem. Dat geldt niet voor alle deelsectoren en de bedrijfstakken op dezelfde manier.

Creatieve industrie

Zo laat de creatieve industrie, de sterkste troef van de regio Haarlem, in de jaren 2008 tot en met 2010 een acceleratie van de groei tot boven het landelijke gemiddelde zien en groeit ze harder dan de rest van de regionale economie. Ze blijft echter nog steeds achter bij de groei in de Noordvleugel. Over de periode 2000-2010 blijkt de creatieve industrie verantwoordelijk voor bijna 22 procent (668 banen) van de 3.057 netto nieuwe banen in de regio Haarlem.

Van de onderdelen binnen de creatieve industrie laat kunst en erfgoed (1.946 banen in 2010) zich in de periode 2000-2010 het sterkst gelden (796 banen groei). De regio Haarlem is sterk gespecialiseerd in deze deelsector met een locatietoëfficiënt¹ (LQ) van 186. Die is het directe gevolg van de specialisaties in podiumkunsten (LQ=230) en scheppende kunsten (LQ=232), Beiden groeien sterk. De regio Haarlem is enigszins gespecialiseerd in cultureel erfgoed (LQ=143), maar laat daar geen groei zien. Creatief zakelijke dienstverlening (1.608 banen, 236 banen groei) is in de regio Haarlem eveneens een groeisector en is ook oververtegenwoordigd (LQ=168). Daarbinnen is

¹ De locatietoëfficiënt drukt de mate uit waarin een sector of een bedrijfstak is onder- of oververtegenwoordigd in een stad of regio, ten opzichte van het landelijke gemiddelde. Een score van 100 is gelijk aan het landelijke gemiddelde. Met een score van meer dan 150 geldt dat een stad of regio gespecialiseerd is in de betreffende sector of bedrijfstak.

het domein informatie en communicatie, waar onder andere communicatie en PR bureaus onderdeel van uitmaken, een sterke bedrijfstak (LQ=183, 1.301 banen), maar hij groeit nauwelijks Vormgeving en ontwerp is qua omvang bescheiden (307 banen), maar groeit sterk (215 banen groei) en kent een bescheiden overrepresentatie (LQ=123). De regio Haarlem kent een specialisatie in media- en entertainment (1.559 banen, LQ=159), maar de deelsector laat in het voorbije decennium krimp zien (-364 banen). Die is toe te schrijven aan banenverlies binnen de persmedia (-463 banen) en de boekenindustrie (-70 banen). Dat is het gevolg van een algemene sectorale trend in de gedrukte media die zich door de specialisatie in dit domein in Haarlem, extra sterk laat gelden. Bovendien wordt de negatieve trend versterkt door een aantal verplaatsingen van mediabedrijven weg uit de regio Haarlem naar naburige regio's, in de jaren 2000-2010, in het bijzonder Haarlemmermeer en Amsterdam. Live entertainment is binnen de media- en entertainmentindustrie (197 banen in 2010) de sterkste groeier (105 banen groei)

Informatie- en communicatietechnologie

ICT als sector ontwikkelt zich in de regio Haarlem uitgesproken negatief. Er verdwenen netto 301 banen in de periode 2000-2010. De regio kent geen specialisaties in die sector, met uitzondering van de drukkerijen (LQ=242), de traditionele ICT. Deze specialisatie past bij de geschiedenis van Haarlem als stad van boeken- en krantenuitgevers en van drukkers. Juist in de bedrijfstak drukkerijen zijn in het afgelopen decennium forse saneringen doorgevoerd; er verdwenen 494 banen. Dat is overigens geen exclusief Haarlemse ontwikkeling. Landelijk bevinden de drukkerijen zich in de hoek waar de klappen vallen. In ICT hardware werden 301 banen geschrapt. Opvallend is verder de krimp in de bedrijfstak telecommunicatie (-494 banen). Het verlies in een aantal bedrijfstakken binnen ICT wordt enigszins opgevangen door een sterke banengroei in software (+590 banen, 7,6 procent groei gemiddeld per jaar). Dat is ook de bedrijfstak binnen de cross media industrie waarin de meeste starters zijn gesignaleerd in de periode 2000-2010: ruim honderd. Toch is die bedrijfstak niet uitzonderlijk vertegenwoordigd in de regio (LQ=110)

Bedrijvigheid in cross media

In het voorbije decennium (2000 tot en met 2010) zijn in Nederland de grote bedrijven kleiner geworden en is het aantal kleine bedrijven gegroeid. Die trend doet zich in versterkte mate voor in sector cross media en daarbinnen vooral in de creatieve industrie. Die is doorgaans kleinschaliger dan de sector ICT.

Een groot deel van de werkgelegenheid in de cross media industrie van de regio Haarlem is te vinden in bedrijven met vijf of minder banen (43 procent). Tegelijkertijd nemen ook de grotere bedrijven van vijftig of meer banen een behoorlijk deel van de cross media banen voor hun rekening (27 procent). Ze zijn uiteraard minder talrijk. Binnen de creatieve industrie in de regio Haarlem leggen de kleinere bedrijven meer gewicht in de schaal dan gemiddeld (54 procent van de banen) binnen de crossmediasector, binnen ICT zijn dat de grotere spelers (64 procent van de banen).

De terugloop van banen bij bedrijven met meer dan vijftig banen is in de periode 2000-2010 het grootst in de media- en entertainmentindustrie (-728 banen) en ICT diensten (-483 banen). Tegelijkertijd groeit het aantal zzp'ers. Die ontwikkeling is zowel het resultaat van nieuw en kleinschalig ondernemerschap als van de heroriëntatie van medewerkers die afvloeien bij bedrijven en kiezen voor de status van zelfstandig professional. Opvallend is de uitzonderlijke positie van kunst en cultureel erfgoed in de regio Haarlem. Het aantal banen bij bedrijven en instellingen met meer dan vijftig banen is in de periode 2000-2010 met 310 toegenomen. De vestiging van Holland Symfonia in Haarlem in deze periode heeft daaraan bijgedragen. Bezuinigingen op cultuur zullen die groei in 2012 weer voor een groot deel ongedaan maken.

De kleine schaal van de cross media industrie markeert de regio Haarlem ten opzichte van bijvoorbeeld de regio Haarlemmermeer en Leiden en de Bollenstreek die grootschaliger zijn. De Amsterdamse crossmediasector kenmerkt zich door met de regio Haarlem vergelijkbare kleinschaligheid. Dat is opmerkelijk omdat de sector daar in aantallen banen en in aandeel van de totale economie de grootste van Nederland is. Er is in Amsterdam

daarmee sprake van massale of grootschalige kleinschaligheid. Zeker wanneer in ogenschouw wordt genomen dat Amsterdam ook grotere creatieve bedrijven binnen haar grenzen heeft en die ook in toenemende mate aantrekt. Binnen de regio Haarlem bestaat nauwelijks verschil tussen Haarlem stad als centrum en de omliggende gemeenten in termen van schaal van bedrijvigheid binnen cross media. De schaal in de randgemeenten is kleiner dan in de stad.

In de periode de periode 2001 tot en met 2009² zijn er in de regio Haarlem 459 nieuwe bedrijven in cross media gestart. Daarmee zijn 722 nieuwe banen gecreëerd, elf procent van het totaal door startende ondernemingen gecreëerde banen. De meesten starters werden genoteerd in software gevolgd door professionele communicatie en informatie en facilitaire ICT diensten. Opvallend is naast de vierde positie voor vormgeving en ontwerp, de vijfde positie voor persmedia.

Economie van stad en streek als context voor cross media ontwikkeling

In de Haarlemse economie zijn zakelijke dienstverlening, handel en reparatie (inclusief detailhandel) en zorg en overheid belangrijke werkgevers. De stad kent een specialisatie in media, kunst en vormgeving, zo blijkt uit de recente economische verkenningen van de Metropool Regio Amsterdam. Van alle werknemers die werken voor Haarlemse bedrijven en instellingen komt de helft uit de eigen stad. Een kwart wordt ingevuld door werknemers uit de gemeenten in Zuid-Kennemerland, Amsterdam en Haarlemmermeer. De rest komt uit andere delen van de Metropool Regio Amsterdam of de overige delen van Nederland.

Een belangrijk deel van de Haarlemse economie stoelt op het uitbaten van de sterke punten van de voorzieningen in stad op het terrein van toerisme en cultuur. In het bijzonder het grote aanbod aan winkels en allerlei vormen van cultuur vervult hierin een belangrijke functie. Winkels in non-food en daarbinnen mode en lifestyle zijn van bijzonder belang. Voor wat betreft cultuur is de stad in het bijzonder sterk in het aanbod van musea en podiumkunsten en speelt ook de historische binnenstad als onderdeel van het brede cultureel erfgoed aanbod een belangrijke rol. Het rijke aanbod aan boekwinkels en antiquariaten bevindt zich op het breukvlak van cultuur- en winkelaanbod. De theaters- en concertpodia hebben een heel duidelijke regionale functie.

De specifieke geografische en economische context waarin Haarlem en de regio zich ontwikkelen is behalve in de gehele economie ook duidelijk voelbaar in de cross media industrie. De bescheiden economische groei van de regio Haarlem, vertaalt zich in een beperkte groei in cross media. Die relatief trage economische ontwikkeling is terug te voeren op de lage bevolkingsgroei, het gebrek aan ruimte om grootschalig nieuwe bedrijven te accommoderen en nieuwe wijken te bouwen en het aanbod van grote aantallen banen buiten de regio, binnen een acceptabele reistijd van Haarlem en de regio. Nieuwe bewoners en nieuwe bedrijven moeten worden ingepast in de bestaande ruimtelijke structuur van stad en regio, terwijl het aantal beschikbare banen in onder meer Amsterdam en Haarlemmermeer fors groeit. Veel inwoners van Haarlem vinden daar werk. Dat verklaart ook de relatief lage werkloosheid in de stad en ook in de regio, al ligt die daar hoger. De nabijheid van werkgelegenheid in stad en streek, maar ook in de naburige regio's is een onderdeel van de aantrekkelijkheid van Haarlem en omgeving voor bewoners. De kracht van Haarlem ligt ook in het aantrekkelijke woonklimaat met een hoogwaardig voorzieningenniveau en een groot aanbod aan cultuur en erfgoed. Dat is mede een verklaring van het relatief grote aandeel creatieve en hoogopgeleide mensen in de stad. Mede op basis hiervan en een aantrekkelijk woningaanbod functioneert de stad Haarlem als overloopgebied voor Amsterdam.

Strategie: focus op kleinschaligheid, netwerken en synergie

Haarlem heeft de kans om in het bijzonder de creatieve industrie als onderdeel van de crossmediasector verder te ontwikkelen en daarbij de mogelijke synergieën met onderdelen van de ICT industrie en ook de rest van de economie van de stad en de regio te zoeken. Daarbinnen ligt de keuze voor de hand om voor een belangrijk deel de focus te richten op de kleinschalige creatieve sector. De trend naar kleinschaligheid is duidelijk herkenbaar,

² Hier wordt een afwijkende periode gebruikt vanwege de beschikbaarheid van statistische data.

landelijk en in de Noordvleugel, maar vooral ook in de regio Haarlem. Voor autonome economische groei is Haarlem afhankelijk van bedrijvigheid die binnen het huidige ruimtelijke patroon kan worden ingevlochten en die bij voorkeur het profiel van de stad kan versterken. De kleinschalige creatieve industrie biedt daartoe veel mogelijkheden. Een combinatie van kleinschalige creatieve bedrijvigheid met de sterke punten van de stedelijke structuur en de economie, in verbinding met het in de regio beschikbare creatieve en ondernemende potentieel moet daarbij het uitgangspunt vormen. De voorbije jaren hebben laten zien dat de creatieve industrie bovengemiddeld aan de economische groei in de regio Haarlem bijdraagt. De kleinschaligheid van de sector maakt het mogelijk deze in de stedelijke structuur in te vlechten. Bekend is dat kleinschalige bedrijven zich graag vestigen in of in de buurt van de binnensteden omdat ze zich door het creatieve klimaat, mits een stad daar blijk van geeft, laten inspireren en omdat ze er gemakkelijk ontmoetingen kunnen arrangeren. De atmosfeer en de kwaliteit van de stad Haarlem voldoet aan die eisen. Voor de verdere ontwikkeling van de sector is het ontwikkelen van bedrijfsverzamelgebouwen in de stad of tegen de stad aan voor starters en broedplaatsen van belang. Grote steden kennen doorgaans een van dynamiek van bezetting van bedrijfspanden en kantoren, zeker in de huidige tijd, die facilitering van deze bedrijven, soms op zeer tijdelijke basis mogelijk maakt. De stad en de regio zouden moeten werken aan een pallet van voorzieningen en diensten specifiek gericht op kleinschalige creatieven. Een cruciaal onderdeel daarvan is het helpen creëren en onderhouden van netwerken. Studies naar het functioneren van de stedelijke en regionale economie hebben geleerd dat de bereikbaarheid van Amsterdam dusdanig is dat er vanuit gegaan mag worden dat hoofdstedelijke creatieve ondernemers en makers binnen de Haarlemse actieradius vallen en vice versa. Dat houdt in dat netwerken met creatieven en ondernemers in bijvoorbeeld Amsterdam ontwikkeld kunnen worden, zeker wanneer het gaat om disciplines en competenties die in Haarlem minder voor handen zijn en in de regio node gemist worden. Juist op de snijvlakken van creatieve industrie, toerisme, retail, cultuur en erfgoed zouden ook lokale en regionale onderwijs- en onderzoeksinstellingen kunnen inspelen in hun opleiding van talent en het coachen van startende ondernemingen.

Ervaringen in de voorbije jaren indiceren dat een specifieke focus op grote creatieve bedrijven voor de ontwikkeling van de sector niet voor de hand ligt. Enkele grote mediabedrijven kwamen in de voorbije jaren tot de conclusie dat de regio Haarlem niet langer voor hen de logische locatie was. Het blijkt voor de regio niet altijd mogelijk om deze bedrijven aan zich te binden, wat kiezen voor een strategie gericht op grote bedrijven moeilijk verdedigbaar maakt. In veel gevallen is de stad of de regio ook niet bij machte om grote creatieve bedrijven tegemoet te komen in de motieven die hen drijven om te verkassen. Amsterdam bijvoorbeeld ontwikkelt actief sites waar grote creatieve bedrijven zich kunnen vestigen in de buurt van andere creatieve bedrijven en een overvloed aan talent. Specifieke clustering op dergelijke schaal is voor de regio Haarlem geen haalbare kaart. Bovendien is concurrentie met Amsterdam op dat vlak, regionaal economisch improductief. Wanneer bedrijven kiezen voor een locatie in Haarlemmermeer vanwege een combinatie van ruimtelijke mogelijkheden en nabijheid van Schiphol is dat voor Haarlem alleen te matchen door het vergaand verbeteren van de verbindingen, wat voor de toekomst wellicht een optie is, mits goede locaties voor bedrijven voor handen zijn.

Dat houdt niet in dat de regio Haarlem in alle gevallen moet stoppen grote creatieve bedrijven of instellingen te accommoderen. In sommige gevallen is Haarlem of de regio juist wel de goede locatie voor grote bedrijven of instellingen wanneer er een specifieke fit is met de plek, een specifiek netwerk van bedrijven bestaat of de sterke punten van de stad, in het bijzonder op het terrein van kunst, cultuur en erfgoed. Het gaat dan bijvoorbeeld om de grote podia en musea. Die zijn in meerdere opzichten belangrijk voor de creatieve economie van Haarlem en passen daar ook in. Een specifieke focus op kleinschaligheid wil zeker niet zeggen dat deze partijen geen aandacht meer verdienen. Het zou zelfs nagegaan moeten worden of het groeiende aantal kleine bedrijven niet tot samenwerking met de grotere partijen kan komen, als toeleverancier of zelfs als partner in innovatie, om op die manier de lokale en regionale verwevenheid te stimuleren.

Problemen en uitdagingen

Stad en regio Haarlem zien zich de komende jaren in ieder geval geconfronteerd met een aantal problemen en uitdagingen die zowel van overheid, onderwijsinstellingen en bedrijfsleven en instellingen bijzondere aandacht en inzet vragen.

Allereerst is voor stad en regio Haarlem van belang om na te gaan waar de kansen voor autonome economische groei liggen, met het doel de aansluiting van de lokale economie met de landelijke en Noordvleugel trend te behouden. In deze studie is onderzocht in hoeverre de cross media industrie daarin van belang is. Die vraag is bevestigend beantwoord en voorzien van de aanbeveling om vooral te investeren in de creatieve industrie die bij stad en regio past. Gepleit is voor een focus op kleinschaligheid en daar waar grootschalige instellingen en bedrijven passen bij het profiel van Haarlem en omstreken, ook daar accenten te leggen. Dat laatste geldt in het bijzonder voor kunst, cultuur en erfgoed.

Ten tweede is vastgesteld dat de huidige bezuinigingen op cultuur de sterkte positie van Haarlem als stad van kunst en cultuur, die ook een belangrijk deel van de regionale economie schraagt, onder druk zet. Uitdaging is de uitholling van de krachtige positie van Haarlem in dit domein te voorkomen omdat dit ook economische gevolgen kan en zal hebben.

De derde uitdaging is van andere aard. De opmars van het internet als winkelkanaal zal in de toekomst onherroepelijke consequenties hebben voor het winkelstraataanbod. Die ontwikkeling raakt de positie van Haarlem als toeristenstad die voor een belangrijk deel op zijn winkelaanbod drijft in het hart. Die ontwikkeling vereist een fijnmazig samenspel van creatieve conceptontwikkeling, ondernemerschap en stadsontwikkelingsbeleid.

Een vierde factor die cruciaal is, is bereikbaarheid. De regio Haarlem profiteert niet alleen van een goede infrastructurele ontsluiting voor toeristen en bezoekers. De woonaantrekkelijkheid van Haarlem is ook van groot belang voor de bewoners van Haarlem die elders werken. Wanneer banen slechter bereikbaar zijn gaat dat ten koste van de aantrekkelijkheid van de stad en kan leiden tot een neerwaarts economisch effect voor stad en regio.

Dat geldt ook voor een mogelijke vijfde ontwikkeling. De stagnatie op de woningmarkt kan ten koste gaan van de overloopfunctie die Haarlem vervult voor Amsterdam. Een motief voor Amsterdammers om naar Haarlem te verkassen is de lagere woningprijs in Haarlem. Met de verruiming van het aanbod tegen lagere prijzen in Amsterdam, kan Haarlem positie verliezen en zal ze het meer nog dan eerder van haar woonaantrekkelijkheid moeten hebben.

Inhoudsopgave

	Managementsamenvatting	4
	Uitgebreide samenvatting	8
1.	Inleiding	16
2	Haarlem, Zuid-Kennemerland en de Metropoolregio	20
	2.1 Inleiding	21
	2.2 Economie en Werkgelegenheid	22
	2.3 Toerisme en Cultuur	28
	2.4 Bevolking, leefbaarheid en woonaantrekkelijkheid	31
	2.5 Conclusies	34
3	Creatieve industrie en ICT in Haarlem en de regio	36
	3.1 Inleiding	37
	3.2 Cross Media in Haarlem en de regio:2010	38
	3.2.1 <i>Regio Haarlem</i>	38
	3.2.2 <i>Vergelijking Regio's</i>	41
	3.3 Banen in cross media: regio Haarlem 2000-2010	44
	3.3.1 <i>Landelijk</i>	45
	3.3.2 <i>Noordvleugel</i>	47
	3.3.3 <i>Regio Haarlem</i>	49
	3.3.4 <i>Vergelijking</i>	51
	3.3.5 <i>Specialisaties van Haarlem</i>	52
	3.4 Bedrijvigheid	56
	3.4.1 <i>Vestigingen en vestigingsgrootte</i>	57
	3.4.2 <i>bedrijven en werkgelegenheidsontwikkeling</i>	60
	3.4.3 <i>Starters</i>	63
	3.5 Conclusies	66
4	Conclusies en Aanbevelingen	70
	Literatuur	74
	Bijlagen	76
	Bijlage 1	77
	Bijlage 2	79

1 Inleiding

Het EFRO project 'Nieuwe Energie op de Creatieve As' heeft tot doel de ontwikkeling van de creatieve industrie in Haarlem en de regio te bevorderen. Dit rapport brengt de stand van zaken en de ontwikkeling van de brede cross media sector (creatieve industrie en informatie en communicatietechnologie) in kaart, door de ontwikkeling in banen en bedrijvigheid te onderzoeken en te vergelijken met die in andere regio's, de Noordvleugel en Nederland als geheel. Om aanbevelingen te kunnen doen voor de stimulering van de sector wordt ook het brede, maatschappelijke, culturele en economische kader van de stad Haarlem en de regio nader onderzocht. De implicaties daarvan voor ontwikkelingsbeleid en strategie van de cross media industrie in de regio worden daarmee duidelijk. Het onderzoek formuleert bovendien aanbevelingen gericht op specifieke stimulering van de cross media industrie in de regio Haarlem.

De creatieve industrie en informatie en communicatietechnologie (ICT) vormen samen een belangrijk onderdeel van de economie van Haarlem en de omliggende gemeenten in Kennemerland, meer in het bijzonder Heemstede, Bloemendaal, Zandvoort en Haarlemmerliede en Spaarnwoude. De crossmediasector staat bovendien centraal binnen het project 'Nieuwe Energie op de Creatieve As' dat in een samenwerking van kennisinstellingen, bedrijfsleven en overheid in stad en regio in de voorbije jaren is uitgevoerd. Het project wordt gefinancierd uit middelen van het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) en heeft tot doel de ontwikkeling van de creatieve industrie in Haarlem te bevorderen. Het project beleeft in 2012 zijn laatste jaar, wanneer ook het afsluitende congres plaatsvindt.

In dit rapport wordt de ontwikkeling van de crossmediasector in de regio Haarlem in vanaf 2000 tot en met 2010 geanalyseerd op basis van het aantal banen en bedrijven in de sector en onderdelen daarvan. Dit onderzoek is geen evaluatie van het project 'Nieuwe Energie op de Creatieve As'. Het gaat veeleer om het ontwikkelen van een perspectief voor verder ontwikkeling van de sector. Daarbij komt dat talrijke factoren een rol spelen in de ontwikkeling van de creatieve industrie, naast een mogelijke doorwerking van de onderdelen van het project. Zo hebben algemene economische ontwikkelingen invloed op de cross media industrie, zorgt digitalisering voor herstructurering van de sector en is de regionaal economische context medebepalend.³

Dit rapport laat zien hoe de creatieve industrie en de ICT sector van de regio Haarlem zich binnen de brede dynamiek van stad en streek heeft ontwikkeld en hoe zij er nu voorstaan. Wat is de aard en omvang van de creatieve bedrijvigheid in de regio Haarlem? Wat zijn de Haarlemse condities die deze ontwikkeling bevorderen of juist beperken? Wat is de beste stedelijke en regionale strategie om de ontwikkeling ervan te bevorderen?

Om deze vragen te beantwoorden valt dit onderzoek uiteen in twee hoofdbestanddelen.

Specifiek voor de crossmediasector is nagegaan hoe het aantal banen en bedrijven in de Haarlemse regio binnen creatieve industrie en ICT zich heeft ontwikkeld. Tot de creatieve industrie worden hier gerekend (1) kunst en cultureel erfgoed, (2) media- en entertainmentindustrie en (3) creatieve zakelijke dienstverlening. Tot de ICT sector worden gerekend (1) ICT diensten en (2) ICT hardware.⁴

Daarnaast is de brede economische, sociale en culturele context van de stad Haarlem en de regio onderzocht. In het volgende hoofdstuk komen de condities die van invloed zijn op de ontwikkeling van creatieve industrie en ICT in Haarlem en de regio aan bod. Daarbij gaat het allereerst om de economie van de stad Haarlem en de regio Zuid-Kennemerland, hier aangeduid als de regio Haarlem. Daarnaast wordt de betekenis van cultuur en toerisme voor stad en regio Haarlem in kaart gebracht. Als derde wordt aandacht besteed aan de woonaantrekkelijkheid

3 Olaf Koops, Paul Rutten en Frank Visser (2011). Cross Media Monitor 2011 (Update). Hilversum: iMMovator

4 Dit onderzoek bouwt daarmee voort op de aanpak die is gevolgd in het meest recente Cross Media Monitor rapport, de Update 2011 (Rutten, Koops & Visser 2011). De lijst van bedrijfstakken die tot elk van deze vijf deelsectoren worden gerekend is opgenomen in Bijlage 1 van dit rapport.

van stad en regio Haarlem en de vraag of die zich vertaalt in aantrekkingskracht op talent voor de creatieve economie. Dit deel van het onderzoek bouwt voort een op aantal studies en rapporten over de stad Haarlem, haar socio-economische situatie en het culturele en sociale klimaat.

Hoofdstuk drie behandelt de ontwikkeling van de aard en omvang van cross media in stad en regio Haarlem. Op basis hiervan kan het eigen karakter van de Haarlemse sector worden bepaald. Wat is het belang van de creatieve industrie en ICT in Haarlem en de regio? Welke deelsectoren en bedrijfstakken zijn in Haarlem bijzonder goed en welke minder goed vertegenwoordigd? Hoe is de ontwikkeling van het aantal banen in creatieve industrie en ICT? In welke categorie bedrijven en in welke deelsectoren neemt het aantal banen toe en waar is sprake van terugloop? Wat is het belang van starters in creatieve industrie en ICT in vergelijking met andere sectoren?

Om aard, omvang en ontwikkeling in Haarlem en de regio te begrijpen en duiden wordt een vergelijking getrokken met de landelijke ontwikkeling, de trend in de Noordvleugel van de Randstad en met de ontwikkelingen in direct naburige regio's: Amsterdam, Haarlemmermeer, IJmond, Zandstreek en Leiden en de Bollenstreek⁵ Met uitzondering de laatste (Leiden en Bollenstreek) maken deze regio's, samen met Haarlem en omliggende gemeenten, onderdeel uit van de Metropool Regio Amsterdam en de Noordvleugel van de Randstad. Voor de beantwoording van de vragen wordt de ontwikkeling van de regionale werkgelegenheid in de creatieve industrie en de ICT sector vastgesteld op basis van de analyse van bestaande data zoals verzameld en opgeslagen door LISA. Qua methodiek sluit deze analyse direct aan bij de Cross Media Monitor Update 2011.⁶

In het afsluitend hoofdstuk worden de bevindingen van de twee onderdelen van deze studie aan elkaar gerelateerd en vertaald in een aantal strategische aanbevelingen voor lokale en regionale overheid, grote, middelgrote en kleine bedrijven binnen creatieve industrie en ICT en andere stakeholders in de regio zoals relevante opleidingen en organisaties die actief zijn in of belang hebben bij deze sectoren. De vraag die daarin beantwoord wordt luidt: Wat is de belangrijkste beleidslijn en strategie waarop kennisinstellingen, bedrijven, overheid en intermediaire organisaties moeten insteken?

De uitkomsten van dit onderzoek dragen bij aan de effectiviteit en efficiency van de interventies gericht op de stimulering van de creatieve industrie en de ICT sector in Haarlem en de regio. Bovendien moeten ze de verschillende stakeholders in staat stellen doelgerichter te werken aan verbetering van de positie van de creatieve industrie en de ICT sector, door effectievere samenwerking en door betere afstemming van de eigen strategie en activiteiten op de huidige praktijk in stad en regio. Dit onderzoek ondersteunt daarmee de bredere doelstelling van het project 'Nieuwe Energie op de Creatieve As': het benutten van de potentie in de Haarlemse regio om de ontwikkeling van de creatieve industrie te bevorderen en daarmee de aansluiting met de andere regio's in Noordvleugel te vinden. Op die manier wordt de ontwikkeling van de creatieve industrie in de gehele Noordvleugel versterkt.

Elk van de paragrafen in de nu volgende hoofdstukken wordt vooraf gegaan door een samenvatting in cursief. Daarmee is het mogelijk in korte tijd een beeld te krijgen van de inhoud van dit rapport, los van de samenvatting die vooraan in dit rapport wordt opgenomen. Dit rapport is geschreven door Paul Rutten. De analyses gepresenteerd in hoofdstuk 3 bouwen voort op een methodiek die is ontwikkeld in de iMMovator Cross Media Monitor. Data-analyse voor dat deel is verricht door Olaf Koops (TNO). De totstandkoming van deze studie is begeleid door een commissie bestaande uit Irmgard Noordhoek (IN-Management voor het NECA project), André Alberga (Gemeente Haarlem) en Frank Visser (iMMovator).

⁵ Een overzicht van de steden die tot elk van deze regio's wordt gerekend is te vinden in Bijlage 2.

⁶ Olaf Koops, Paul Rutten en Frank Visser (2011).

Wat is de positie van Haarlem in de eigen regio en in de Metropool Regio Amsterdam? Welke regionale rol speelt de Spaarnestad en op welke punten en op welke wijze is ze afhankelijk van andere steden en regio's? Hoe verhoudt de stand van zaken in Haarlem zich tot die in vergelijkbare middelgrote steden in Nederland? Dat zijn de centrale vragen die in dit hoofdstuk aan bod komen. De antwoorden op deze vragen markeren de context waarbinnen de crossmediasector in de regio Haarlem, die in het volgend hoofdstuk aan bod komt, zich ontwikkelt.

2.1 Inleiding

Voor de juiste interpretatie van de ontwikkeling van cross media in Haarlem en voor de formulering van strategie en beleidsontwikkeling voor deze sector is het noodzakelijk de relevante context te kennen. Daarom geeft dit hoofdstuk op basis van recent onderzoek een overzicht van de economische ontwikkeling van Stad en Regio Haarlem, het belang van toerisme en cultuur voor Haarlem en de kwaliteit van de Haarlemse leefomgeving.

Het reilen en zeilen van de crossmediasector kan niet los gezien worden van de regionaal economische verhoudingen waarvan stad en regio onderdeel zijn. Cross media ontwikkelt zich binnen een regionaal krachten- en relatieveld van gemeenten en steden die ieder hun eigen specifieke eigenschappen kennen. De onderlinge verbindingen vormen samen de regionaal economische structuur die op haar beurt weer de context is voor individuele steden, waaraan ze ieder op zich weer een belangrijke bijdrage leveren. Voor Haarlem is na de Noordvleugel als geheel, de Metropool Regio Amsterdam een belangrijke context en daarbinnen de regio Zuid-Kennemerland (Heemstede, Bloemendaal Zandvoort, Velsen en Haarlemmerliede en Spaarnwoude), hier ook aangeduid als de regio Haarlem.

Naast de bepaling van de positie van Haarlem in zijn regionale context, in dit hoofdstuk primair gestoeld op de Regiofoto van Atlas voor Gemeenter⁷, en de Economische Verkenningen Metropool Regio Amsterdam⁸, wordt de stad in dit hoofdstuk afgezet en vergeleken met die in andere gemeenten in Nederland. Allereerst zijn dat de middelgrote steden van Nederland, met een inwonertal van tussen de honderd en tweehonderd duizend: Arnhem, Amersfoort, Den Bosch, Breda, Dordrecht, Enschede, Groningen, Leiden, Nijmegen, Maastricht en Zwolle. Dat gebeurt op basis van analyses van de afdeling Onderzoek en Statistiek van de Gemeente Haarlem.⁹ Daarnaast wordt op basis van de Atlas voor Gemeenten (editie 2011)¹⁰ van de gelijknamige organisatie, de situatie in Haarlem op een aantal punten afgezet tegen die van de vijftig grootste steden van Nederland.

Voor de plaatsbepaling van Haarlem en de regio zijn in dit hoofdstuk drie perspectieven gekozen, vanwege hun bijzonder belang als context voor de ontwikkeling van de creatieve industrie en ICT, kortweg aangeduid als cross media. Allereerst gaat het daarbij om de algemeen economische ontwikkeling van stad en regio en de bredere ruimtelijk economische vervlechting in de Metropool Regio Amsterdam. Ten tweede wordt de betekenis van cultuur en toerisme in Haarlem en de regio besproken, als werkterrein en afzetmarkt voor de crossmediasector. Ten derde komt de kwaliteit van de leefomgeving en de aanwezigheid van talent aan bod. In het bijzonder de creatieve industrie, maar ook andere sectoren en bedrijfstakken die innovatie hoog in het vaandel hebben staan, hebben nood aan creatief personeel dat zich laat aanspreken door een kwalitatief bijzonder leefklimaat. Daarom komt dit element hier ook aan bod.

7 Atlas voor Gemeenten (2011). Foto Stadsregio Haarlem. Utrecht: Atlas voor Gemeenten.

8 Metropool Regio Amsterdam (2010). Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2011. Amsterdam: MRA

9 Gemeente Haarlem Onderzoek en Statistiek (2011a). Hoe werkt het in Haarlem? Economisch Monitor 2010/2011; Gemeente Haarlem Onderzoek en Statistiek (2011b). Staat van Haarlem 2011. Haarlem.

10 Gerard Marlet en Clemens van Woerkens (2011). Atlas voor Gemeenten. De 50 grootste gemeenten van Nederland op 40 punten vergeleken. Utrecht: Atlas voor Gemeenten.

2.2 Economie en Werkgelegenheid

Haarlem is qua inwonertal de dertiende stad van Nederland. Ze laat in het voorbije decennium een beperkte bevolkingsgroei zien. Ook de werkgelegenheidsontwikkeling en de toename van het aantal bedrijven blijft relatief gezien achter. Het werkloosheidspercentage in de regio, maar vooral ook in de stad is desalniettemin opvallend laag. De stad Haarlem vervult een centrumfunctie voor de andere gemeenten van Zuid-Kennemerland. Voor Velsen en Beverwijk geldt dat in mindere mate vanwege hun nabijheid tot Amsterdam. Uit de Bollenstreek is alleen Hillegom enigszins op Haarlem aangewezen. Inwoners van Haarlemmermeer zijn voor een aantal voorzieningen van Haarlem afhankelijk, voor werk in mindere mate dan voor andere dingen. Stad en Regio Haarlem kennen een netto economische afhankelijkheid van Amsterdam en Haarlemmermeer, in die zin dat er aanzienlijk meer mensen uit Stad en Regio Haarlem werken in die steden dan andersom. De werkgelegenheid in Amsterdam en Haarlemmermeer is cruciaal voor de Haarlemse beroepsbevolking. De banen daar liggen binnen het bereik van werkende Haarlemmers. Toenemende filedruk kan die bereikbaarheid verminderen. In de Haarlemse economie zijn zakelijke dienstverlening, handel en reparatie (inclusief detailhandel) en zorg en overheid belangrijke werkgevers. De stad kent een specialisatie in media, kunst en vormgeving. Van de werknemers die werken voor Haarlemse bedrijven en instellingen komt de helft uit de eigen stad. Een kwart wordt ingevuld door werknemers uit de gemeenten in Zuid-Kennemerland, Amsterdam en Haarlemmermeer. De rest komt uit andere delen van de Metropool of de rest van Nederland.

De ontwikkeling van de economie van Haarlem en de regio heeft directe implicaties voor de rol en positie van de crossmediasector in stad en regio. Allereerst gaat het daarbij om de economie van Haarlem als zodanig en ten tweede om de algemeen ruimtelijke en economische betekenis en vervlechting van de stad Haarlem in de regio en breder binnen de Metropool Regio Amsterdam. De specifieke ruimtelijke en economische dynamiek in relatie tot Amsterdam als onbetwist centrum van de Nederlandse creatieve industrie en brandpunt van ICT ontwikkelingen is voor cross media in Haarlem bijvoorbeeld bijzonder relevant. Dat geldt ook voor het nabije Haarlemmermeer dat, gezien de ligging van de nationale luchthaven binnen haar grenzen, een specifiek economisch profiel kent.

Economische structuur

Haarlem behoort tot de middelgrote steden van Nederland met een inwonertal per 1 januari 2011 van bijna 151 duizend zielen.¹¹ Qua bewoners is Haarlem de dertiende stad van Nederland. In vergelijking met het gemiddelde van de vijftig grootste Nederlandse steden laat Haarlem sinds 2001 een bescheiden bevolkingsgroei zien.¹² Het aantal huishoudens is 73.173.¹³ De stadsregio Haarlem, die behalve Haarlem bestaat uit Heemstede, Bloemendaal, Zandvoort en Haarlemmerliede en Spaarnwoude, telt 219 duizend inwoners. Dat is tien procent van de inwoners van de Metropool Regio Amsterdam. De regio Haarlem was in 2009 goed voor een toegevoegde waarde van 4,7 miljard. Dat is 5,5 procent van de totale toegevoegde waarde van de Metropool Regio in dat jaar (€ 85,8 miljard). Ter vergelijking, de toegevoegde waarde van de regio Amsterdam bedraagt € 39,3 miljard.¹⁴ Economisch vergelijkbaar met de regio Haarlem zijn Overig Amstel-Meerlanden met € 4,9 miljard en € IJmond met 4,8 miljard. De kleinste bijdrage levert Waterland met € 2,9 miljard.¹⁵ De groei van de toegevoegde waarde in de regio Haarlem in de periode 1995-2009 is bescheiden en het laagste van alle regio's binnen de Metropool Regio Amsterdam: 0,3 procent gemiddeld per jaar.¹⁶

¹¹ Gemeente Haarlem Onderzoek en Statistiek (2011b), p. 10.

¹² Marlet & Van Woerkens (2011), p. 112-115.

¹³ Gemeente Haarlem Onderzoek en Statistiek (2011b), p. 10.

¹⁴ Metropool Regio Amsterdam (2010), p. 85.

¹⁵ Ibidem, p.80-83 en p.88-89.

¹⁶ Ibidem, p.85.

Atlas voor Gemeenten plaatst Haarlem op de twaalfde plaats van de sociaal-economische index van de vijftig grootste steden van Nederland. Die index is samengesteld uit verschillende indicatoren: bijstand, werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, armoede, percentage laagopgeleiden, participatie vrouwen, banen en percentage groeisectoren. Het beste scoort Haarlem op de participatie van vrouwen (4^e plaats), het slechtste op aantal banen op honderd inwoners (42^e plaats).¹⁷

De stad Haarlem telt in 2010 elf duizend bedrijfsvestigingen. In 2000 waren het er nog 9,400. Ondanks deze stijging over de periode van ruim tien jaar, is het aantal bedrijven tussen 2009 en 2010 met 130 teruggelopen. Voor de Haarlemse economie is vooral de zakelijke dienstverlening van groot belang. Ruim vierduizend bedrijven vallen onder die categorie. Daarnaast zijn de handels- en reparatiebedrijven, waaronder ook detailhandel, goed voor ruim 2.100 vestigingen.¹⁸ Uit nader onderzoek is bekend dat de stad 1.300 vestigingen in detailhandel kent.¹⁹ De derde grootste sector bestaat uit andere soorten dienstverlening waaronder cultuur, sport en recreatie met bijna 1.400 vestigingen. In de bouwnijverheid telt Haarlem ruim 1.300 bedrijven.²⁰ Naar arbeidsplaatsen is de brede categorie overheid, onderwijs, gezondheidszorg en welzijn het belangrijkste.²¹ Deze non-profit sector vertegenwoordigt een derde van alle banen in Haarlem. Het feit dat Haarlem als hoofdstad van Noord-Holland het provinciale apparaat herbergt draagt daar substantieel aan bij. Ook de Haarlemse rechtbank is in deze context van belang. De zakelijke dienstverlening is de op een na belangrijkste werkgever met bijna 22 procent van de banen.²² Uit de analyses in het kader van de Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam blijkt de regio Haarlem gespecialiseerd in Media, Ontwerp en Kunst.²³ Deze categorie is specifiek geconstrueerd voor die monitor. Ze overlapt in belangrijke mate met de sector creatieve industrie zoals die in deze studie is gedefinieerd. Andere regio's die ook een specialisatie in deze sector laten zien zijn Amsterdam en Gooi- en Vechtstreek.

Opvallend aan Haarlem is het grote aandeel van kleine bedrijven. Van alle bedrijven in de stad telt 84 procent minder dan vijf banen. Van de middelgrote Nederlandse steden heeft alleen Amersfoort een hoger percentage. Overigens is het verschil met de steden die op Haarlem volgen niet bijzonder groot. Van de twaalf middelgrote steden in Nederland geldt voor acht dat de bedrijven met minder dan vijf werknemers voor meer dan tachtig procent van de werkgelegenheid zorgen.²⁴ Binnen de Metropool Regio Amsterdam is Haarlem een van de steden met het hoogste percentage full time zzp'ers op het aantal werkzame personen (na Purmerend, Almere en Zaanstad). Gerekend naar aandeel zzp'ers in het totaal aan bedrijfsvestigingen is Haarlem de derde gemeente binnen de Metropool Regio na Amsterdam en Hilversum met ruim de helft van alle vestigingen. Overigens zijn ook hier de verschillen tussen de steden niet groot.²⁵

Tabel 2.1 geeft een overzicht van de nieuwe bedrijvigheid in de regio Haarlem in de periode 2001 tot en met 2009 op basis van het LISA vestigingsregister Noord-Holland. In die periode zijn er in de regio maar liefst 3.604 nieuwe bedrijven gestart. Sectoren met de meeste starters zijn zakelijke en financiële diensten, handel en horeca en bouw. Cross media en niet-commerciële diensten nemen ieder dertien procent van het aantal nieuwe vestigingen voor hun rekening. De economische structuur van de Haarlemse economie vertaalt zich daarmee in de verdeling

17 Marlet & van Woerkens (2011). p.112.

18 Gemeente Haarlem Onderzoek en Statistiek (2011a). p.13.

19 Ibidem, p. 20.

20 Ibidem, p.13.

21 Gemeente Haarlem Onderzoek en Statistiek (2011a), p.79.

22 Ibidem.

23 Metropool Regio Amsterdam (2011). p.63

24 Gemeente Haarlem (2011b). p.78.

25 Metropool Regio Amsterdam (2011). p.106

van de startersactiviteiten over de verschillende sectoren en domeinen. Daarbij moet aangetekend worden dat bijvoorbeeld starters in handel en horeca vaak de plaats innemen van een onderneming die beëindigd is, om in een bestaand pand of op een bestaande locatie de nering over te nemen. Bij nieuwkomers in bijvoorbeeld zakelijke en financiële diensten en cross media gaat het vaker om bedrijven die nieuw ontstaan en niet direct de plaats overnemen van een onderneming die verdwijnt. De startende ondernemers hebben in de jaren 2001-2009 ruim 6.700 nieuwe banen in Haarlem gecreëerd.

Tabel 2.1 Starters per sector in de regio Haarlem (2001-2009)

Sector	Aantal	Aandeel	Aantal banen	Aandeel
Industrie	128	4%	600	9%
Bouw	715	20%	887	13%
Handel en horeca	866	24%	1.566	23%
Cross media (ICT en creatieve industrie)	459	13%	722	11%
Zakelijke en financiële diensten	981	27%	1.745	26%
Niet-commerciële diensten	455	13%	1.226	18%
Totale economie	3.604	100%	6.746	100%

Bron: LISA Vestigingenregister Noord-Holland

Haarlem binnen Regio en Metropool

Onderzoek van Atlas voor Gemeenten naar waar mensen werken en gebruik maken van specifieke voorzieningen en diensten in Haarlem en omstreken, laat de positie van Haarlem in de bredere regionale context zien.²⁶ Gemeenten westelijk van Haarlem, Bloemendaal, Heemstede en Zandvoort en ook Haarlemmerliede en Spaarnwoude, blijken sterk afhankelijk van Haarlem. Dat geldt voor banen van hun inwoners, het winkelaanbod, het cultuuraanbod, de mogelijkheid om restaurants te bezoeken en het belang van middelbare scholen. Haarlem vervult voor deze gemeenten een centrumfunctie. De relatie met de noordelijk gelegen gemeenten (Velsen en Beverwijk) is anders. Veel van de inwoners uit die steden maken weliswaar gebruik van voorzieningen en diensten die Haarlem biedt, maar zijn veel minder op Haarlem aangewezen dan de voornoemde gemeenten in de buurt van Haarlem. Reden daarvoor is dat ook Amsterdam hen, vanwege de relatieve nabijheid, veel te bieden heeft. Dat neemt niet weg dat inwoners van die steden zich voor verschillende diensten en voorzieningen ook in Haarlem laten zien. Daarmee zijn deze steden vanuit het perspectief van instellingen en bedrijven in Haarlem wel degelijk van belang. Een aantal van hen doet de Spaarnestad aan voor werk, winkelen, cultuur of restaurantbezoek, ook al frequenteren ze vaker dan de inwoners uit de steden westelijk van Haarlem, andere steden. De relatie van Haarlem met de steden ten zuiden is beperkt. Alleen Hillegom is voor een deel aangewezen op Haarlem. De andere gemeenten uit de Bollenstreek zijn vooral gefocust op Leiden of zelfs Den Haag.

Met twee van de belangrijkste centra uit de Metropoolregio Amsterdam, de stad Amsterdam en Haarlemmermeer, onderhoudt de Haarlem een bijzondere relatie. Haarlem is voor een aantal functies, in het bijzonder werkgelegenheid, eerder afhankelijk van deze steden dan andersom. Er werken aanzienlijk meer mensen uit Haarlem in Amsterdam dan omgekeerd. Dat geldt in mindere mate voor Haarlemmermeer. Voor andere voorzieningen dan werk is een behoorlijk aantal inwoners van Haarlemmermeer wel aangewezen op Haarlem. Voor Amsterdammers geldt dat nauwelijks.

Werkgelegenheid en regionale verbindingen

101 duizend Haarlemmers kunnen gezien hun leeftijd tot de beroepsbevolking worden gerekend. Van hen is 72 procent (73 duizend) ook feitelijk werkzaam. Dat is aanzienlijk meer dan het landelijk gemiddelde van 67

²⁶ Atlas voor Gemeenten (2011).

procent.²⁷ De arbeidsparticipatie van vrouwen in Haarlem is met 73 procent bijzonder hoog, vergeleken met het landelijke gemiddelde van 63 procent.²⁸ Haarlem kent begin 2011 3.800 werklozen, iets minder dan vier procent (3,8) van de beroepsbevolking, wat aanzienlijk minder is dan het landelijk gemiddelde van 5,4 procent.²⁹ In de regio Haarlem kunnen van de potentiële beroepsbevolking van 144 duizend, 103 duizend mensen tot de feitelijke beroepsbevolking gerekend worden (72 procent). De participatiegraad in de regio is daarmee net zo hoog als in de stad Haarlem. De werkloosheid in de regio Haarlem ligt met 4,2 procent in 2009 iets boven de werkloosheid in de stad.³⁰

De stad Haarlem telt in 2010 66.600 banen. In de gemeenten die behoren tot de regio Haarlem zijn er dat aanmerkelijk minder. Heemstede heeft er 8.300, Bloemendaal 6.200, Zandvoort 5.100 en Haarlemmerliede 1.900. Voor de gehele regio telt dat op naar 88.100. De Noordvleugel telt 1.869.300 en Nederland 8.033.500 banen.³¹ De werkgelegenheid in de stad Haarlem is bescheiden, gemeten naar het aantal inwoners. Ten opzichte van een elftal andere Nederlandse steden met een inwonertal tussen de honderd en tweehonderd duizend kent Haarlem met 45 het kleinste aantal banen op honderd inwoners, een baan minder dan Dordrecht en vijf minder dan Enschede. De steden die het hoogst scoren zijn Zwolle met 72 banen per honderd inwoners en Groningen met zeventig, gevolgd door Den Bosch en Arnhem, elk met 69.³²

Van de workforce die de Haarlemse bedrijven en instellingen draaiende houdt en de ruim 66 duizend banen invult komt 49 procent (29.600 werknemers) uit de Haarlemse actieve beroepsbevolking. De steden in de omgeving zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor ongeveer een kwart van de Haarlemse banen: Velsen (8,2 procent, vijf duizend werknemers), Amsterdam (6,1 procent, 3.700 werknemers), Haarlemmermeer (6,1 procent, 3.700 werknemers), Heemstede (3,5 procent, 2.100 werknemers) en Bloemendaal (2,7 procent, 1.600 werknemers). Voor Heemstede, Bloemendaal, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Zandvoort en ook Velsen zijn de Haarlemse bedrijven en instellingen relatief belangrijke verschaffers van werk voor hun inwoners. Een derde van de werkenden uit Haarlemmerliede en Spaarnwoude (zeven honderd werknemers) werkt in Haarlem, uit Heemstede is dat 24 procent, uit Bloemendaal 23 procent, uit Velsen 18 procent en uit Zandvoort 17 procent. Omdat de werkende bevolking in Amsterdam en Haarlemmermeer omvangrijk is, is de Haarlemse werkgelegenheid procentueel gezien voor deze gemeenten met respectievelijk 1,2 en 5,8 procent in verhouding van beperkt belang.³³

Het aantal werkenden uit Haarlem dat emplooi vindt in de kleinere randgemeenten ten westen en noorden van de stad is een stuk kleiner dan andersom. Dat betekent dat er sprake is van een netto afhankelijkheid van deze gemeenten van Haarlem voor wat werk betreft. Voor Amsterdam en Haarlemmermeer is de situatie omgekeerd. Die gemeenten zijn met afstand de belangrijkste gemeenten, buiten de eigen stad, waar Haarlemmers werk vinden. 15,8 procent (tien duizend werknemers) van de Haarlemmers werkt in Amsterdam, 13,6 procent (8,6 duizend) werkt in Haarlemmermeer. Andersom werken 3,7 duizend mensen uit Haarlemmermeer in Haarlem en hetzelfde aantal (3,7 duizend) uit Amsterdam. Daarmee werken 6,3 duizend Haarlemmers meer in Amsterdam dan dat er Amsterdammers in Haarlem werken en werken er 2,6 duizend meer Haarlemmers in Haarlemmermeer dan dat er mensen uit Haarlemmermeer in Haarlem een dienstbetrekking vervullen.³⁴

27 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011a), p.45. Zie ook: Marlet & Woerkens (2011), p.114.

28 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011a), p.5

29 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011b). p. 84.

30 Metropool Regio Amsterdam (2011). p.85.

31 Vgl. Tabel 3.2 in het volgende hoofdstuk.

32 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem(2011a). p.9.

33 Atlas voor Gemeenten (2011). p.19-24.

34 Atlas voor Gemeenten (2011). p.25-27.

In de onderstaande tabel, een bewerking van een tabel uit de Economische Verkenningen van de Metropool Regio Amsterdam³⁵ zijn de pendelstromen vanuit de verschillende deelregio's van de Metropool in kaart gebracht. In de grijze stroken kan afgelezen worden hoeveel mensen uit de regio Haarlem (Haarlem, Bloemendaal, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Heemstede en Zandvoort) in andere regio's werken en hoeveel er vanuit de andere regio's in de regio Haarlem werkzaam zijn. Het patroon dat voor de stad is geschetst geldt ook voor de regio. Vanuit de regio Haarlem werken er vijftienduizend mensen in Amsterdam, terwijl er dat omgekeerd vijf duizend zijn. Bijna net zoveel mensen uit de regio Haarlem werken in de regio Haarlemmermeer: veertien duizend, terwijl er vanuit de regio Haarlemmermeer zes duizend in de regio Haarlem werken. Van de 99 duizend werkzame personen in de regio Haarlem werken er 51 duizend in de eigen regio, 44 duizend (95 – 51 duizend) banen in de regio Haarlem worden door werknemers van elders ingevuld. Wat voor de regio Haarlem verder opvalt, is dat het aantal werknemers dat van buiten de Metropool regio Amsterdam afkomstig is aanzienlijk groter is dan dat er vanuit de regio Haarlem buiten de Metropool Regio werkt, twintig duizend tegen dertien duizend. De genoemde aantallen zijn in de tabel vet gemarkeerd.

Tabel 2.2 Pendel in de Amsterdam Metropool Regio: Focus op Haarlem (x 1.000) (2009)

Werkregio	Woonregio										Totaal WERKEN
	IJmond	Regio Haarlem	Zaanstreek	Waterland	Amsterdam	Haarlemmermeer e.o	Overig Amstel-Meerlanden	Gooi en Vechtstreek	Almere/Lelystad	Overig NL	
IJmond	47	4	2	0	2	1	0	0	0	23	80
Regio Haarlem	10	51	2	1	5	6	1	0	1	20	95
Zaanstreek	3	1	38	4	5	0	0	0	1	15	68
Waterland	0	0	3	32	3	0	0	0	0	16	55
Amsterdam	10	15	19	27	266	16	22	13	28	154	570
Haarlemmermeer e.o	5	14	3	2	24	55	6	3	6	61	179
Ov. Amstel-Meerlanden	1	2	1	2	16	5	16	2	4	28	78
Gooi- en Vechtstreek	0	1	1	1	8	1	1	60	9	46	126
Almere/Lelystad	0	0	0	0	1	1	0	3	56	44	107
Overig NL	12	13	7	7	48	13	6	21	20		147
Totaal WONEN	88	99	75	77	370	99	53	106	125	407	

Bron: Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2011, p.34

Ontwikkeling van werkgelegenheid en werkloosheid en het belang van de regio

De banenontwikkeling in de Spaarnestad verloopt minder voorspoedig dan gemiddeld in Nederland en de meeste middelgrote steden van ons land. In de periode 2001-2010 is het aantal banen in de stad Haarlem met 1.300 toegenomen, een stijging van twee procent, terwijl landelijk 6,7 procent over de gehele periode genoteerd kan worden. In de jaren van 2001 tot en met 2010 fluctueerde het aantal banen in Haarlem behoorlijk.³⁶ In 2002 en 2008 was de werkgelegenheid op zijn hoogst. De stijging van het aantal banen in Haarlem blijft sinds 2006 achter bij de ontwikkeling in Nederland. Van 2008 tot en met 2010 is het aantal banen met 1.500 gedaald. Procentueel is de daling in Haarlem groter dan gemiddeld in Nederland. Binnen de middelgrote steden bekleedt Haarlem de tiende positie (op een totaal van twaalf) als het gaat om het groeicijfer over de periode 2001-2010.

³⁵ Metropool Regio Amsterdam (2011). p.34.

³⁶ Zie ook figuur 3.7 in het volgende hoofdstuk.

Alleen Maastricht en Dordrecht scoren lager.³⁷ Ook waar het gaat om de groei van bedrijfsvestigingen blijft Haarlem achter bij het Nederlandse gemiddelde. Zoals eerder vermeld is er vanaf 2008 in de stad Haarlem een daling van het aantal bedrijven, terwijl de landelijke trend licht positief is. In 2009-2010 daalde het aantal bedrijven in Haarlem met 130.³⁸

Er zijn verschillende verklaringen voor de achterblijvende werkgelegenheidsontwikkeling en de ontwikkeling van bedrijvigheid in Haarlem in vergelijking met andere middelgrote steden en het landelijke gemiddelde. De eerste is dat de bevolking van Haarlem nauwelijks groeit. Belangrijke oorzaak is dat er nauwelijks ruimte is om te groeien. Dat heeft zijn weerslag op de economische groei. Haarlem bouwt geen nieuwe wijken waar nieuwe bewoners een plek kunnen vinden en waar zich nieuwe bakkers, slagers, apotheken, artsen en wat dies meer zij vestigen. Voor veel steden is bevolkingsgroei een belangrijke aanjager voor nieuwe banen. Voor Haarlem geldt dat niet. Ook voor het faciliteren van nieuwe bedrijvigheid met een groot ruimtebeslag zijn er in Haarlem weinig mogelijkheden, er is geen ruimte voor nieuwe bedrijventerreinen. Mogelijke nieuwe bedrijfsvestigingen moeten in de bestaande ruimtelijke structuur worden ingevlochten. Een andere verklaring voor de achterblijvende groei van nieuwe banen in Haarlem die onder meer door Atlas voor Gemeenten wordt genoemd is de filedruk, die het vestigingsklimaat voor nieuwe bedrijven negatief beïnvloedt.³⁹ Het feit dat Haarlem een meer dan gemiddeld aandeel inwoners telt dat tot de creatieve klasse behoort, kan de voornoemde negatieve factoren niet neutraliseren. Met het percentage creatieve klasse neemt Haarlem de 12^e positie in van de G50 steden.⁴⁰

Een opvallend gegeven is het samengaan van beperkte economische groei en een laag werkloosheidscijfer in stad en regio Haarlem. De afdeling Onderzoek en Statistiek van de Gemeente Haarlem heeft de ontwikkeling van de werkloosheid op basis van data van het UWV op een rijtje gezet. Van 1994 tot en met 2003 was er sprake van een halvering van de werkloosheid, van acht naar vier duizend. In 2004 tot en met 2008 liep de werkloosheid op naar boven de vijf duizend. Van 2008 tot en met 2011 is het aantal mensen zonder werk opmerkelijk laag, minder dan vier duizend. Daarbij is met ingang van 2010 weer sprake van een licht stijgende lijn. Met een percentage van 3,8 is de werkloosheid in Haarlem het laagste van alle middelgrote steden in Nederland, tegelijkertijd is het aantal vacatures als percentage van het aantal banen in 2011 in de Spaarnestad het hoogst. In Enschede en Arnhem is de werkloosheid meer dan twee maal zo hoog. Het percentage vacatures op het totaal aantal banen is het laagst in Leiden, Enschede en Nijmegen.⁴¹

De verklaring van deze schijnbare paradox ligt in de invloed van de economie van naburige steden op de werkgelegenheid in de stad Haarlem en de bereikbaarheid van banen buiten Haarlem voor bewoners van de stad. De beschikbaarheid van banen voor inwoners wordt niet alleen bepaald door de banen binnen de gemeentegrenzen, maar ook door de werkgelegenheid in naburige gemeenten en steden, voor zover de fysieke afstand of beter nog reistijd niet dusdanig is dat ze feitelijk buiten het bereik van de inwoners komen te liggen. Van de middelgrote steden scoort Haarlem na Arnhem als een na beste, net voor Dordrecht als het gaat om bereikbaarheid van banen in en buiten de spits per auto.⁴² Zowel voor Haarlem als voor Dordrecht gaat het om een groot aantal banen buiten de stad. Voor de aantrekkelijkheid van Haarlem als woonstad is de bereikbaarheid van banen binnen en buiten stad en regio essentieel. Momenteel is die dusdanig dat Haarlem, ondanks een relatief bescheiden ontwikkeling van banen binnen de eigen grenzen, een relatief lage werkloosheid kent. Deze constatering houdt echter niet in dat het belang van de ruim 66 duizend banen die momenteel in de stad worden ingevuld, gebagatelliseerd kan worden. De bereikbaarheid van voldoende banen voor inwoners bepaalt mede de

37 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011a). p.7-10.

38 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011a). p.14-17.

39 Atlas voor Gemeenten (2011). p.80-83.

40 Marlet & van Woerkens (2011). p.113.

41 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011b). p.84-85

42 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011a). p.9.

woonaantrekkelijkheid van een stad, ongeacht of die banen binnen of buiten de gemeentegrenzen liggen. Voor Haarlem geldt dat relatief veel banen binnen een acceptabele reistijd (binnen en buiten de spits) toegankelijk zijn, ondanks de fileproblematiek. Een toename van de filedruk is echter een belangrijke bedreiging van die bereikbaarheid en daarmee voor de economie van Haarlem.

2.3 Toerisme en Cultuur

De stad Haarlem onderscheidt zich vooral door haar aanbod aan winkels en haar culturele profiel. De grootste aantrekkingskracht voor bezoekers is het winkelaanbod, in het bijzonder op het terrein van non-food en daarbinnen mode. Voor wat betreft cultuur heeft de stad een groot aanbod van cultuurhistorische musea en podiumkunsten en speelt de historische binnenstad een belangrijke rol. Het rijke aanbod aan boekwinkels en antiquariaten bevindt zich op het breukvlak van cultuur- en winkelaanbod. De theaters- en concertpodia hebben in het bijzonder een regionale functie. Voor de musea is dat vooralsnog onbepaald, terwijl het imago van Haarlem winkelstad verder reikt dan de stad en de aangrenzende gemeenten.

Voor stad en regio Haarlem spelen toerisme en cultuur een belangrijke rol. Overheid en bedrijfsleven willen de positie van Haarlem als aantrekkelijke woonstad en trekpleister voor bezoekers graag verder uitbouwen. Toerisme en cultuur zijn van bijzonder belang voor de ontwikkeling van de crossmediasector. Cultuur- en vrijetijdsconsumptie vormen een markt voor de cross media industrie, terwijl de wereld van kunst en cultureel erfgoed vaak relaties aangaat met bedrijven in ICT en nieuwe media. Daarin worden bovendien in de benadering van het publiek steeds vaker methoden uit de vrijetijdsindustrie gebruikt.

Tegelijkertijd zijn culturele voorzieningen belangrijk voor de leef- en werkomgeving van mensen in creatieve beroepen die in Haarlem wonen of wellicht overwegen dat te doen. De creatieve klasse gaat bij uitstek wonen in stedelijke omgevingen die rijk zijn aan cultuur en zich kenmerken door een open, historisch en creatief klimaat.⁴³ Het talent voor de crossmediasector zoekt dit soort omgevingen op, maar ook andere sectoren zijn afhankelijk van de creatieve klasse die in hun dienstbetrekkingen bij uiteenlopende instellingen en bedrijven zorgen voor vernieuwing en innovatie. Vanwege het belang van leefklimaat voor het aantrekken en vasthouden van talent voor de creatieve en de kenniseconomie, wordt de kwaliteit ervan in het Haarlemse in de volgende paragraaf specifiek aan de orde gesteld.

Ook voor het aantrekken van bezoekers uit binnen- en buitenland is een rijke culturele context van belang. Daarom wordt in deze paragraaf gekeken naar de positie van Haarlem als het gaat om het aantrekken van toeristen. De vrijetijdsindustrie behoort tot de creatieve sector en het winkelbedrijf is een aanpalende bedrijfstak. Dat geldt ook voor de restaurants en cafés. Die maken onderdeel uit van een aantrekkelijke stad en vormen vaak de zogenaamde third places waar via face-to-face ontmoetingen de creatieve netwerkeconomie wordt ingevuld.

Cultuur en erfgoed

De negen musea en vergelijkbare instellingen van Haarlem trokken in 2010 bijna 390 duizend bezoekers, terwijl de vier grootste concert- en theaterpodia (Schouwburg, Philharmonie, Toneel- en Filmschuur en Patronaat) samen ruim 334 duizend bezoekers konden noteren. De bioscopen trokken er samen 324 duizend. De musea die de meeste belangstelling trokken waren het Teylers Museum (ruim 101 duizend bezoekers) en het Frans Hals (91 duizend bezoekers). De Stadsschouwburg trok in 2010 ruim 77 duizend bezoekers, de Philharmonie ruim 67 duizend en de Toneelschuur bijna 78 duizend. Poppodium Patronaat trok ruim 111 duizend popliefhebbers.⁴⁴ Het Patronaat is een belangrijk en actief podium binnen het Nederlandse clubcircuit. De activiteiten van deze instelling zorgen ervoor dat Haarlem de derde popstad is gerekend naar aantal concerten per duizend

⁴³ Zie onder meer ook: Paul Rutten, Gerard Marlet & Frank van Oort (2011). Creatieve Industrie als Vliegwiel. Paul Rutten Onderzoek. Haarlem (in opdracht van Creative Cities Amsterdam Area), p. 52.

⁴⁴ Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011b), p.97

inwoners.⁴⁵ Dat Haarlem een cultuurstad is blijkt ook het feit dat het aantal theater- en museumbezoeken per inwoner, slechts in drie Nederlandse steden hoger ligt.⁴⁶ Een ander aspect van de culturele kant van Haarlem vormt het erfgoed in de stad. Na Alkmaar, Ede en Zaanstad heeft Haarlem de meeste cultuurhistorische musea per 100.000 inwoners.⁴⁷ Dat koppelt Haarlem aan een groot aantal rijksmonumenten en een historische binnenstad die het culturele karakter van de stad markeert.

Atlas voor Gemeenten inventariseert in een van haar onderzoeken de beschikbaarheid van verschillende soorten culturele en cultuurhistorische voorzieningen en attracties per honderd duizend inwoners. Op een aantal punten scoort Haarlem uitmuntend in de ranglijst van de vijftig grootste Nederlandse steden: boekwinkels (3), rijksmonumenten (4), cultuurhistorische musea (4), antiquariaten (8) en culturele evenementen (14). Haarlem scoort gemiddeld op galerieën (22). Slechte scores noteert de stad op musea voor beeldende kunst (ontbreekt), archeologische monumenten (idem), bibliotheken (42), filmdoeken (40) en bioscoopstoelen per duizend inwoners (39).⁴⁸ In de laatste twee is met de opening van het Pathé theater in 2011 inmiddels verandering gebracht. Wat die verandering in de scores in de Atlas impliceren is nog niet in kaart gebracht.

Uiteraard worden de culturele voorzieningen niet alleen door Haarlemmers bezocht. Onderzoek van Atlas voor Gemeenten laat zien dat Haarlem ook een regiofunctie vervult in het domein van cultuur. In het gehanteerde model wordt ervan uitgegaan dat podia en theaters binnen een reistijd van dertig minuten moeten liggen om belangrijk te zijn. Bij een langere reistijd neemt dat belang snel af. Daarmee is tachtig procent van de inwoners van Bloemendaal, Zandvoort en Heemstede voor het bezoeken van concerten en theatervoorstellingen aangewezen op Haarlem. Voor Velsen is dat vijftig procent. Door de nabijheid van Amsterdam met een, in vergelijking bijzonder groot aanbod, is het belang voor andere steden in de regio niet zo groot, Amsterdam ligt binnen hun culturele actieradius. Dat gaat ten koste van een bredere functie van Haarlem als cultuuraanbieder voor nabijgelegen steden. Toch komt ruim zestig procent van de bezoekers van theater- en concertvoorstellingen uit de regio.⁴⁹ Cultureel heeft Haarlem daarmee een regionale centrumfunctie. In het model zijn de inhoudelijke aspecten van het aanbod niet meegenomen. Wanneer cultureel aanbod een uniek karakter heeft dat onvergelijkbaar is met ander aanbod in het land of de hoofdstad zullen de aficionados bereid zijn een langere reistijd te overbruggen. Dat geldt in ieder geval ook voor museumbezoekers die door Atlas niet in het model van stedelijk cultuurbezoek zijn meegenomen.

Toerisme

De toeristische sector is belangrijk voor de Haarlemse economie als werkverschaffer en aanjager van naburige bedrijfstakken.⁵⁰ Met 5.600 banen is de sector verantwoordelijk voor acht procent van de banen in Haarlem.⁵¹ In termen van aandeel in de totale werkgelegenheid is, van de middelgrote steden van Nederland, alleen in Maastricht de sector groter. Het absolute aantal banen in toerisme is in Groningen het hoogst met ruim acht duizend banen, gevolgd door Maastricht met ruim zes duizend.⁵²

45 Marlet & Van Woerkens (2011), p 236.

46 Ibidem, p.113.

47 Ibidem, p.239.

48 Ibidem, 236-240.

49 Atlas Gemeenten (2011), p.33-37.

50 Tot de toeristische sector worden gerekend: detail- en groothandel, logiesverstrekking, horeca, vervoer, cultuur en recreatie, sport en een categorie overig. De horeca is met 42,5 procent van alle banen binnen de bedrijfstak veruit het belangrijkste (Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem, 2011a, p. 31).

51 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011a), p.31.

52 Ibidem. p.31.

In aantal bezoeken en bezoekers neemt Haarlem, in de lijst middelgrote steden in Nederland een middenpositie in, met 1,2 miljoen bezoekers en 2,8 miljoen bezoeken. Maastricht is koploper in het aantal bezoekers (1,7 miljoen), terwijl Groningen de bezoeken aanvoert (4,7 miljoen).⁵³ Het Haarlemse winkelaanbod is met afstand de belangrijkste reden waarom Nederlanders de Spaarnestad bezoeken. Daarna volgen als belangrijkste redenen voor bezoek: 'lunchen of dineren' en 'op terras zitten'. Het maken van een stadswandeling wordt door dertien procent genoemd, museumbezoek door negen procent. Van de bezoekers is de helft in de leeftijd van dertig tot 65. Het merendeel is vrouw.⁵⁴

In het winkelaanbod komt de centrumfunctie van Haarlem voor naburige gemeenten het sterkst tot uiting. Het zijn echter niet louter de inwoners uit de naburige steden die zich laten leiden door het winkelaanbod. Haarlem is breed vermaard voor zijn winkelaanbod en mocht zich al enkele malen tooien met het predicaat beste winkelstad van Nederland. Het Haarlemse winkelaanbod is met afstand de belangrijkste reden waarom Nederlanders de Spaarnestad bezoeken. Die aantrekkingskracht van Haarlem wordt vooral bepaald door winkels voor niet-dagelijkse boodschappen. Die worden doorgaans dicht bij huis gedaan. Binnen het aanbod trekken de kleding- en modezaken de meeste aandacht, gevolgd door de warenhuizen en de boekhandel op afstand als derde.⁵⁵ Haarlem telt relatief veel boekwinkels en antiquariaten.⁵⁶ Onderzoek onder bezoekers van drie belangrijke winkelgebieden laat zien dat Haarlem Centrum, met zeshonderd winkels, de meeste bezoekers van elders trekt die bovendien meer dan gemiddeld besteden.⁵⁷ In het totaal telt de stad Haarlem 1.300 vestigingen in de detailhandel. Het aantal winkels in kleding en modeartikelen, schoenen en lederwaren is 268, dat volgens bezoekers van Haarlem Centrum nog wel omhoog kan.⁵⁸ De totale detailhandel in Haarlem geeft in 2010 werk aan ruim 8.100 personen.⁵⁹ Voor winkels in mode- en luxe artikelen is tussen de vijftig en zestig procent van de inwoners van Zandvoort, Heemstede, Bloemendaal en Haarlemmerliede en Spaarnwoude op Haarlem aangewezen. Van de inwoners van Velsen, Beverwijk, Hillegom en Haarlemmermeer is dat tussen de 25 en vijftig procent. Meer dan zestig procent van de clientèle van de Haarlemse winkels in mode- en luxeartikelen komt van buiten de stad.⁶⁰

Horeca is een belangrijke economische activiteit in Haarlem. Het gaat in totaal om 475 vestigingen in 2010, waarvan 252 eetgelegenheden (restaurants, maar ook cafetaria) en 125 cafés. Er staan veertien hotels geregistreerd.⁶¹ Voor wat betreft het aantal restaurants per tienduizend inwoners staat Haarlem op plaats zeven van de vijftig grootste Nederlandse gemeenten, voor cafés is dat plaats negentien.⁶² Ondanks het behoorlijke aantal restaurants blijkt de stad Haarlem niet de centrumfunctie voor de regio te vervullen die wellicht met deze aantallen verwacht mag worden. Op basis van de beoordelingen die restaurants krijgen in publicaties als Michelin gids en Lekker trekt Atlas voor Gemeenten in de Regiofoto van Haarlem de conclusie dat Haarlem maar een beperkte centrumfunctie vervult op culinair gebied. Daarin speelt mee dat het goed bereikbare Amsterdam met een uitgebreid en kwalitatief aanbod aan restaurants, Haarlem concurrentie aandoet. Maar ook het kwalitatief goede aanbod als zodanig zou volgens de analyse van Atlas voor Gemeenten in Haarlem achterblijven, waardoor de culinaire betekenis voor Haarlem voor de regio beperkt blijft. Op de culinaire kwaliteitsindex van de vijftig

53 Ibidem. p.32

54 Ibidem. p.33-34.

55 Ibidem. p.33

56 Marlet & Van Woerkens (2011). p.115.

57 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011a), p.21.

58 Ibidem p.13 en p.21.

59 Ibidem, p.20

60 Atlas voor Gemeenten (2011), p.28-32.

61 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011a), p.20.

62 Marlet & Van Woerkens (2011). p.115

grootste gemeenten scoort Haarlem plaats elf. Als het gaat om culinaire diversiteit komt de stad op plaats zes uit. Volgens deze analyse is nog geen twintig procent van de inwoners van Haarlem op Haarlem aangewezen voor het aanbod van kwaliteitsrestaurants. Tegelijkertijd komt ook naar voren dat er, vanuit de Haarlemse restaurants, wel degelijk een afhankelijkheid is van de regiogemeenten en een aantal steden uit de kop van Noord-Holland voor de eigen klandizie, in het bijzonder Haarlemmermeer, Velsen, Alkmaar, Heemstede, Bloemendaal en Beverwijk. Daar vinden de Haarlemse culinaire uitbaters een belangrijk stuk van hun huidige klandizie.⁶³

2.4 Bevolking, leefbaarheid en woonaantrekkelijkheid

Haarlem scoort hoog op woonaantrekkelijkheid. Het voorzieningenniveau is goed, er is relatief weinig overlast, het cultuuraanbod is groot en het aandeel vooroorlogse woningen in de totale woningvoorraad is hoog. Ook het historische stadscentrum en het winkelaanbod dragen positief bij aan het woonklimaat, net als bijvoorbeeld de nabijheid tot de kust. Daarmee is Haarlem aantrekkelijk voor de creatieve klasse die er ook een belangrijk deel van de bevolking uitmaakt. De bevolking is relatief hoog opgeleid en welvarend. Opvallend is echter dat de bevolking in de voorbije tien jaar minder hard is gegroeid dan gemiddeld in Nederland of in andere middelgrote steden. De woonaantrekkelijkheid van Haarlem is mede het resultaat van zijn ligging ten opzichte van andere steden. Ook omdat de stad op redelijk korte reistijd ligt van Amsterdam is het aantrekkelijk om in Haarlem te wonen. Amsterdamse voorzieningen en werk zijn vanuit Haarlem goed bereikbaar. Omdat de woningprijzen in Haarlem lager liggen dan in Amsterdam, in combinatie met specifieke kwaliteiten van de Spaarnestad, is Haarlem een overloopgebied van Amsterdam. De huidige ontwikkelingen op de woningmarkt kunnen een negatief effect hebben op de woonaantrekkelijkheid van Haarlem omdat de stad bij dalende huizenprijzen in Amsterdam minder aantrekkelijk wordt voor inwoners van de hoofdstad. Ook toenemende filedruk kan een probleem voor Haarlem vormen. De nabijheid tot Amsterdam draagt positief bij aan de woonaantrekkelijkheid van Haarlem.

Ook de kwaliteit van de leefomgeving is van belang voor de crossmediasector, meer in het bijzonder omdat het noodzakelijke creatief talent een open stedelijk klimaat en een rijke cultuur waardeert. Dat kan zich vertalen in het werken als zelfstandig professional ook wel aangeduid als zelfstandige zonder personeel (zzp) of in loondienst. Overigens trekt een aantrekkelijke stad, niet alleen talent voor de crossmediasector, ook andere segmenten van de economie varen wel bij een goede presentie van de zogenaamde creatieve klasse. Zij is onmisbaar voor een innovatief en concurrerend lokaal en regionaal bedrijfsleven, in het bijzonder voor de zakelijke dienstverlening die een belangrijk deel vormt van de Haarlemse economie. Achtergrond hiervan is het inzicht dat leden van de creatieve klasse eerst kiezen voor een aantrekkelijke woonomgeving en pas daarna voor werk. Dat heeft geleid tot een nieuw mantra 'werken volgt wonen'. Daarmee is een open en creatief klimaat van belang voor het algemene bedrijfsleven omdat het voor hen onontbeerlijke talent zich daardoor laat aanspreken.

De aantrekkelijkheid van Haarlem als woonstad bleek opnieuw in 2011 toen de stad bovenaan prijkte in Elseviërs lijst van de beste gemeenten om in te wonen, voor een tweetal andere middelgrote steden (Zwolle en Amersfoort) en Amsterdam. Ook de jaarlijks verschijnende Atlas voor Gemeenten plaatst Haarlem steevast in de top tien van de woonaantrekkelijkheidsranglijst van de vijftig grootste gemeenten van Nederland, laatstelijk (2011) op de zesde plaats.⁶⁴ Voor Haarlem en de omgeving geldt dat het voorzieningenniveau (onder meer het aanbod aan cultuur), de natuurlijke ligging en het groter dan gemiddelde aandeel vooroorlogse woningen de kwaliteit van de woonomgeving bepaalt. In het bijzonder de historie van de stad, in combinatie met het winkel- en culturele aanbod maakt het woonklimaat gunstig. Negatief scoort de stad onder meer op de aanwezigheid van hoogbouw en de gemiddelde omvang van de woning.⁶⁵ Bewoners van Haarlem beoordelen hun

⁶³ Atlas voor Gemeenten (2011), p.38-42.

⁶⁴ Marlet & van Woerkens (2011), p 112

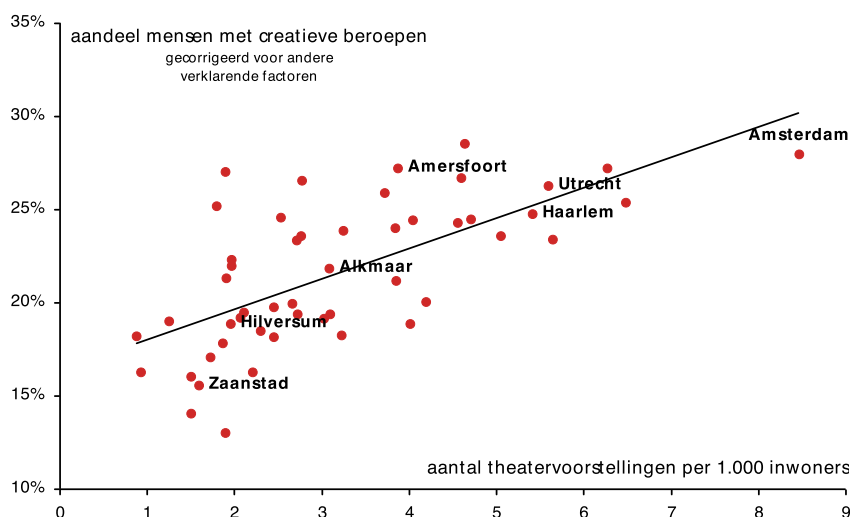
⁶⁵ Atlas voor Gemeenten (2011), p.97-101

woonomgeving en de woongemeente doorgaans positief, met rapportcijfers van 7,3 en 7,2.⁶⁶ In sommige wijken zijn de scores hoger dan in andere. Op overlast en onveiligheid, scoort Haarlem eveneens relatief gunstig, al is ook hier sprake van differentiatie naar wijken. In de ommelanden van Haarlem in de situatie minder positief.⁶⁷

De groei van de bevolking in de stad Haarlem in de afgelopen tien jaar blijft achter bij het landelijk gemiddelde. In de periode 2000 tot en met 2007 was er sprake van krimp, waarna de bevolking wederom toeneemt in lijn met de landelijke trend. De groei concentreert zich in het centrum van de stad en een aantal nabijgelegen buurten. Verder weg van het centrum is er eerder sprake van krimp. Overigens is de bevolking van Haarlem de afgelopen twintig jaar duidelijk verouderd. De groep van tien tot 35 is kleiner geworden. De veertig tot 44 jarigen zijn het meest talrijk in Haarlem. Tegelijkertijd is de groep onder de twintig jaar gegroeid.⁶⁸

De Haarlemse bevolking biedt, met het oog op het opleidingsniveau en de vooronderstelde creatieve competenties veel mogelijkheden voor economische ontwikkeling. Ze onderscheidt zich hiermee in positieve zin. Een belangrijk aspect daarvan is het aandeel van de creatieve klasse op de totale Haarlemse bevolking. Er is een opvallende samenhang tussen het aanbod van cultuur, in het bijzonder podiumkunsten, in een stad en het aandeel van de creatieve klasse in de totale bevolking.

Figuur 2.1 Theatervoorstellingen en aandeel creatieve klasse in grote steden van Nederland (2010)

Bron: Rutten, Marlet & Van Oort (2011), p.52

De doorgetrokken rechte lijn in figuur 2.1 geeft de samenhang aan, terwijl de punten in de wolk de posities van verschillende steden markeren. Overigens valt over de aard van het verband nog te discussiëren. Worden de creatieve klasse leden aangetrokken door het podiumkunstaanbod of neemt het aantal voorstellingen in steden waar de creatieve klasse neerstrijkt toe omdat er een markt voor is? Niet uitgesloten moet worden dat er een elkaar versterkend effect optreedt. Ook is het mogelijk dat zowel het aantal leden van de creatieve klasse in een stad en het aantal voorstellingen het uitvloeisel zijn van een ander element binnen de stedelijke context: een historisch gegroeid cultureel klimaat. Behalve een relatief groot aandeel creatieve klasse leden is ook het aandeel hoogopgeleiden in Haarlem bovengemiddeld. Bijna de helft heeft een HBO opleiding of hoger. Tegelijkertijd is het aandeel van laag en laagst opgeleiden lager dan gemiddeld.⁶⁹

66 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011b), p.24)

67 Atlas voor Gemeenten (2011), p.55-64.

68 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011b). p.11-15.

69 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011b), p.88; Marlet & Van Woerkens (2011), p.85-89.

Haarlem is geen universiteitsstad. Dat is onmiddellijk terug te zien in de hoeveelheid studenten die hoger onderwijs volgen, woonachtig in de stad. Van de middelgrote steden in Nederland scoren alle steden met een universiteit, maar ook Breda, Zwolle en Arnhem hoger dan Haarlem, waar 5.200 HBO studenten wonen die voor het overgrote deel studeren aan de Hogeschool INHOLLAND.⁷⁰ De Haarlemse vestiging van deze instelling ligt aan de rand van de stad aan de grens met Bloemendaal. INHOLLAND is verder actief door middel van het leer- en werkbedrijf GNR8 dat bovendien een rol speelt binnen het Haarlemse creatieve industrie netwerk, waar ook startende ondernemers worden begeleid. Opvallend is verder dat Haarlem, in weerwil van zijn imago als cultuurstad en groot aanbod aan podiumkunsten pas sinds een paar jaar een kunstvakopleiding kent, een conservatorium gericht op lichte muziek bij de Hogeschool INHOLLAND. Diezelfde school leidt jongeren op in media- en entertainment-management, toerisme en retail management.

Haarlem is een relatief welvarende stad. Het gemiddeld inkomen van bewoners in de stad ligt met € 31.200 ruim hoger dan het landelijk gemiddelde van € 29.200. Werkende vrouwen in Haarlem verdienen aanmerkelijk meer dan gemiddeld in Nederland, maar nog steeds minder dan mannen. Ook werkenden in de leeftijd van 25 tot en met 45 jaar verdienen aanmerkelijk meer dan gemiddeld in Nederland, ongeveer 11.5 procent. Het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen is in vier middelgrote steden in Nederland (Amersfoort, Breda, Den Bosch en Leiden) hoger dan in Haarlem.⁷¹ Op de sociaal-economische index van de vijftig grootste Nederlandse gemeenten neemt Haarlem de twaalfde plaats in. Middelgrote steden die beter scoren zijn opnieuw Amersfoort en Breda, maar ook Zwolle en Den Bosch.⁷²

Atlas voor Gemeenten constateert dat de woonaantrekkelijkheid van Haarlem niet volledig verklaard kan worden op basis van elementen en factoren die doorgaans voor steden in Nederland gelden.⁷³ De uitzonderlijke positie van Haarlem is terug te voeren op de relatie van de stad met Amsterdam. Haarlem blijkt een goed woonalternatief voor Amsterdam, omdat de prijzen voor woningen in de Spaarnestad lager liggen dan in de hoofdstad. Een andere verklaring van de trek van Amsterdam richting Haarlem is de keuze van jonge koppels, wanneer ze aan kinderen beginnen, voor een andere woonomgeving dan Amsterdam, zonder het contact met de dynamiek van het grootstedelijke te verliezen en, zeker ook met de mogelijkheid de bestaande dienstbetrekking (en) te behouden. Immers, hiervoor kwam al naar voren dat de bereikbaarheid van banen vanuit Haarlem een pre is van het woonklimaat in deze stad; ook van de banen die buiten de stad of de stadsregio liggen. Atlas voor Gemeenten geeft aan dat de huidige neergaande trend in prijzen van woningen en een mogelijk ruimer aanbod van woningen een bedreiging kan gaan vormen voor Haarlem. Het feit dat zich in 2009 en 2010 minder mensen in Haarlem hebben gevestigd zou daarvan een voorbode kunnen zijn. Tegelijkertijd echter zijn er ook minder mensen uit Haarlem vertrokken. Overigens is in 2010 het aantal mensen dat zich vanuit Amsterdam in Haarlem heeft gevestigd nog steeds groter dan het aantal dat een beweging in omgekeerde richting maakte. Voor Zuid-Kennemerland is sprake van een omgekeerde situatie. Er vertrekken meer mensen naar de omliggende gemeenten dan dat er Haarlem binnenkomen. Dat is een bekend patroon; mensen schuiven door naar een grotere woning in de buurt van de stad: suburbanisatie.⁷⁴ Overigens zijn de prijzen in Haarlem minder hoog dan in Amsterdam, maar daarmee niet laag. De prijs per vierkante meter woningoppervlakte is in Haarlem het op een na hoogste van het land, na Amsterdam.

70 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011b), p.58-59.

71 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011b), p.46-48.

72 Marlet & Van Woerkens (2011), p.113.; Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011b), p.49.

73 Atlas voor Gemeenten (2011), p.90-95.

74 Atlas voor Gemeenten (2011), p. 101.

2.5 Conclusies

Haarlem koppelt een laag werkloosheidscijfer aan een lage economische groei en een beperkte bevolkingsgroei. De stad kent tegelijkertijd een aantrekkelijk woonklimaat en een relatief creatieve en hoogopgeleide bevolking, die bovendien relatief welvarend is. De verklaring van de ogenschijnlijk nauwelijks met elkaar te rijmen grootheden ligt in het feit dat veel banen van de werkende Haarlemmers buiten de stad en de regio gesitueerd zijn, maar goed bereikbaar zijn vanuit Haarlem, bijvoorbeeld in Amsterdam en in Haarlemmermeer. De bereikbaarheid van deze steden is een essentieel onderdeel van de aantrekkelijkheid van Haarlem als woonstad. Dat geldt ook voor het cultuuraanbod in de stad en het aantrekkelijke winkelklimaat. Daarmee is de stad Haarlem een aantrekkelijk woonlocatie voor bewoners van Amsterdam, zo laten de migratiepatronen zien. Een aantal ontwikkelingen kan de sterke positie van Haarlem ondermijnen. De stagnerende woningmarkt kan ervoor zorgen dat de overloop vanuit Amsterdam tot staan komt. De financieel gunstige woonmogelijkheid in Haarlem met makkelijke toegang tot werk en voorzieningen in de hoofdstad staat dan onder druk. Toenemende filedruk kan de bereikbaarheid van banen vanuit Haarlem bovendien negatief beïnvloeden. De huidige bezuinigingen op cultuur kunnen een sterk punt van Haarlem onder druk zetten. De opmars van het internet als winkelkanaal zal onherroepelijke consequenties hebben voor het winkelstraataanbod. Die ontwikkeling raakt de positie van Haarlem als toeristenstad in het hart. Voor autonome economische groei is Haarlem afhankelijk van bedrijvigheid die binnen het huidige ruimtelijke patroon kan worden ingevlochten en die bij voorkeur het profiel van de stad kan versterken en tevens bijdraagt aan het tegemoet treden van de genoemde uitdagingen.

Dit hoofdstuk laat een aantal elementen van de eigen aard van stad en regio Haarlem zien. Die vormen de context voor de beoordeling van de ontwikkeling van de creatieve industrie en de sector informatie en communicatietechnologie, samen de crossmediasector, die in het volgende hoofdstuk aan bod komt. Het meest treffend is het samengaan van een relatief bescheiden economische groei, uitgedrukt in banen en toegevoegde waarde, en een lager dan gemiddeld werkloosheidscijfer in de stad en een gemiddeld percentage in de regio. De stad kent bovendien een lagere bevolkingsgroei dan gemiddeld in Nederland. Tegelijkertijd onderscheidt de bevolking zich door een aanzienlijk aandeel van de creatieve klasse, een hoog opleidingsniveau en een relatieve welstand. De stad Haarlem scoort bovendien hoog op levenskwaliteit. Dat Haarlem een aantrekkelijke woonstad is, blijkt uit meerdere onderzoeken afkomstig uit verschillende bronnen. Onderdelen van die kwaliteit zijn een rijk winkelaanbod, veel cultuur, zowel actueel als historisch, een aantrekkelijk woningaanbod en nabijheid van groen en kust.

Bedrijven en instellingen in Haarlem bieden werk aan ruim 66 duizend mensen. De helft daarvan komt uit de stad zelf, een kwart uit de naburige gemeenten en de overige werknemers komen van elders. Een aanzienlijk deel van de inwoners van Haarlem is voor zijn werkzame bestaan aangewezen op werk buiten de stad. In Amsterdam en Haarlemmermeer vinden meer Haarlemmers een baan, dan omgekeerd Amsterdammers en mensen uit Haarlemmermeer in Haarlem. In die zin is Haarlem afhankelijk van de werkgelegenheid in die buurgemeenten.

De kracht van Haarlem ligt in de combinatie van een aantrekkelijk woonklimaat en de bereikbaarheid van een groot aantal voorzieningen en banen binnen en buiten de stad. Het feit dat een relatief groot aantal mensen domicilie houdt in Haarlem, maar buiten de stad werkt verklaart waarom de positieve relatie tussen een groot cultuuraanbod en een aanzienlijk aandeel van creatieve klasse die Haarlem kenmerkt, niet gekoppeld wordt aan een hoog economische groeicijfer zoals in sommige andere steden. Over het algemeen geldt een duidelijke relatie tussen die elementen, vastgesteld op basis van onderzoek en theorie van Richard Florida⁷⁵ en ten onzent door Gerard Marlet en Atlas voor Gemeenten.⁷⁶ De reden waarom dit verband in Haarlem niet opgaat, is dat een

⁷⁵ Richard Florida (2002). *The Rise of the Creative Class and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.

⁷⁶ Zie onder meer: Gerard Marlet (2009). *De Aantrekkelijke Stad*. Nijmegen: VOC Uitgevers.

belangrijk deel van de creatieve klasse weliswaar in Haarlem woont, maar zijn economische waarde elders realiseert. Dat fenomeen kan voor een deel verklaard worden doordat Haarlem functioneert als overloopgebied voor de krappe woningmarkt in Amsterdam. De woningen in Haarlem zijn en waren minder prijzig, terwijl banen en andere voorzieningen in omliggende gemeenten vanuit Haarlem goed bereikbaar zijn. Dat leidt tot de ondubbelzinnige conclusie dat de nabijheid van talrijke banen en dito voorzieningen, in Haarlem maar ook daarbuiten, onderdeel zijn van de woonaantrekkelijkheid van Haarlem.

Op basis van deze constatering stelt Atlas voor Gemeenten vast dat de reductie van de filedruk van en naar Amsterdam en Haarlemmermeer en de optimalisatie van de openbaar vervoer verbindingen, wellicht een betere manier is om de woonaantrekkelijkheid van Haarlem te stimuleren dan in te zetten op werkgelegenheids groei binnen de eigen gemeentegrenzen. Daar komt nog bij dat Haarlem aan zijn fysieke grenzen is geraakt en geen of slechts zeer beperkte ruimte heeft voor het ontwikkelen nieuwe bedrijventerreinen of nieuwe woonwijken, waardoor economische groei binnen de stadsgrenzen vorm zou kunnen krijgen. Juist bevolkingstoename door grootschalige ontwikkeling van nieuwe wijken is vaak een belangrijke motor voor economische groei. De ontwikkeling van Almere is daarvan een karakteristiek voorbeeld. Dat is voor Haarlem geen begaanbare weg omdat de fysieke ruimte daarvoor ontbreekt.

Los van het feit dat deze strategische lijn voor Haarlem geen optie is, is een aantal sterke punten van Haarlem die in dit hoofdstuk naar voren kwamen, niet onbedreigd. Atlas voor Gemeenten geeft aan dat met de crisis in de woningmarkt die momenteel heerst Haarlem in veel mindere mate zal kunnen rekenen op het overloopeffect vanuit de hoofdstad. Dat uit zich inmiddels al in een afgenomen trek vanuit de hoofdstad naar Haarlem. Een andere ontwikkeling die een bedreiging vormt voor de positie van Haarlem is de huidige overheidsbezuiniging op cultuur. Cultuur is een hoeksteen waarop de Haarlemse sterke positie, economisch en sociaal is gebouwd, Culturele verschraving kan voor de Spaarnestad impliceren inboeten aan woonaantrekkelijkheid, met directe economische consequenties, zowel voor de woonaantrekkelijkheid als het toeristische profiel van de stad. Dat profiel leunt sterk op de positie van Haarlem als winkelstad. Momenteel is er sprake van bijzondere turbulentie in de retail sector door een combinatie van de economische crisis en de opmars van het internet als retail kanaal. Het ligt voor de hand dat de verdere ontwikkeling van het internet zal leiden tot veranderingen in winkelgedrag en daarmee ook in het winkellandschap, tot en met de winkelstraten van de Spaarnestad. De exacte richting van de ontwikkeling, die niet per definitie ten nadele van de fysieke winkels hoeft te verlopen, is nog onbestemd. Vroegtijdig inspelen op nieuwe trends vanwege de sterke afhankelijkheid van het winkelaanbod lijkt geen overbodige luxe.

Voor wat betreft de toekomst van de werkgelegenheid in Haarlem en voor Haarlemmers moet de stad haar zegeningen tellen en haar bevolking bijstaan in zowel het vervullen van de eigen betrekking in de stad als haar accommoderen in de bereikbaarheid van de banen buiten de stad, in het bijzonder in Amsterdam en Haarlemmermeer. In datzelfde beeld past het bereikbaar houden van de banen voor werknemers van buiten de stad, onder andere afkomstig uit de regio Haarlem in de Spaarnestad.

Voor zijn eigen, autonome economische ontwikkeling kan Haarlem het, naast de bedrijfstakken en sectoren die de kracht van de stad momenteel schragen, vooral zoeken in bedrijfstakken en sectoren die zich gemakkelijk laten invlechten in het bestaande stedelijk weefsel en die aansluiten bij het creatieve en hoog opgeleide profiel van de bevolking van de stad. Bovendien is het raadzaam te investeren in bedrijvigheid die bij kan dragen aan de versterking van het specifieke profiel van Haarlem en mogelijk behulpzaam kan zijn in het counteren van de hiervoor genoemde bedreigingen. Cross media, in het bijzonder de creatieve industrie en in zekere mate ook ICT lijken zich te kwalificeren voor die rol. In het volgende hoofdstuk wordt de stand van zaken en de ontwikkeling van die sector in regio en stad Haarlem onder de loep genomen.

3 Creatieve Industrie en ICT in Haarlem en de regio

In dit hoofdstuk komt een breed scala van elkaar gerelateerde vragen over de crossmediasector in Haarlem en de regio aan bod.

Wat is de stand van zaken van de crossmediasector in Haarlem en de regio? Wat is de betekenis van de samenstellende delen: creatieve industrie en informatie- en communicatietechnologie? En hoe sterk zijn de subsectoren van de creatieve industrie en de ICT? Hoe staat het ervoor met het aantal banen en bedrijven? Hoe belangrijk is de cross media industrie voor de totale economie van stad en streek? Hoe heeft de sector zich in het voorbije decennium ontwikkeld? In welke deelsectoren zijn de meeste nieuwe bedrijven gestart? Wat is het belang van grote en kleine bedrijven binnen de verschillende domeinen en bedrijfstakken? Waar doet zich de meeste groei voor? In welke domeinen van creatieve industrie en ICT is de regio Haarlem gespecialiseerd en hoe is de ontwikkeling daarbinnen?

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk stelt de ontwikkeling van cross media in de stad Haarlem en de regio centraal. Allereerst is er aandacht voor de huidige stand van zaken in deze sector, waarbinnen creatieve industrie en ICT onderscheiden worden. Beide sectoren vallen op hun beurt weer uiteen in verschillende onderdelen. Binnen de creatieve industrie worden onderscheid gemaakt in kunst en cultureel erfgoed, media- en entertainmentindustrie en creatief zakelijke dienstverlening. Binnen ICT geldt het onderscheid tussen diensten en hardware. In dit hoofdstuk ligt de nadruk op banen en bedrijven binnen de cross media industrie. Er volgt een overzicht van de stand van zaken en ontwikkeling in de sector waarmee het profiel van de cross media industrie in stad en regio Haarlem duidelijk wordt, onder meer door de vergelijking met andere steden en regio's en met de Noordvleugel en Nederland als geheel.

In het voorgaande hoofdstuk is uitgebreid ingegaan op de specifieke kenmerken van de stad en de regio Haarlem, als relevante context waarbinnen de ontwikkeling van cross media in stad en streek gestalte krijgt. In dit hoofdstuk komt de ontwikkeling en de huidige stand van de werkgelegenheid in cross media in Haarlem en de regio aan bod. Daarbij richt de analyse zich zowel op de totale crossmediasector als op de samenstellende delen: creatieve industrie en informatie- en communicatietechnologie (ICT). Daarbinnen worden weer verschillende deelsectoren onderscheiden. Binnen de creatieve industrie zijn dat kunsten en erfgoed, media- en entertainmentindustrie en creatief zakelijke dienstverlening, binnen ICT hardware en diensten.⁷⁷ Vervolgens wordt ingezoomd op specifieke domeinen binnen de subsectoren.

De volgende paragraaf bevat een analyse van de huidige stand van zaken van cross media in Haarlem en de regio, in de bredere context van de Noordvleugel en Nederland. Ook wordt de situatie in de regio Haarlem vergeleken met die in vergelijkbare regio's in het land. Op die manier kan worden vastgesteld of en in welke mate deze sectoren in Haarlem van bijzonder belang zijn. Peiljaar is 2010. In paragraaf 2.2 wordt de ontwikkeling van het aantal banen in creatieve industrie en ICT in het voorbije decennium onder de loep genomen. Die ontwikkeling wordt ook weer vergeleken met die elders in het land en geplaatst tegen het algemene ontwikkelingspatroon van de Haarlemse economie zoals die ook in het vorige hoofdstuk is geschetst. Paragraaf 2.3 zoomt in op de bedrijven. Daar wordt onderzocht hoe het aantal vestigingen zich ontwikkeld heeft en wat het belang is van welk soort bedrijven in de ontwikkeling van de crossmediasector in Haarlem en de regio. In het bijzonder wordt het belang van kleine en grote bedrijven onderzocht. Ook is in die paragraaf aandacht voor starters binnen de crossmediasector.

⁷⁷ Voor de lijst van bedrijfstakken die gerekend worden tot deze onderdelen zie Bijlage 1.

3.2 Cross Media in Haarlem en de regio: 2010

Binnen de regio Haarlem is de creatieve industrie (5.113 banen) in aantal banen belangrijker dan ICT (3.322 banen). In vergelijking met andere middelgrote steden in Nederland, is de creatieve industrie in de stad Haarlem daarmee sterk vertegenwoordigd. Van alle banen in de cross media industrie in de Regio Haarlem of Zuid Kennemerland is ruim 83,4 procent in Haarlem te vinden. Dat is meer dan het algemene werkgelegenheidsaandeel van Haarlem in de regio: 75,5 procent. Van de omliggende regio's valt Amsterdam op door zijn sterke cross media profiel. Zowel in aantal banen als aandeel in de totale economie overtreft Amsterdam de naburige regio's verre. Haarlem is 'the best of the rest' en laat voor wat betreft aandeel cross media banen en aandeel in de totale economie de resterende regio's ver achter zich: Zaanstreek, Regio Haarlemmermeer, IJmond en Leiden en de Bollenstreek. Het Haarlemse cross media profiel, afgemeten aan de hand van het belang van verschillende deelsectoren, lijkt sterk op dat van Amsterdam, waarbij binnen de creatieve industrie in Haarlem de sterke positie van kunst en cultureel erfgoed opvalt en net als in Amsterdam de ICT hardware is ondervertegenwoordigd in vergelijking met de rest van Nederland.

3.2.1 Regio Haarlem

De regio Haarlem telt 8.436 banen in de gezamenlijke sectoren creatieve industrie en ICT. Die zijn daarmee in 2010 verantwoordelijk voor 9,6 procent van de economie van de Haarlemse regio. Met deze bijna 8,5 duizend banen levert de Haarlemse regio een bijdrage van 4,2 procent aan het totaal aantal cross media banen in de Noordvleugel en van 1,6 procent aan de landelijke werkgelegenheid in dit domein. De bijdrage van de regio aan de totale cross mediasector in de Noordvleugel is daarmee lager dan op basis van het totale economische belang van de regio Haarlem (4,7 procent) verwacht kon worden. Dat komt vooral door de bescheiden bijdrage van de ICT sector in de regio: 3,5 procent (3,323 banen). Voor de creatieve industrie ligt dat precies op het gemiddelde van 4,7 procent (5.113 banen). Landelijk is het beeld anders. Daar neemt de Haarlemse regio een groter dan gemiddeld deel voor de rekening. Voor de totale cross media industrie is dat 1,6 procent tegen 1,1 procent voor de gehele vaderlandse economie. Voor creatieve industrie en ICT zijn dat respectievelijk 1,9 en 1,2 procent. Reden voor het verschil in de Noordvleugel en Nederland totaal is dat de crossmediasector een groter aandeel uitmaakt van de economie van de Noordvleugel dan van de economie van het hele land.

Tabel 3.1 Banen in creatieve industrie en ICT in regio Haarlem, Noordvleugel en Nederland (2010)

Regio	ICT en creatieve industrie	Creatieve industrie	ICT	Totale economie
Regio Haarlem	8.436	5.113	3.323	88.134
Noordvleugel	202.446	108.544	93.902	1.869.345
Nederland	542.887	271.630	271.257	8.033.522
Aandeel regio Haarlem in Noordvleugel	4,2%	4,7%	3,5%	4,7%
Aandeel regio Haarlem in Nederland	1,6%	1,9%	1,2%	1,1%

Bron: LISA 2010

De rol van Haarlem als stedelijke kern blijkt zowel uit de betekenis van de stad in het totaal aantal banen in de regio (66.568 op 88.134 banen in 2010) als in betekenis voor de werkgelegenheid in cross media (7.035 op 8.436 banen in 2010). Van alle banen in de regio Haarlem is ruim drie kwart (75,5 procent) in Haarlem te vinden. Het aandeel van de stad in cross media (creatieve industrie en ICT) is met 83,4 procent aanzienlijk groter. Dat

3 Creatieve Industrie en ICT in Haarlem en de regio

onderstreept de algemeen erkende notie dat bedrijven in deze sectoren geconcentreerd zijn in de steden, in het bijzonder de stadscentra. De situatie in de regio Haarlem illustreert dat.

Tabel 3.2 Banen in creatieve industrie en ICT in gemeenten binnen regio Haarlem (2010)

Gemeente	Creatieve industrie	ICT	ICT en Creatieve Industrie	Aandeel in Regio (CI en ICT)	Totale aantal banen	Aandeel in totaal Regio
Haarlem	4.023	3.012	7.035	83,4%	66.568	75,5%
Heemstede	396	142	538	6,4%	8.340	9,5%
Bloemendaal	376	84	460	5,5%	6.202	7,0%
Zandvoort	239	37	276	3,3%	5.140	5,8%
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	79	48	127	1,5%	1.884	2,1%
Totaal Regio Haarlem	5.113	3323	8.436	100,0%	88.134	100,0%
Noordvleugel	108.544	93.902	202.446		1.869.345	
Nederland	271.630	271.257	542.887		8.033.522	

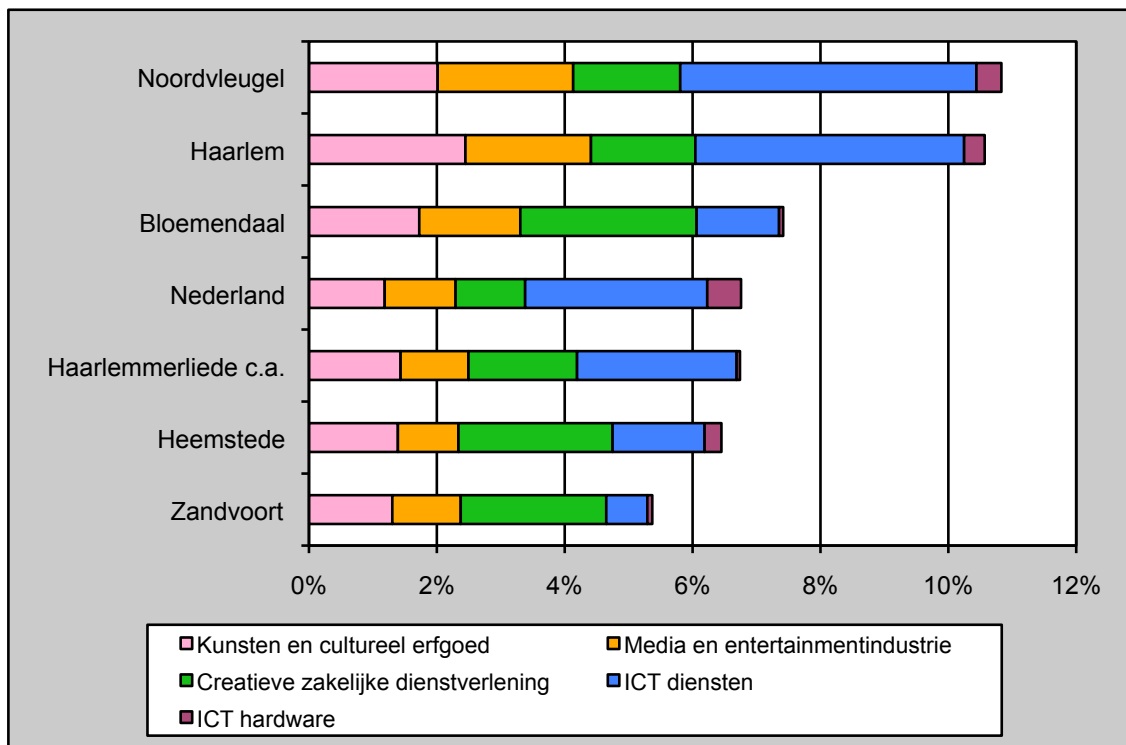
Bron: LISA 2010

Het profiel van de crossmediasector in de gemeenten binnen de regio Haarlem is gedifferentieerd. Figuur 3.1 laat zien wat het procentuele aandeel is van de crossmediasector in elk van de gemeenten binnen de regio. De lengte van de staven in het diagram indiceren het aandeel, maar zeggen niets over het absolute aantal banen in elk van de gemeenten. Daarbinnen is het belang van elk van de deelsectoren van de crossmediasector te zien: kunst- en cultureel erfgoed, media- en entertainmentindustrie, creatieve zakelijke dienstverlening, ICT hardware en ICT diensten.⁷⁸ Voor de duiding van de resultaten van deze analyse zijn ook het landelijk en het Noordvleugel profiel van de cross media industrie meegenomen.

Het profiel van de stad Haarlem lijkt sterk op dat van de Noordvleugel. Belangrijkste verschil is dat Haarlem relatief hoog scoort in de categorie kunst en cultureel erfgoed en iets lager op zowel creatief zakelijke dienstverlening als op ICT diensten. De figuur laat duidelijk zien dat het aandeel van de crossmediasector in Haarlem hoog is in vergelijking met de omliggende gemeenten, maar ook in vergelijking met het Nederlandse gemiddelde. Haarlem is procentueel en in termen van aantallen banen een duidelijk concentratiegebied.

⁷⁸ In eerdere versies van de Cross Media Monitor (tot en met de editie 2010) werd de zogenaamde contentindustrie ook tot de ICT sector gerekend. Omdat het daarbij ging om de gehele media- en entertainmentindustrie en delen van de creatieve zakelijke dienstverlening, ontstond er een overlap met de creatieve industrie. Nationaal en internationaal is echter de trend om content niet langer tot de ICT sector te rekenen. Die richting is hier gevolgd, net als in de Cross Media Monitor Update 2011 (Rutten, Koops & Visser 2011). Die lijn wordt voortgezet in de Cross Media Monitor editie die in juni 2012 verschijnt.

Figuur 3.1 Werkgelegenheidsaandeel en samenstelling ICT en creatieve industrie in gemeenten regio Haarlem, Noordvleugel en Nederland (2010)

Bron: LISA 2010

Verder valt de relatief sterke positie van de creatief zakelijke dienstverlening in Bloemendaal en Heemstede en in mindere mate Zandvoort op. Zowel de regio Haarlem als de Noordvleugel laten slechts een klein aandeel ICT hardware zien, nog kleiner dan het toch al zeer bescheiden landelijke part. ICT diensten zijn daarentegen sterk vertegenwoordigd.

In tabel 3.3 en 3.4 wordt de samenstelling van creatieve industrie en ICT in de steden van de regio Haarlem nogmaals onder de loep genomen. In de stad Haarlem zijn twee van de vijf banen (veertig procent) binnen de creatieve industrie te vinden in kunst- en cultureel erfgoed (1.629 banen in 2010). Dat is meer dan gemiddeld in de Noordvleugel en in Nederland. Het aandeel media- en entertainmentindustrie (1.307 banen) is vrijwel gelijk aan het landelijke gemiddelde en lager dan in de Noordvleugel. Het aandeel van de creatieve zakelijke dienstverlening is met 27 procent kleiner, maar nog altijd goed voor 1.087 banen. Het totaal aantal Haarlemse banen in de creatieve industrie is 4.023.

Tabel 3.3 Banen in deelsectoren van de creatieve industrie in regio Haarlem (2010)

Gemeente	Kunsten en erfgoed	Aandeel	Media en entertainment	Aandeel	Creatieve zakelijke dienstverlening	Aandeel	Creatieve industrie	Totaal
Haarlem	1.629	40,5%	1.307	32,5%	1.087	27,0%	4.023	100,0%
Heemstede	116	29,3%	79	19,9%	201	50,8%	396	100,0%
Bloemendaal	107	28,5%	98	26,1%	171	45,5%	376	100,0%
Zandvoort	67	28,0%	55	23,0%	117	49,0%	239	100,0%
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	27	34,2%	20	25,3%	32	40,5%	79	100,0%
Nederland	95.158	35,0%	89.105	32,8%	87.367	32,2%	271.630	100,0%
Noordvleugel	37.627	34,7%	39.619	36,5%	31.298	28,8%	108.544	100,0%

Bron: LISA 2010

In vergelijking met andere middelgrote steden in Nederland, met een inwonertal van tussen de honderd en tweehonderd duizend inwoners is de creatieve industrie in Haarlem sterk vertegenwoordigd. Dat laat onderzoek van de afdeling Onderzoek en Statistiek van de Gemeente Haarlem zien. Het aandeel van zes procent van de Haarlemse creatieve industrie in het totaal aantal banen in de stad is het hoogste van de in totaal twaalf middelgrote steden. In absolute zin is het aantal banen in de middelgrote steden het hoogst in Groningen (ruim 5.700). Daarna volgen Nijmegen (4.224), Arnhem (4.133) en Haarlem (4.023).⁷⁹

Tabel 3.4 laat zien dat het overgrote deel van de 3.323 ICT banen in de regio Haarlem valt binnen de ICT diensten. Hardware productie is maar van beperkte betekenis. Nog geen 300 banen vallen binnen die categorie. Overigens geldt voor de gehele Noordvleugel dat ICT hardware ondervertegenwoordigd is, met slechts 7,8 procent van het aantal ICT banen, tegen meer dan twee maal zo veel landelijk (15,7 procent). Dat feit onderstreept het dienstenkarakter van de Noordvleugel economie.

Tabel 3.4 Banen in deelsectoren van de ICT in regio Haarlem (2010)

Gemeente	ICT diensten	Aandeel	ICT hardware	Aandeel	ICT	Totaal
Haarlem	2.798	92,9%	214	7,1%	3.012	100,0%
Heemstede	120	84,5%	22	15,5%	142	100,0%
Bloemendaal	80	95,2%	4	4,8%	84	100,0%
Zandvoort	33	89,2%	4	10,8%	37	100,0%
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	47	97,9%	1	2,1%	48	100,0%
Nederland	228.786	84,3%	42.471	15,7%	271.257	100,0%
Noordvleugel	86.590	92,2%	7.312	7,8%	93.902	100,0%

Bron: LISA 2010

3.2.2 Vergelijking Regio's

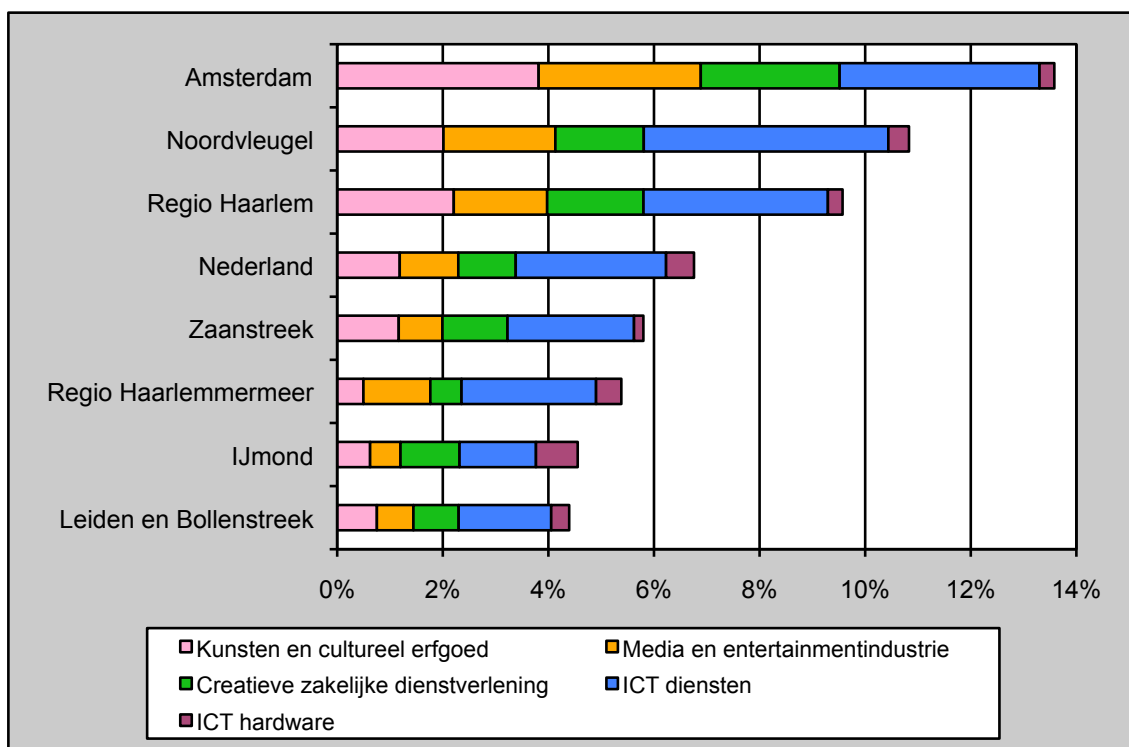
Figuur 3.2 zet de situatie in de regio Haarlem af tegen het belang en het cross media profiel van de naburige regio's, de Noordvleugel en Nederland. Wat onmiddellijk in het oog springt, is het Amsterdamse profiel. Van alle ruim 529 duizend banen in Amsterdam valt 13,6 procent binnen de crossmediasector, bijna 72 duizend (ruim 50 duizend in de creatieve industrie, bijna 22 duizend in ICT). In aantallen banen en in het aandeel van cross media

⁷⁹ Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011a). p.23.

banen in de totale werkgelegenheid is Amsterdam een absolute uitschieter en voor de regio Haarlem een uitermate krachtige buurman. In het vorige hoofdstuk kwam naar voren dat de economie van Amsterdam een belangrijke werkverschaffer is voor werknemers uit de Haarlemse regio. Het ligt voor de hand dat een aantal van hen ook werk vindt in de Amsterdamse crossmediasector, al is dat met de stand van de huidige gegevens niet nader aan te duiden.

Zoals eerder vermeld heeft de crossmediasector in de regio Haarlem een aandeel van 9,6 procent. Daarmee laat ze, met uitzondering van Amsterdam, alle naburige regio's achter zich. Zij bevinden zich op respectabele afstand en scoren allemaal onder het landelijk gemiddelde van 6,8 procent. De Zaanstreek kent een cross media aandeel van 5,8 procent, Haarlemmermeer van 5,4 procent, IJmond van 4,6 procent en Leiden en de Bollenstreek van 4,4 procent. Opvallend is dat de regio Haarlem in vergelijking met de andere regio's, opnieuw Amsterdam uitgezonderd, op vier van de vijf deelsectoren een hoger aandeel scoort dan landelijk gemiddeld. Het aandeel van ICT hardware in de totale werkgelegenheid van de regio Haarlem is lager dan het landelijk gemiddelde.

Figuur 3.2 Werkgelegenheidsaandeel en samenstelling ICT en creatieve industrie in regio's, Noordvleugel en Nederland (2010)

Bron: LISA 2010

In tabel 3.5 worden deze conclusies verder onderbouwd voor wat de deelsectoren in de creatieve industrie betreft. Samen met Amsterdam is de regio Haarlem sterk op het terrein van kunst en cultureel erfgoed met 1,946 banen (38,1 procent) in 2010 op een totaal van ruim 5.100 banen in de creatieve industrie. Ook in media en entertainmentindustrie is de regio Haarlem relatief sterk (30,5 procent, 1.559 banen). De regio Haarlemmermeer telt absoluut en relatief veel banen in media- en entertainment (1.912 banen, 53,8 procent), naar alle waarschijnlijk op basis van zijn gunstige logistieke positie bij luchthaven Schiphol. Verhoudingsgewijs is de creatieve zakelijke dienstverlening het sterkst in de IJmond (863 banen, 48,3 procent). De creatieve industrie is echter bescheiden van omvang in die regio. In absolute zin heeft Haarlem met 1.608 banen in de creatief zakelijke dienstverlening de sterkste positie van de hier onderzochte regio's, uiteraard achter Amsterdam met ruim 13.900 banen (27,6 procent van de gehele creatieve industrie). Overigens is het aantal banen in de creatieve dienstverlening in Leiden en de Bollenstreek met 1.381 ook aanzienlijk (37,2 procent).

Tabel 3.5: Banen in deelsectoren van de creatieve industrie in regio's (2010)

Regio	Kunst en erfgoed	Aandeel	Media en entertainment	Aandeel	Creatieve zakelijke dienstverlening	Aandeel	Totaal Creatieve industrie	Totaal
Regio Haarlem	1.946	38,1%	1.559	30,5%	1.608	31,4%	5.113	100,0%
IJmond	481	26,9%	444	24,8%	863	48,3%	1.788	100,0%
Zaanstreek	788	36,1%	560	25,7%	833	38,2%	2.181	100,0%
Amsterdam	20.191	40,1%	16.251	32,3%	13.918	27,6%	50.360	100,0%
Regio Haarlemmermeer	749	21,1%	1.912	53,8%	891	25,1%	3.552	100,0%
Leiden en Bollenstreek	1.212	32,7%	1.115	30,1%	1.381	37,2%	3.708	100,0%
<hr/>								
Nederland	95.158	35,0%	89.105	32,8%	87.367	32,2%	27.1630	100,0%
Noordvleugel	37.627	34,7%	39.619	36,5%	31.298	28,8%	10.8544	100,0%

Bron: LISA 2010

Los van de dominantie van Amsterdam, laat de verdeling van de verhoudingen tussen de regio's voor wat betreft ICT een ander beeld zien.

Tabel 3.6 Banen in deelsectoren ICT in regio's (2010)

Regio	ICT diensten	Aandeel	ICT hardware	Aandeel	Totaal ICT	Totaal ICT
Regio Haarlem	3.078	92,6%	245	7,4%	3.323	100,0%
IJmond	1.117	64,7%	610	35,3%	1.727	100,0%
Zaanstreek	1.620	93,1%	120	6,9%	1.740	100,0%
Amsterdam	20.034	93,1%	1.486	6,9%	21.520	100,0%
Regio Haarlemmermeer	3.844	84,2%	722	15,8%	4.566	100,0%
Leiden en Bollenstreek	2.826	83,7%	549	16,3%	3.375	100,0%
<hr/>						
Nederland	228.786	84,3%	42.471	15,7%	271.257	100,0%
Noordvleugel	86.590	92,2%	7.312	7,8%	93.902	100,0%

Bron: LISA 2010

In totale ICT werkgelegenheid overtreffen de regio Haarlemmermeer en Leiden en de Bollenstreek de regio Haarlem in aantallen banen met respectievelijk 4.566 banen en 3.375 banen tegen 3.323 banen. IJmond en Zaanstreek tellen ongeveer de helft van het aantal ICT banen, vergeleken met Leiden en de Bollenstreek en Haarlem. Binnen het drielat Haarlem, Leiden en de Bollenstreek en Haarlemmermeer, onderscheidt de regio Haarlem zich in het bijzonder door de sterke positie van ICT diensten. Qua verhouding tussen ICT diensten en ICT hardware lijkt de regio Haarlem op Amsterdam, met dien verstande dat het aantal banen in ICT in Amsterdam een factor vijf groter is.

3.3 Banen in cross media: regio Haarlem 2000-2010

De ontwikkeling van de cross media industrie in de regio Haarlem laat, net als de algemene economische ontwikkeling van de regio, een ander patroon zien als dat van de Noordvleugel en Nederland.

Opvallend aan de regio Haarlem is dat de creatieve industrie zich aan het begin en aan het eind van de periode 2000-2010 aanmerkelijk positiever ontwikkelt dan de Haarlemse economie als geheel. De creatieve industrie is over de periode 2000-2010 verantwoordelijk voor 21,9 procent (668) van de nieuwe banen in de regio Haarlem (3.057). In het voorbije decennium laat kunst en erfgoed zich sterk gelden (1.946 banen, 796 banen groei). De regio Haarlem is sterk gespecialiseerd in kunst en cultuur (LQ=186) in het bijzonder in podiumkunsten (LQ=230) en scheppende kunsten (LQ=232). Die bedrijfstakken groeien bovendien het sterkst. Regio Haarlem is enigszins gespecialiseerd in cultureel erfgoed (LQ=143), maar de bedrijfstak groeit niet. De verwachting is dat 2012 en meer nog 2013 cruciale jaren worden voor de kunst en cultuursector, wanneer de cultuurbezuinigingen vanwege de overheid hun beslag krijgen. Creatief zakelijke dienstverlening (1.608 banen, 236 banen groei) is in de regio Haarlem een duidelijke groeisector en is daar ook oververtegenwoordigd (LQ=168). Daarbinnen is het domein informatie en communicatie, waar onder andere communicatie en PR bureaus onderdeel van uitmaken een sterke sector (LQ=183). Vormgeving en ontwerp is qua omvang bescheiden, maar groeit sterk. De regio Haarlem kent een specialisatie in media- en entertainment (1.559 banen, LQ=59), maar de deelsector laat in het voorbije decennium krimp zien (-364 banen). Die is toe te schrijven aan banenverlies binnen de persmedia en de boekenindustrie. Beide bedrijfstakken zijn echter nog steeds sterk oververtegenwoordigd in de regio met locatietoelagen van respectievelijk 237 (pers) en boeken (315). De regio Haarlem is verder sterk gespecialiseerd in muziekindustrie (LQ=315). Het gaat daarbij echter slechts om zeventig banen.

ICT als sector ontwikkelt zich in Haarlem uitgesproken negatief. Er verdwenen netto 301 banen in de periode 2000-2010. De regio kent geen specialisaties in die sector, met uitzondering van de drukkerijen (LQ=242), de traditionele ICT. Juist daarin zijn in het afgelopen decennium forse saneringen doorgevoerd; er verdwenen 494 banen. In ICT hardware werden 301 banen geschrapt. Opvallend is verder de krimp in de bedrijfstak telecommunicatie (-494). Het verlies in een aantal bedrijfstakken binnen ICT wordt enigszins opgevangen door een sterke banengroei in software (+590 banen, 7,6 procent groei gemiddeld per jaar).

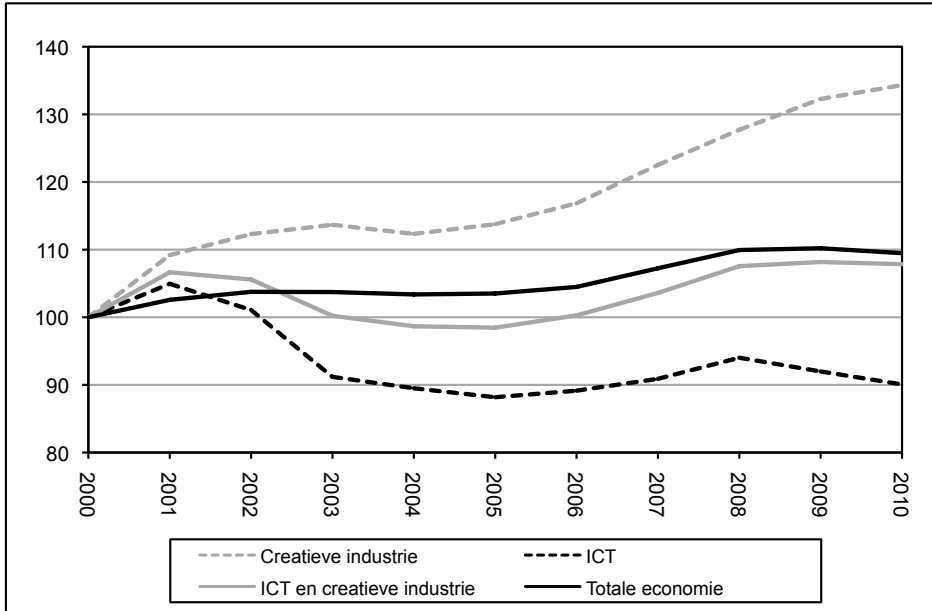
In deze paragraaf worden de ontwikkelingen in creatieve industrie en ICT in de periode 2000 tot en 2010 geanalyseerd. Daarbij wordt de ontwikkeling binnen Haarlem en de regio afgezet tegen ontwikkeling in Nederland en de Noordvleugel. Bovendien wordt de ontwikkeling binnen de regio Haarlem op niveau van de afzonderlijke gemeentes bekeken.

3.3.1 Landelijk

Allereerst komen in figuur 3.3 en 3.4 de ontwikkelingen op landelijk niveau aan de orde.

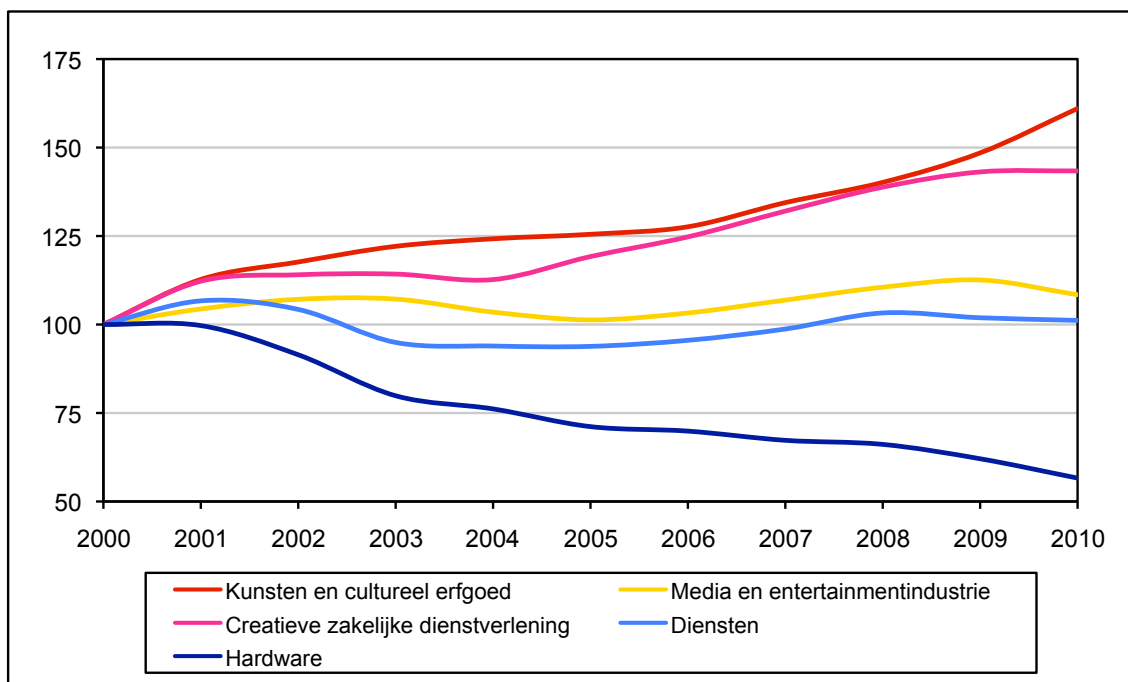
Figuur 3.3 Banengroei in creatieve industrie, ICT, ICT en creatieve Industrie en de totale economie in Nederland (2000=100)

Bron: LISA 2010

De creatieve industrie in Nederland ontwikkelt zich in de periode 2000-2010 uitermate positief, zowel in vergelijking met ICT als met de totale economische ontwikkeling. De creatieve industrie is een bovengemiddelde groeisector. Slechts in de 2004 is er sprake van een lichte teruggang. Vervolgens is de ontwikkeling weer crescendo. ICT laat een duidelijk ander patroon zien. De sector presteert, in aantal banen gemeten, duidelijk slechter dan het gemiddelde van de Nederlandse economie. Het jaar 2000 is een belangrijk jaar in de opmaat naar de eerste digitale boom van 2001, waarna in 2002 en de daaropvolgende jaren sprake is van duidelijke neergang. Die treft ICT en daarmee ook de crossmediasector als geheel (creatieve industrie en ICT). Duidelijk is ook het effect van de meest recente crisis zichtbaar die al 2009 voelbaar wordt, in het totaal aantal banen (totale economie) en in versterkte mate binnen ICT.

Figuur 3.4 Banengroei in deelsectoren in creatieve industrie en ICT in Nederland (2000=100)

Bron: LISA 2010

Er is sprake van een gedifferentieerde ontwikkeling binnen creatieve industrie en ICT. De verschillende deelsectoren laten verschillende ontwikkelingspaden zien. Bijzonder opvallend is de ontwikkeling van kunsten en cultureel erfgoed en van creatief zakelijke dienstverlening.

Kunsten en cultureel erfgoed blijkt conjunctuurbestendig. Deze subsector groeit onafgebroken in de gehele periode 2000-2010. In de periode 2003-2006 is die groei bescheiden, daarna fors. De groei die zich vanaf 2008 in de kunsten en cultureel erfgoed aftekent is waarschijnlijk voor een belangrijk deel te wijten aan zogenaamd administratief effect. In dat jaar zijn alle zelfstandig werkende professionals bij wet verplicht zich te registreren bij de Kamer van Koophandel. Omdat in het bijzonder in de scheppende kunsten en de podiumkunsten veel zelfstandigen werkzaam zijn worden er in de jaren 2009 en 2010 meer banen in deze disciplines gemeten en dus ook in de brede categorie kunsten en erfgoed. Zo wordt duidelijk dat het economische belang van kunsten en erfgoed, vastgesteld op basis van officiële statistieken, jarenlang systematisch is onderschat.⁸⁰ Overigens is de verwachting dat het aantal banen in de kunsten en erfgoed vanaf 2012 een neerwaartse lijn zal laten zien als gevolg van de bezuinigingen op kunst en cultuur door de nationale en lokale overheid. Een trendbreuk ligt in de lijn der verwachtingen.

Ook de ontwikkeling van de creatieve zakelijke dienstverlening gaat behoorlijk crescendo vanaf 2000, zij het minder dan kunsten en erfgoed. Deze deelsector laat een negatief effect van de crisis begin deze eeuw zien, maar herpakt zich redelijk snel daarna om permanent door te groeien. In 2010 treedt, anders dan bij de kunsten en erfgoed, de stagnatie in. Het ook voor deze sector verwachte administratieve effect, omdat ook hier het aantal zzp'ers aanzienlijk is, blijft uit. Wellicht dat een groter deel van deze professionals al als zodanig geregistreerd stond. Zelfstandigen in deze beroepen hebben wellicht een sterkere ondernemersoriëntatie dan hun collega's in podiumkunsten en scheppende kunsten.

De media- en entertainmentindustrie laat een meer fluctuerend beeld zien met een relatief slechte periode van 2004 tot en 2006. Daarna herstelt de deelsector zich, waarna onder invloed van de recente economische tegenwind in 2010 wederom sprake is van krimp.

⁸⁰ Zie ook; Rutten, Koops en Visser (2011), p. 5 en 10-11.

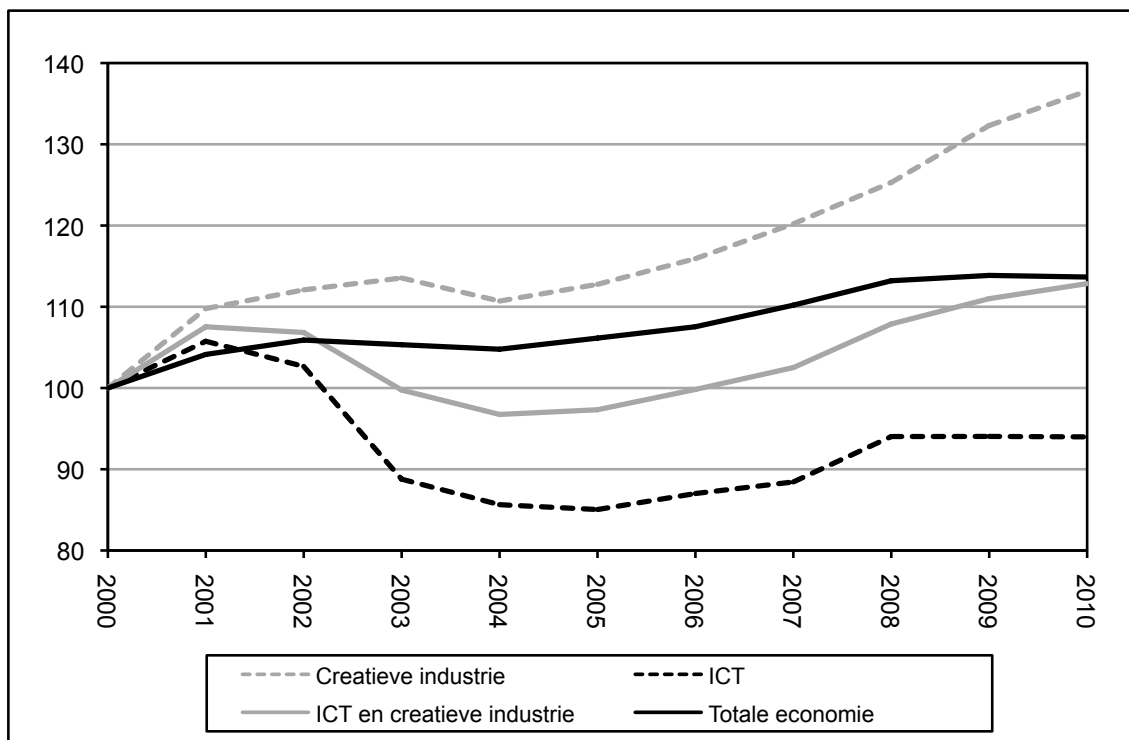
Binnen de ICT sector is de afkalving van de positie van de ICT hardware in Nederland evident. Tien jaar na 2000 is deze subsector bijna gehalveerd. Het aantal banen in de subsector ICT diensten fluctueert rond het niveau van 2000. Onder invloed van het uiteenspatten van de internetbubble in 2002 zakt ICT diensten onder dat niveau om er in 2008 weer bovenuit te stijgen. Prompt daarop, in 2009 wordt de neergaande lijn opnieuw ingeslagen om in 2010 nagenoeg op het aantal banen van 2000 uit te komen.

Overigens vallen onder de hier gehanteerde definitie van ICT diensten niet alleen de nieuwe diensten, maar ook de traditionele ICT: drukken en reproduceren van informatiedragers. De vervanging van fysiek door digitaal levert daarom niet louter arbeidsplaatsen op; er verdwijnen er ook in de contreien van wat hier als de traditionele ICT wordt gezien.

3.3.2 Noordvleugel

In figuur 3.5 en 3.6 komen de ontwikkelingen in de Noordvleugel aan de orde.

Figuur 3.5 Banengroei in creatieve industrie, ICT-sector, ICT en creatieve industrie en de totale economie in de Noordvleugel (2000=100)

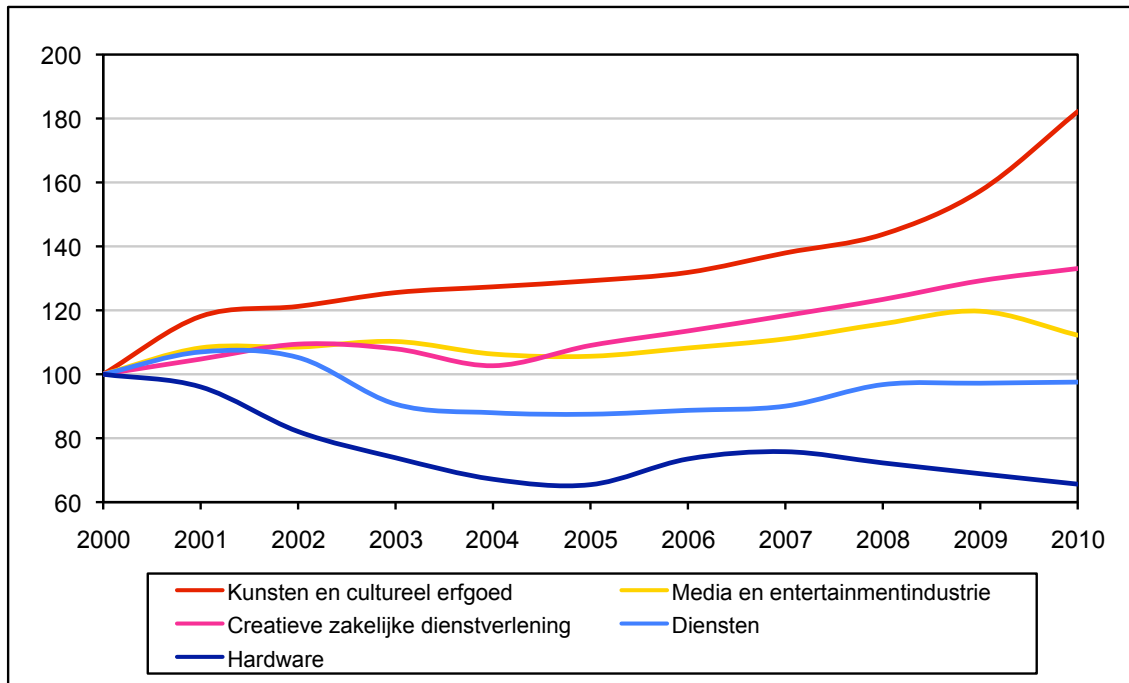
Bron: LISA 2010

In vergelijking met de landelijke ontwikkeling van creatieve industrie, ICT en de totale economie (zie figuur 3.3) met die in de Noordvleugel valt een aantal verschillen op. Allereerst blijkt de groei van de creatieve industrie in de Noordvleugel sterker dan gemiddeld in Nederland. De ontwikkelingslijn van de ICT sector vertoont sterke gelijkenis met die van Nederland als geheel, al is de crisis in de jaren 2004 tot en met 2006 in de Noordvleugel dieper dan in Nederland als geheel. Opvallend is verder dat het aantal banen in ICT in de Noordvleugel vanaf 2008 gelijk blijft, terwijl landelijk een sterke afname te zien is. Overall is de trend dat de Noordvleugel economie als geheel beter presteert dan het landelijke gemiddelde.

De ontwikkeling van de deelsectoren zoals die is afgebeeld in figuur 3.6 geeft een nadere verklaring van de trends in creatieve industrie en ICT. De toename van het aantal banen in kunsten en erfgoed is extreem in de Noordvleugel. Het leidt geen twijfel dat het eerder gememoreerde administratieve effect hier debet aan is. De ontwikkeling van de creatief zakelijke dienstverlening is vergelijkbaar met het landelijke patroon al valt op dat de

dip in 2004 in de Noordvleugel veel sterker is dan landelijk. In de Noordvleugel valt deze sector in 2004 terug naar het banenniveau van 2000. In vergelijking met de landelijke ontwikkeling blijkt het aantal banen in deze subsector in de Noordvleugel, in vergelijking met het niveau 2000, verhoudingsgewijs minder toegenomen dan landelijk. Een van de meest opvallende Noordvleugel ontwikkelingen doet zich voor in de media- en entertainmentindustrie. Die laat in 2010 een scherpe daling in banen zien, sterker dan landelijk gemiddeld. De economische crisis laat zich blijkbaar het sterkst voelen in het hart van de audiovisuele en printmediasector: de Noordvleugel.

Figuur 3.6 Banengroei in deelsectoren in creatieve industrie en ICT in Noordvleugel (2000=100)

Bron: LISA 2010

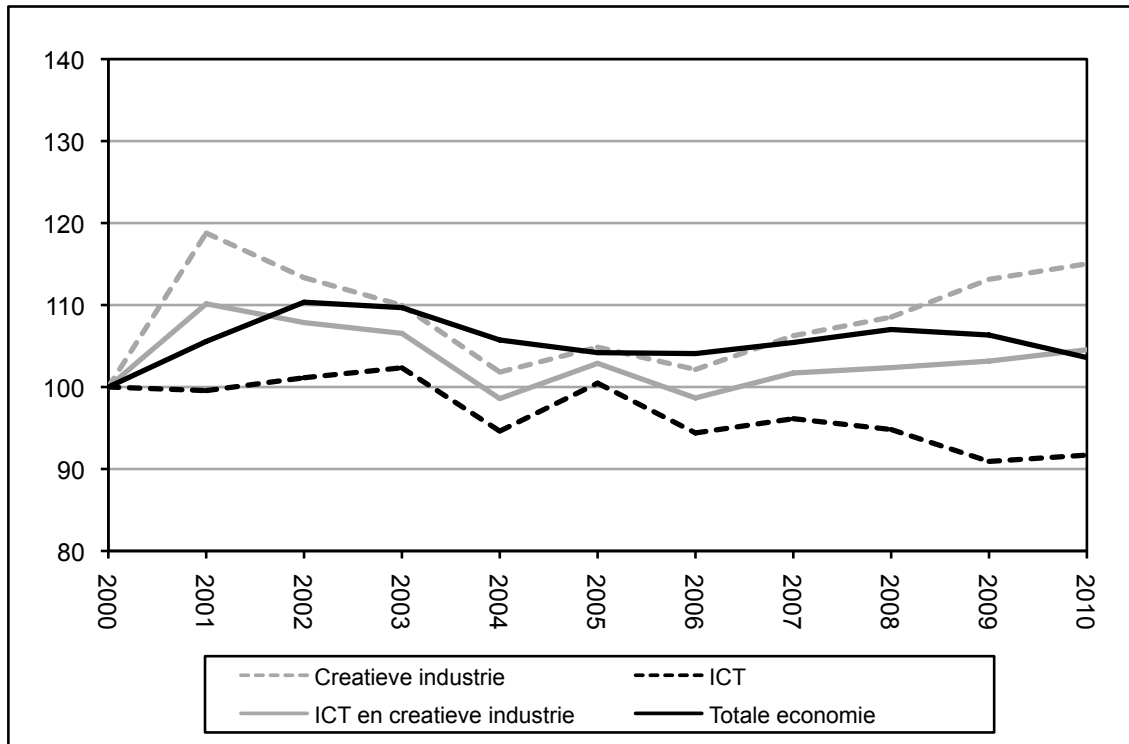
Opvallend is ook dat binnen de deelsectoren ICT diensten en ICT hardware de crisis van harder aankomt. Hardware maakt in de periode 2001 tot en met 2005 een ware duikvlucht in de Noordvleugel om daarna licht op te veren en weer neerwaarts te koersen. Landelijk is sprake van een geleidelijke neerwaartse lijn. Voor diensten geldt dat de crisis van de eerste helft van het eerste decennium van deze eeuw dieper is en langer doorgaat dan landelijk gemiddeld. Het uiteindelijke aantal banen in ICT diensten in de Noordvleugel ligt iets onder het niveau van 2000, waar het landelijk juist iets daarboven ligt.

3.3.3 Regio Haarlem

De figuren 3.7 en 3.8 laten de ontwikkelingen in de regio Haarlem zien. Verderop worden de ontwikkelingen op de drie niveaus (Nederland, Noordvleugel en regio Haarlem) met elkaar vergeleken en volgt een verdere uitdieping van de ontwikkeling binnen de Haarlemse regio.

Figuur 3.7 Banengroei in creatieve industrie, ICT-sector, ICT en creatieve industrie en de totale economie in de regio Haarlem (2000=100)

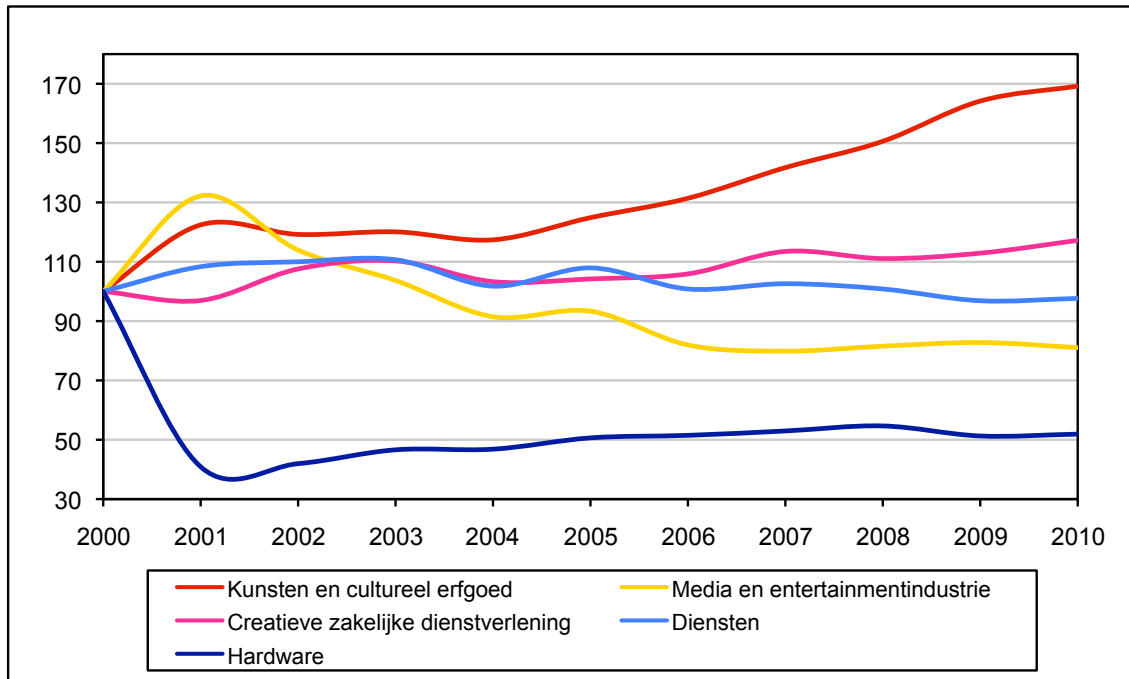

Bron: LISA 2010

De ontwikkeling van de banen in cross media in de regio Haarlem verschilt aanzienlijk van die van de landelijke of die van de Noordvleugel. Ook de algemene economische ontwikkeling van de regio verschilt van die in de Noordvleugel en Nederland. De economie van de regio Haarlem veert in het begin van het hier beschreven decennium sterker op dan de landelijke en zelfs dan die van de Noordvleugel. Dat geldt in het bijzonder voor de jaren 2002 en 2003. Echter, waar landelijk en op niveau van de Noordvleugel in de jaren 2004 tot en met 2006 sprake is van een kentering in de opwaartse ontwikkeling, krimpt de regionale economie in en om Haarlem. In 2007 wordt de opwaartse lijn weer gevonden, waarna in 2010, sterker dan in Nederland en de Noordvleugel weer sprake is van krimp. In het vorige hoofdstuk is uitgebreid ingegaan op de specifieke dynamiek van de Haarlemse economie en de achtergronden daarvan.

De ontwikkeling van de cross media industrie is voor een belangrijk deel een uitvergroete variant van de algemene economische ontwikkeling. De sector piekt in 2001 om daarna in een neerwaartse lijn terecht te komen, met 2005 als positieve uitzondering. In dat jaar is er sprake van een eenmalige toename van banen om 2006 weer te dalen naar het niveau van het jaar daarvoor. Vanaf dat jaar gaat het weer bergopwaarts met cross media, gevoed door de positieve ontwikkeling van de creatieve industrie. Opvallend is dat vanaf 2008 het aantal banen in de creatieve industrie toeneemt, tegen de algemeen economische trend in die een duidelijke daling laat zien. De groei van de creatieve industrie in de recente jaren in de regio Haarlem blijft echter ruim achter bij de landelijke toename en bij die in de Noordvleugel. De ICT sector blijft in de regio Haarlem in de eerste jaren van de nieuwe eeuw op hetzelfde niveau, in weerwil van de crisis. Vanaf 2006 is er echter sprake van een gestage krimp, terwijl in de gehele Noordvleugel de ICT sector juist opkrabbelt. In 2010 is het aantal banen in de Haarlemse ICT sector lager dan in 2000, op een vergelijkbaar niveau als nationaal en in de Noordvleugel.

Figuur 3.8 Banengroei in deelsectoren in creatieve industrie en ICT in de regio Haarlem (2000=100)

Bron: LISA 2010

De schets van de ontwikkelingen in de verschillende deelsectoren geeft de achtergrond bij de hiervoor geschetste sectorale ontwikkelingen. De opleving van de creatieve industrie in 2001 is het gevolg van een dubbeleffect als gevolg van een toename in zowel de media- en entertainmentindustrie als kunsten en cultureel erfgoed. In de daaropvolgende jaren tot en met 2005 laat kunsten en erfgoed een stabiele groei zien, terwijl de media- en entertainmentindustrie behoorlijke verlen laat, onder meer door de verplaatsing van een aantal grote bedrijven, weg uit Haarlem naar onder meer Haarlemmermeer en Amsterdam. Belangrijk zijn in dit verband de verplaatsing van Sanoma Media naar Hoofddorp en recent nog VNU Media en IDG naar Amsterdam. Vanaf 2006 is de krimp van de banen in media- en entertainment niet dramatisch, maar wel gestaag om in 2010 aanzienlijk onder het niveau van 2000 uit te komen.

De kunsten en erfgoed sector laat vanaf 2006 een duidelijke groei zien. Vanaf 2007 is er sprake van een groeiversnelling, onder meer door de vestiging van Holland Symfonia in de stad Haarlem in 2008. Doordat dit orkest Haarlem als thuisbasis kiest groeit de subsector kunsten en cultureel erfgoed met maar liefst 170 banen. Mogelijk biedt ook de verplichting voor zelfstandige professionals om zich in te schrijven bij de Kamer van Koophandel een verklaring voor de versterkte groei in de deelsector kunsten en cultureel erfgoed. Overigens verdwijnt Holland Symfonia begin 2011 als gevolg van bezuinigingen op kunst en cultuur om door te gaan als orkest begeleidingsorkest van het Nationaal Dans Theater en het Nationale Ballet. Dat impliceert in ieder geval een inkrimping met minimaal tachtig banen en een reductie van het contract van een groot aantal andere musici. Het aantal arbeidsplaatsen gaat terug van 140 naar circa 50 tot 60 musici, die maximaal een halve aanstelling krijgen.

Ontwikkelingen binnen het ICT domein in de regio Haarlem zijn heel bijzonder. 2001 laat meer dan een halvering van de subsector ICT hardware zien, die vervolgens weer een zeer geleidelijke toename van banen vertoont tot een niveau waarop het aantal banen in 2010 de helft bedraagt van het aantal in 2000. Binnen ICT diensten is sprake van bescheiden fluctuaties om in 2010 te eindigen op een banenniveau licht onder dat van 2000.

3.3.4 Vergelijking

In de tabellen 3.7 en 3.8 is een aantal aspecten van de banenontwikkeling in cross media in de regio Haarlem, de Noordvleugel en Nederland samengevat. Tabel 3.7 vat de ontwikkeling over de gehele periode 2000-2010 samen. In deze periode kwamen er in de Haarlemse regio in het totaal 668 banen in de creatieve industrie bij, wat een jaarlijkse groei van 1,4 procent inhoudt. In de gehele Noordvleugel leidde een jaarlijkse groei van 3,2 procent tot in het totaal 29.061 nieuwe banen. Landelijk betekende een gemiddelde jaarlijkse groei van drie procent ruim 69 duizend nieuwe banen. De ICT sector laat een ander beeld zien. Daar is op alle drie niveaus sprake van krimp resulterend in banenverlies variërend van 301 in de regio Haarlem, via 6.009 in de Noordvleugel tot 29.903 landelijk. Dat leidt tot de conclusie dat de ontwikkeling van de creatieve industrie in de regio Haarlem minder gunstig is dan in de Noordvleugel en landelijk en dat de krimp binnen ICT in de regio Haarlem groter is dan in de Noordvleugel en iets minder sterk dan in Nederland totaal.

Tabel 3.7 Werkgelegenheidsgroei ICT en creatieve industrie in regio Haarlem, de Noordvleugel en Nederland (2000-2010)

Gebied	Creatieve Industrie		ICT		Creatieve Industrie en ICT	
	Aantal	% per jaar	Aantal	% per jaar	Aantal	% per jaar
Regio Haarlem	668	1,4%	-301	-0,9%	367	0,4%
Noordvleugel	29.061	3,2%	-6.009	-0,6%	23.052	1,2%
Nederland	69.416	3,0%	-29.903	-1,0%	39.513	0,8%

Bron: LISA 2010

Om de meest recente ontwikkelingen te kunnen bepalen en de effecten van de recente crisis te kunnen vaststellen is ook de ontwikkeling in de jaren 2008-2010 geanalyseerd. Door de positieve trend in kunst en cultureel erfgoed is er in Haarlem en de Noordvleugel sprake van een groeiversnelling naar drie (Haarlem) en 4,4 procent (Noordvleugel), wat resulteerde in respectievelijk 289 en 8.950 nieuwe banen in de creatieve industrie in de jaren 2008-2010. Landelijk viel de groei terug naar 2,6 procent met het gevolg dat er landelijk 13.371 banen bijkwamen. Voor de goede orde zij opgemerkt dat de sterke groei van bijna negen duizend banen in de Noordvleugel onderdeel uitmaakt van de landelijke toename van ruim dertien duizend. In de ICT sector is er de laatste jaren in de regio Haarlem sprake van krimp (-1,7 procent, -113 banen) net als landelijk (-2,1 procent, -11.889 banen). In de Noordvleugel geldt nagenoeg stagnatie met een kleine krimp van 41 banen.

Tabel 3.8 Werkgelegenheidsgroei ICT en creatieve industrie in regio Haarlem, Noordvleugel en Nederland (2008-2010)

Regio	Creatieve Industrie		ICT		Creatieve Industrie en ICT	
	Aantal	% per jaar	Aantal	% per jaar	Aantal	% per jaar
Regio Haarlem	289	3,0%	-113	-1,7%	176	1,1%
Noordvleugel	8.950	4,4%	-41	0,0%	8.909	2,3%
Nederland	13.371	2,6%	-11.889	-2,1%	1.482	0,1%

Bron: LISA 2010

Over de gehele periode van 2000 tot en met 2010 waren de creatieve industrie en de ICT sector gezamenlijk verantwoordelijk voor twaalf procent (367) van de nieuwe banen (3057) in de regio Haarlem. Wanneer alleen het effect van de nieuwe banen in de creatieve industrie op de totale werkgelegenheidsgroei in oenschouwd wordt

genomen, geldt dat deze sector zelfs verantwoordelijk is voor 21,9 procent (668) van de nieuwe banen in de periode 2000-2010. In de Noordvleugel kan 10,3 procent (23.052) van de nieuwe banen (224.685) worden toegeschreven aan de crossmediasector (creatieve industrie en ICT). Landelijk is dat 5,7 procent (39.513 banen op een totaal van 695.357).

Binnen de regio Haarlem valt behalve de groei in de stad Haarlem de banengroei binnen de creatieve industrie in Heemstede (3,2 procent gemiddeld jaarlijks resulterend in 107 nieuwe banen)⁸¹ en Zandvoort (3,0 procent gemiddeld jaarlijks resulterend in 61 nieuwe banen). De bewegingen in ICT in de steden van de regio Haarlem zijn, met uitzondering van Haarlem, in kwantitatieve zin ondergeschikt.

Tabel 3.9 Werkgelegenheidsgroei in ICT en creatieve industrie gemeenten van de regio Haarlem (2000-2010)

Gemeente	Creatieve Industrie		ICT		Creatieve Industrie en ICT	
	Aantal	% per jaar	Aantal	% per jaar	Aantal	% per jaar
Haarlem	463	1,2%	-244	-0,8%	219	0,3%
Heemstede	107	3,2%	-41	-2,5%	66	1,3%
Bloemendaal	25	0,7%	-45	-4,2%	-20	-0,4%
Zandvoort	61	3,0%	5	1,5%	66	2,8%
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	12	1,7%	24	7,2%	36	3,4%
Totaal Regio Haarlem	668	1,4%	-301	-0,9%	367	0,4%
Noordvleugel	29.061	3,2%	-6.009	-0,6%	23.052	1,2%

Bron: LISA 2010

3.3.5 Specialisaties van Haarlem

Tabel 3.10 en 3.11 geven een beeld van de ontwikkelingen in de regio Haarlem binnen de subsectoren van creatieve industrie en ICT. Daarmee wordt bijvoorbeeld duidelijk wat de bijdrage van de podiumkunsten is aan de kracht van de kunst en erfgoedsector in Haarlem of hoe de drukkerijen de ontwikkeling van ICT diensten beïnvloeden. Op basis van stand en ontwikkeling van de domeinen kan de specificiteit van de crossmediasector in de Haarlemse regio nog nauwkeuriger worden vastgesteld. Daarbij is ook de zogenaamde locatietoets (LQ) behulpzaam. Die laat zien in welke domeinen de regio Haarlem gespecialiseerd is. Een waarde groter dan 100 duidt op oververtegenwoordiging in vergelijking met het landelijke gemiddelde, een waarde kleiner dan 100 duidt op ondervertegenwoordiging. Als vuistregel geldt dat een waarde van meer dan 150 wijst op specialisatie in een bepaalde bedrijfstak.

Overduidelijk komt naar voren dat de regio Haarlem sterk is in kunst en cultureel erfgoed (LQ=186). Haarlem is een cultuurstad bij uitstek en groeit in die hoedanigheid door, over de gehele periode 2000-2010, inclusief de jaren 2008-2010. Zowel in podiumkunsten als scheppende kunsten is de regio sterk al is er in het domein van cultureel erfgoed sprake van stagnatie.

Het profiel van de regio Haarlem op het terrein van media- en entertainment is eveneens sterk (LQ=159), maar de positie, in termen van de hoeveelheid banen, is tanende. Er is sprake van krimp in de bedrijfstak in 2000-2010 (-364 banen, -2,1 procent gemiddeld jaarlijks), die trouwens afzwakt in 2008-2010 (-9 banen, -0,3 procent). De

⁸¹ Overigens levert de creatieve industrie in Heemstede in de jaren 2008-2010 weer 24 banen in.

contouren van Haarlem als stad van printuitgevers (boeken, dagbladen en tijdschriften) zijn nog steeds zichtbaar. Dit zijn echter activiteiten binnen de media-industrie die kampen met teruggang door een combinatie van de overgang naar digitale media en de huidige economische crisis. Die laat zich onder meer gelden door een teruggang in zowel consumentenuitgaven als advertentiebestedingen. Advertentiegebaseerde media zijn erg conjunctuurgevoelig, vooral binnen het domein van de pers. Binnen de persmedia in Haarlem zijn in het voorbije decennium 463 banen verloren gegaan, voor een deel als gevolg van de gesignaleerde structurele ontwikkelingen, maar ook door bedrijfsverplaatsingen. Nog steeds echter kent Haarlem een relatief sterke perssector, zoals uit de locatietoecoefficiënt blijkt (237). De historie van Haarlem als stad van boekenuitgevers laat zich ook nog voelen, al stoten die ook vooral arbeidsplaatsen af, de laatste jaren in een verhoogd tempo. Ook de muziekindustrie is in de regio Haarlem sterk oververtegenwoordigd, al legt die sector in aantal banen niet bijzonder veel gewicht in de schaal. Live entertainment tenslotte is een groeisector, met een jaarlijkse toename van banen over de periode 2000-2010 van 7,9 procent. Deze activiteit is in Haarlem licht oververtegenwoordigd in vergelijking met het Nederlandse gemiddelde. Radio en televisie zijn in de regio Haarlem als vorm van bedrijvigheid ondervertegenwoordigd. Dat geldt overigens voor het overgrote deel van de steden omdat deze activiteiten zeer sterk geconcentreerd zijn in Hilversum en Amsterdam. Een ander onderdeel van de audiovisuele industrie, film, maakt een gestage groei door en is enigszins oververtegenwoordigd in de regio Haarlem (LQ=132, 179 banen), maar in termen van banen niet bijzonder belangrijk.

De sterke oververtegenwoordiging van de creatieve zakelijke dienstverlening in de regio Haarlem (LQ=168) onderstreept haar brede profiel in creatieve industrie. De sterkste bijdrage daaraan wordt geleverd door de communicatie en informatie bedrijfstak, die zich specialiseert in professionele communicatiediensten. Die is over de gehele onderzochte periode relatief stabiel gebleven en is verantwoordelijk voor ruim dertien honderd banen. Die vorm van dienstverlening is sterk oververtegenwoordigd in de regio. Dat geldt in mindere mate voor het domein vormgeving en ontwerp (onder meer vormgevers en architecten). Het gaat om activiteiten van bescheiden omvang (307 banen) die licht zijn oververtegenwoordigd. De bedrijfstakken die vallen onder vormgeving en ontwerp groeien echter stevig (12,8 procent per jaar, 215 nieuwe banen).

Tabel 3.10 Werkgelegenheid 2010, 2000-2010 en 2008-2010 creatieve industrie in de regio Haarlem

Regio Haarlem	2010	2000-2010		2008-2010		LQ 2010
	Aantal banen	Groei aantal	Groei % per jaar	Groei aantal	Groei % per jaar	
Kunsten en cultureel erfgoed	1946	796	5,4%	214	6,0%	186
Podiumkunsten	629	370	9,3%	227	25,1%	230
Scheppende kunsten	568	315	8,4%	60	5,7%	232
Overig kunst en erfgoed	395	109	3,3%	-64	-7,2%	142
Cultureel erfgoed	354	2	0,1%	-9	-1,2%	143
Media en entertainmentindustrie	1559	-364	-2,1%	-9	-0,3%	159
Radio en televisie	43	1	0,2%	-6	-6,3%	27
Persmedia	869	-463	-4,2%	-8	-0,4%	237
Film	179	41	2,6%	6	1,7%	132
Muziekindustrie	70	22	3,8%	-2	-1,4%	315
Boekenindustrie	201	-70	-2,9%	-22	-5,1%	162
Live entertainment	197	105	7,9%	23	6,4%	134
Creatieve zakelijke dienstverlening	1608	236	1,6%	84	2,7%	168
Vormgeving en ontwerp	307	215	12,8%	39	7,0%	123
Communiceren en informatie	1301	21	0,2%	45	1,8%	183
Creatieve industrie	5113	668	1,4%	289	3,0%	172
ICT en creatieve industrie	8436	367	0,4%	176	1,1%	142

Bron: LISA 2010

Binnen het totaal van de cross media industrie is ICT van aanmerkelijk minder belang dan de creatieve industrie in de regio Haarlem. Dat is hiervoor al aangegeven. ICT diensten is in de regio enigszins oververtegenwoordigd (LQ=123). Dat is vrijwel geheel te wijten aan het belang van de zogenaamde oude ICT: drukkerijen en andere reproductiebedrijven (LQ=242). Daarin is Haarlem bijzonder sterk vooral op basis van de traditie van stad Haarlem als drukkers- en uitgeverstad. Dat is echter een domein binnen ICT dat in snelle vaart aan belang inboet. Drukkerijen en andere reproductiebedrijven lieten over de gehele periode 2000-2010 een jaarlijkse gemiddelde teruggang in banen zien van 4,1 procent, wat resulteerde in het verdwijnen van 494 banen. De krimp is in de jaren 2008 tot en 2010 verder geaccelereerd naar 7,9 procent gemiddeld per jaar. Van de voornoemde 494 banen verdwenen er 169 in de voorbije drie jaar. Overigens is ook de aanwezigheid van nieuwe ICT diensten geen garantie voor groei. In het domein telecommunicatie verdwenen in het voorbije decennium 318 banen en resteren er nog 336 in 2010.

3 Creatieve Industrie en ICT in Haarlem en de regio

Tabel 3.11 Werkgelegenheid 2010, 2000-2010 en 2008-2010 ICT in de regio Haarlem

Regio Haarlem	2010	2000-2010		2008-2010		LQ 2010
	Aantal banen	Groei aantal	Groei % per jaar	Groei aantal	Groei % per jaar	
Diensten	3078	-74	-0,2%	-100	-1,6%	123
Drukkerijen en reproductie	941	-494	-4,1%	-169	-7,9%	242
Telecommunicatie	336	-318	-6,4%	-74	-9,5%	97
Software	1136	590	7,6%	45	2,0%	110
Facilitaire ICT-diensten	665	148	2,5%	98	8,3%	89
Hardware	245	-227	-6,3%	-13	-2,6%	53
Vervaardiging ICT hardware	190	-243	-7,9%	-19	-4,7%	49
Installatie, verhuur en reparatie ICT hardware	55	16	3,5%	6	5,9%	71
ICT	3323	-301	-0,9%	-113	-1,7%	112
ICT en creatieve industrie	8436	367	0,4%	176	1,1%	142

Bron: LISA 2010

Belangrijkst domein en groeipool binnen ICT diensten is software met een gemiddelde jaarlijkse groei van 7,6% in het voorbije decennium en een toename van 590 arbeidsplaatsen over de gehele periode 2000-2010. Dat telt op tot 1.136 in dit domein in de regio Haarlem.

ICT hardware is in termen van aantal banen in het voorbije decennium gehalveerd. In dit domein werken in de regio Haarlem 245 mensen. De grote klap viel, zo liet figuur 3.8 zien, in 2001. Daarbinnen is de productie van hardware het belangrijkste onderdeel, waar anno 210 190 mensen werken. Binnen dit onderdeel verdwenen in het voorbije decennium in de regio Haarlem 243 arbeidsplaatsen.

3.4 Bedrijvigheid

De cross media industrie is een kleinschalige sector, in het bijzonder in de regio Haarlem. Een groot deel van de banen is te vinden in kleine bedrijven. Tegelijkertijd doen ook de grotere bedrijven (van vijftig of meer banen) een duit in het zakje, al neemt hun belang af. De middencategorieën zijn van minder belang. De trend naar kleinschaligheid is waarneembaar in de totale economie, maar doet zich versterkt voor in de cross media sector. In het bijzonder binnen de creatieve industrie leggen de kleinere bedrijven meer gewicht in de schaal. Binnen ICT zijn de grotere spelers van meer belang. De kleine schaal markeert de regio Haarlem ten opzichte van bijvoorbeeld de regio Haarlemmermeer en Leiden en de Bollenstreek. De Amsterdamse cross media sector kenmerkt zich door eenzelfde kleinschaligheid als de Haarlemse. Dat is opmerkelijk omdat de sector daar in aantallen banen en in aandeel van de totale economie de grootste van Nederland is. Er is in Amsterdam sprake van massale of grootschalige kleinschaligheid. Binnen de regio Haarlem is er geen sterke differentiatie tussen Haarlem stad als centrum en de omliggende gemeenten in termen van gemiddelde bedrijfsomvang. In tegendeel, de schaal in de randgemeenten is nog kleiner dan in de stad.

De opmars van kleine tot zeer kleine bedrijven is het resultaat nieuw, kleinschalig ondernemerschap (onder meer zzp) en de min of meer gedwongen zelfstandige vestiging van ex-werknemers van grotere bedrijven. De krimp bij bedrijven met meer dan vijftig banen is binnen cross media in Haarlem het grootst in de media- en entertainmentindustrie (-728 banen) en ICT diensten (-483 banen). Landelijk is de krimp in werkgelegenheid in media- en entertainment verhoudingsgewijs minder. De sterke terugloop in de regio Haarlem is behalve aan de trend naar kleinschaligheid te wijten aan enkele bedrijfsverplaatsingen vanuit de regio Haarlem naar Amsterdam en Haarlemmermeer. De subsector kunst en erfgoed laat in de laatste jaren van het vorige decennium een opvallende positieve ontwikkeling zien in de categorie groter bedrijven (+310 banen). Die is onder meer het gevolg van de vestiging van Holland Symfonia in Haarlem. De cultuursanering van 2012 maakt echter een deel van die werkgelegenheidswinst ongedaan. In de recente jaren 2008-2010 is niet alleen sprake is van een afnemende rol van groter bedrijven, maar ook sprake van terugloop in banen in de categorie elf tot en met vijftig banen (als gevolg van terugloop in kunst en erfgoed, ICT diensten en ICT hardware) en in die van twee tot en met vijf banen (door terugloop in media en entertainment en ICT diensten). De crisis laat zich gelden. De groei bij zzp'ers zet in die jaren echter door.

In de periode 2001 tot en met 2009 zijn er in de regio Haarlem 459 nieuwe bedrijven in cross media gestart. Daarmee zijn door deze startende ondernemers 722 nieuwe banen gecreëerd, elf procent van het totaal door startende ondernemingen gecreëerde banen. De meesten worden genoteerd in de bedrijfstak software gevolgd door professionele communicatie en informatie en facilitaire ICT diensten. Opvallend is naast de vierde positie voor vormgeving en ontwerp, de vijfde positie voor persmedia. Blijkbaar weerhoudt de grotendeels negatieve trend in deze bedrijfstak mensen er niet van een onderneming te starten. Het is denkbaar dat het hier gaat professionals die afvloeien bij de grote ondernemingen en zich als zelfstandige vestigen.

3.4.1 Vestigingen en vestigingsgrootte

De regio Haarlem telt in 2010 het totaal 2.974 bedrijfsvestigingen die behoren tot het cross media domein. Daarvan zijn er 2.187 te vinden in de stad Haarlem. De meeste vestigingen in de regio tellen de sectoren kunsten en cultureel erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening. De kleinste subsector op basis van bedrijfsvestigingen is ICT hardware.

Tabel 3.12 Bedrijfsvestigingen per gemeente regio Haarlem in ICT en creatieve industrie naar deelsector (2010)

Gemeente	Creatieve Industrie			ICT		Creatieve Industrie en ICT
	Kunst en erfgoed	Media en entertainment	Creatieve zakelijke dienstverlening	ICT Diensten	ICT Hardware	
Haarlem	652	419	597	492	27	2.187
Heemstede	80	42	101	65	6	294
Bloemendaal	65	45	87	52	2	251
Zandvoort	43	44	50	32	2	171
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	18	11	25	16	1	71
Totaal Regio	858	561	860	657	38	2.974

Bron: LISA 2010

Uit eerder onderzoek⁸² komt naar voren dat in de crossmediasector de gemiddelde bedrijfsgrootte veel kleiner is dan de gemiddelde grootte van alle bedrijven samen. Binnen de verschillende onderdelen van de crossmediasector is het aantal zzp'ers bijvoorbeeld groot. Daar wordt verderop in deze paragraaf nog op ingegaan. Tabel 3.13 laat zien dat de creatieve zakelijke dienstverlening de kleinste gemiddelde bedrijfsgrootte kent. Binnen ICT is gemiddelde omvang groter dan in creatieve industrie. Opvallend is verder dat de gemiddelde bedrijfsgrootte binnen de stad Haarlem aanzienlijk groter is dan in de randgemeenten. Vaak is het patroon dat in centrumsteden meer kleine bedrijven zijn gevestigd, als gevolg van de schaarse ruimte, en dat de grote bedrijven die meer ruimte vragen in de randgemeenten te vinden zijn. In de regio Haarlem is daar geen sprake van. Dat is ongetwijfeld terug te voeren op het karakter van de gemeenten om de stad Haarlem heen. In het bijzonder Heemstede en Bloemendaal zijn woongemeenten met een groot aantal huizen in het luxe segment. Zandvoort is een badplaats. Kleinschalige bedrijvigheid is daar in specifieke lokale ruimtelijke structuren ingevlochten. De faciliteiten voor grote bedrijven zijn daar beperkt. Tegelijkertijd is er binnen de stadsgrenzen van de Gemeente Haarlem, in het bijzonder op het industrieterrein de Waarderpolder maar ook in Schalkwijk of Haarlem Zuid nog voldoende ruimte voor iets grootschaligere bedrijvigheid.

⁸² Zie onder meer Olaf Koops, Monique Roso, Paul Rutten & Frank Visser (2010).

Tabel 3.13 Gemiddelde vestigingsgrootte per gemeente in regio Haarlem in ICT en creatieve industrie naar deelsector (2010)

Gemeente	Creatieve Industrie			ICT		Creatieve Industrie en ICT
	Kunsten en erfgoed	Media en entertainment	Creatieve zakelijke dienstverlening	ICT Diensten	ICT Hardware	
Haarlem	2,5	3,1	1,8	5,7	7,9	3,2
Heemstede	1,5	1,9	2,0	1,8	3,7	1,8
Bloemendaal	1,6	2,2	2,0	1,5	2,0	1,8
Zandvoort	1,6	1,3	2,3	1,0	2,0	1,6
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	1,5	1,8	1,3	2,9	1,0	1,8
Regio Haarlem	2,3	2,8	1,9	4,7	6,4	2,8

Bron: LISA 2010

In vergelijking met de naburige regio's onderscheidt de regio Haarlem met een gemiddelde bedrijfsgrootte van 2,8 banen zich vooral van Haarlemmermeer en Leiden en de Bollenstreek. De gemiddelde bedrijfsgrootte is daar respectievelijk 6,3 en 5,0. Opvallend in de regio Haarlemmermeer is de gemiddelde omvang van media en entertainment (9,7), ICT diensten (7,3) en ICT hardware (20,1). In de regio IJmond, die overigens vooral kleine bedrijvigheid binnen cross media herbergt, is de gemiddelde omvang van ICT hardware zelfs 24,4. De regio Leiden en Bollenstreek scoort op alle subsectoren hoog voor wat betreft de gemiddelde bedrijfsgrootte. Wat opvalt aan de situatie in Amsterdam is dat die stad in absolute zin de meeste banen in de creatieve industrie herbergt, en tegelijkertijd in termen van gemiddelde vestigingsgrootte laag scoort. Dat indiceert dat die stad massa creëert op basis van grootschalige kleinschaligheid. Dit wil zeker niet zeggen dat de hoofdstad geen grootschalige bedrijven in deze sector kent. De werkelijkheid laat zien dat het anders is. Dat betekent echter wel dat, gezien het lage gemiddelde, tegenover die grote bedrijven een zeer groot aantal kleinschalige bedrijven dan wel zelfstandig opererende professionals staat.

Tabel 3.14 Gemiddelde vestigingsgrootte per regio in ICT en creatieve industrie naar deelsector (2010)

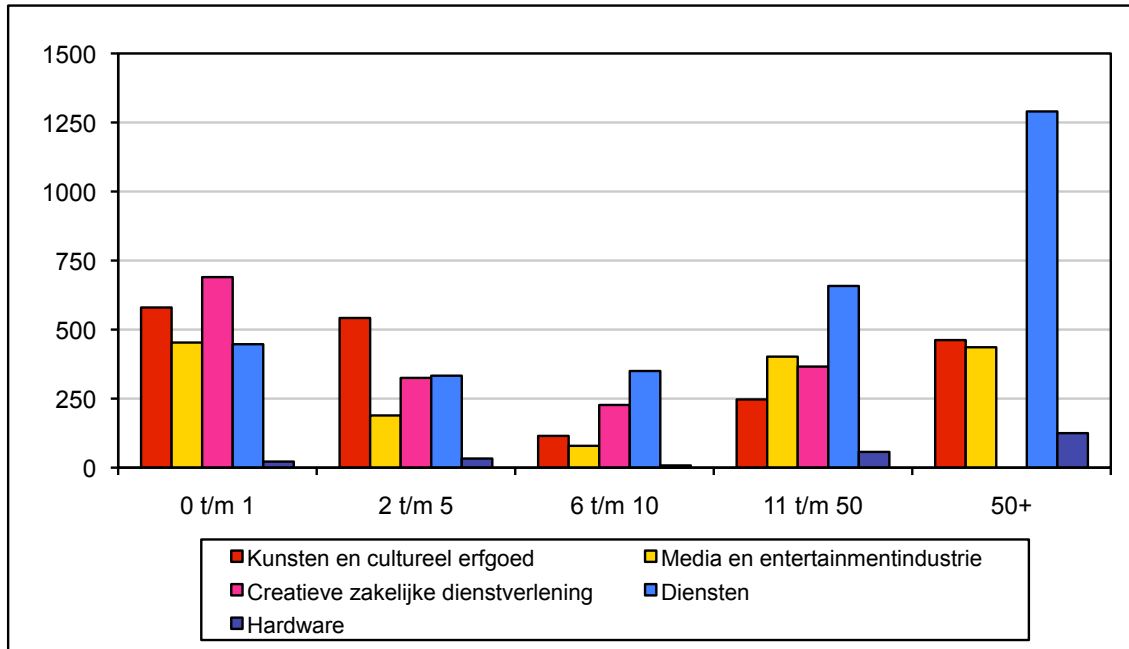
Gemeente	Creatieve Industrie			ICT		Creatieve Industrie en ICT
	Kunst en erfgoed	Media en entertainment	Creatieve zakelijke dienstverlening	Diensten	Hardware	
Regio Haarlem	2,3	2,8	1,9	4,7	6,4	2,8
IJmond	1,9	2,0	2,5	2,8	24,4	2,8
Zaanstreek	1,9	2,0	2,0	3,1	2,7	2,3
Amsterdam	2,0	2,5	2,3	4,4	10,1	2,6
Haarlemmermeer	3,5	9,7	2,9	7,3	20,1	6,3
Leiden en Bollenstreek	4,4	4,0	4,1	5,7	13,4	5,0

Bron: LISA 2010

3 Creatieve Industrie en ICT in Haarlem en de regio

Meer inzicht in de opbouw van de verschillende cross media subsectoren voor wat betreft de rol van bedrijven van verschillende omvang geeft figuur 3.11.

Figuur 3.11 Werkgelegenheid naar grootteklasse ICT en creatieve industrie naar deelsectoren in de regio Haarlem (2010)

Bron: LISA 2010

Binnen de subsectoren van de creatieve industrie in de regio Haarlem wordt een groot aantal van de totale banen gerealiseerd door kleine tot zeer kleine bedrijven en tegelijkertijd ook door de wat grotere.

Binnen de kunsten en erfgoed zijn zzp'ers (580 banen) en bedrijven met minder dan zes werknemers (542 banen) van bijzonder belang voor de totale werkgelegenheid. De middencategorie zes tot en met tien banen legt het minste gewicht in de schaal (115 banen). De categorie van elf tot en met vijftig banen (247 banen) en in het bijzonder die van vijftig en meer werknemers (462 banen) is dan weer van groter belang. De media- en entertainmentindustrie laat eenzelfde soort U-vormig patroon zien. Met dien verstande dat het belang van de categorie twee tot en met vijf banen relatief beperkt is (189 banen) in vergelijking met de zzp'ers (483 banen). De middencategorie van zes tot en met tien banen is minder belangrijk (79 banen). Daarboven groeit het belang: 402 banen (elf tot en met vijftig) en 436 banen (meer dan vijftig).

Datzelfde geldt voor de creatief zakelijke dienstverlening, met dien verstande dat de zzp'ers daar nog belangrijker zijn (690 banen), dat deze sector relatief goed scoort in de middencategorie van zes tot en met tien banen (227 banen) en dat er geen bedrijven bestaan in deze subsector van meer dan vijftig werknemers.

ICT diensten wijkt juist af door de bijzonder belangrijke rol van bedrijven met meer dan vijftig banen (1.290 banen). Het grootste deel van de werkgelegenheid in deze subsector is daar te vinden. ICT hardware is verdeeld over alle vestigingsgroottes, met een nadruk in de categorie boven de vijftig banen (125 banen). De omvang van de totale werkgelegenheid is echter beperkt (245 banen).

Tabel 3.15 Werkgelegenheid naar grootteklasse (aantal banen) in ICT en creatieve industrie in de regio Haarlem (2010)

Deelsector	0 t/m 1 banen	2 t/m 5 banen	6 t/m 10 banen	11 t/m 50 banen	50+ banen	Totaal
Kunsten en cultureel erfgoed	580	542	115	247	462	1.946
Media en entertainmentindustrie	453	189	79	402	436	1.559
Creatieve zakelijke dienstverlening	690	325	227	366	0	1.608
ICT Diensten	447	333	350	658	1.290	3.078
ICT Hardware	22	33	8	57	125	245
Creatieve industrie	1.723	1.056	421	1.015	898	5.113
ICT	469	366	358	715	1.415	3.323
ICT en creatieve industrie	2.192	1.422	779	1.730	2.313	8.436
Aandeel	26%	17%	9%	21%	27%	100%

Bron: LISA 2010

Dat de cross media industrie aanmerkelijk kleinschaliger is dan de gemiddelde bedrijvigheid in Haarlem laar de economische monitor 2010/2011 van de stad Haarlem zien. Daarin komt naar voren dat in de stad Haarlem maar liefst 42 procent van de banen te vinden is in de bedrijven van vijftig of meer werknemers, 1,4 procent van alle bedrijfsvestigingen.⁸³ Binnen de crossmediasector komt slechts 27 procent van alle banen op het conto van de bedrijven van vijftig of meer banen, zoals tabel 3.15 laat zien.

3.4.2 Bedrijven en werkgelegenheidsontwikkeling

Op basis van de voorgaande situatieschets dringt zich bijna automatisch de vraag op wat het belang is van de verschillende categorieën bedrijven, verdeeld naar vestigingsgrootte, voor de nieuwe werkgelegenheid in cross media in de regio Haarlem. Is daar een specifiek patroon zichtbaar en wat geeft dat aan over de toekomstmogelijkheden voor de regio Haarlem in het domein van cross media? In figuur 3.12 en tabel 3.16 ligt het antwoord besloten voor wat betreft de trend in de periode 2000-2010.

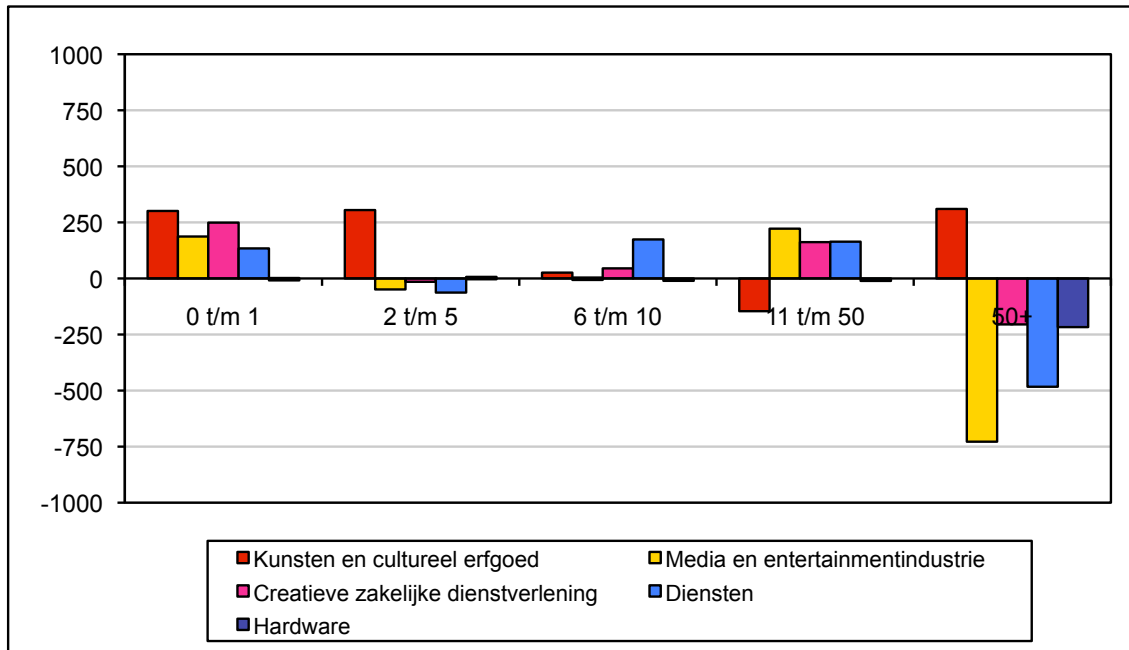
Tegenover een terugloop van het belang van de grotere bedrijven met meer dan vijftig banen, in het totaal -1.323 banen, staat een toename van banen in de categorie zpp en in de categorie elf tot en met vijftig banen (+1.058). Dat is grofweg de trend die zich in het voorbij decennium in Haarlem aftekent. Cross media in Haarlem wordt kleinschaliger. Dit is overigens een trend die zich ook landelijk manifesteert.⁸⁴ De grootste teruggang in de categorie van bedrijven van meer dan vijftig banen laat de regio zien binnen media- en entertainment (-728 banen), gevolgd door ICT diensten (-483 banen). Landelijk is de krimp in werkgelegenheid in de grote media- en entertainmentbedrijven verhoudingsgewijs minder. Dat is te wijten aan een aantal bedrijfsverplaatsingen uit Haarlem in de voorbije jaren die zorgt voor extra terugloop in de categorie van de grote bedrijven in de Spaarnestad.

83 Onderzoek en Statistiek Gemeente Haarlem (2011a). p.6.

84 Olaf Koops, Paul Rutten & Frank Visser (2011). p.15.

3 Creatieve Industrie en ICT in Haarlem en de regio

Figuur 3.12 Werkgelegenheidsgroei naar grootteklasse ICT en creatieve industrie naar deelsectoren in de regio Haarlem (2000-2010)

Bron: LISA 2010

De kunst en erfgoed subsector laat een opvallend patroon zien. Deze is de grootste steiger in de categorieën zpp (+301 banen) en twee tot en met vijf banen (+ 305 banen) en de enige steiger in de categorie meer dan vijftig banen (+310 banen). Die stijging is onder meer te wijten aan de vestiging van Holland Symfonia in de Spaarnestad, zoals eerder gememoreerd. De cultuursanering in 2012 gaat echter gepaard met omvangrijk banenverlies bij Holland Symfonia.

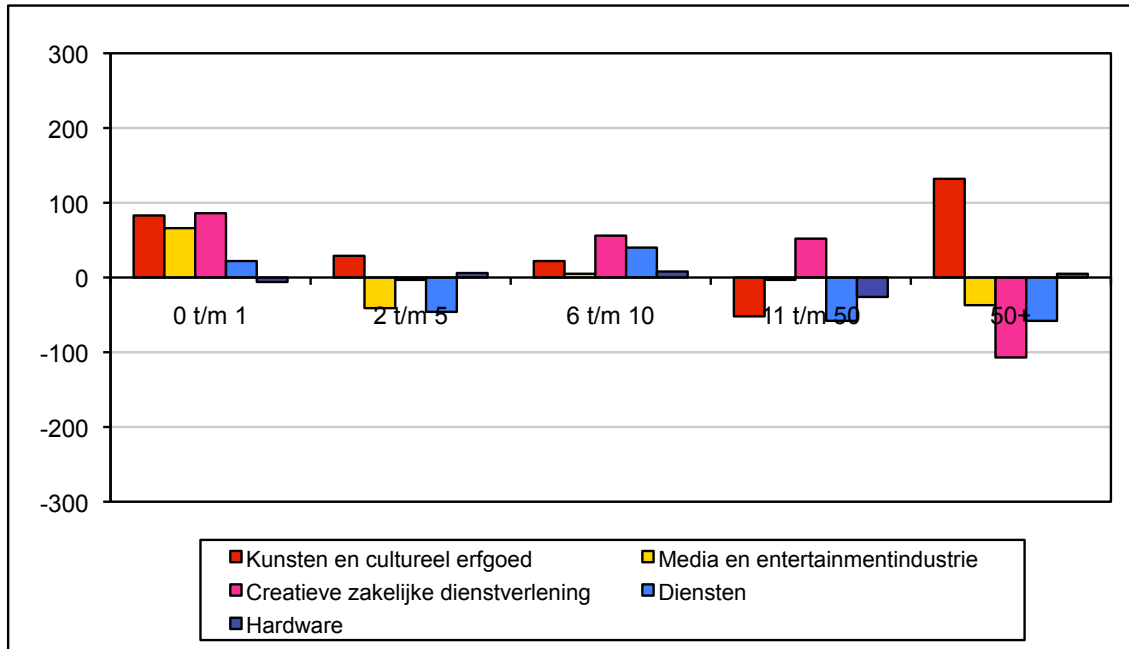
Tabel 3.16 Werkgelegenheidsgroei naar grootteklasse in ICT en creatieve industrie in regio Haarlem naar deelsectoren (2000-2010)

Deelsector	0 t/m 1 banen	2 t/m 5 banen	6 t/m 10 banen	11 t/m 50 banen	50+ banen	Totaal
Kunsten en cultureel erfgoed	301	305	26	-146	310	796
Media en entertainmentindustrie	187	-49	4	222	-728	-364
Creatieve zakelijke dienstverlening	249	-15	45	162	-205	236
ICT Diensten	134	-63	174	164	-483	-74
ICT Hardware	2	7	-8	-11	-217	-227
Creatieve industrie	737	241	75	238	-623	668
ICT	136	-56	166	153	-700	-301
ICT en creatieve industrie	873	185	241	391	-1323	367

Bron: LISA 2010

In figuur 3.13 en tabel 3.17 is de werkgelegenheidsgroei per categorie naar vestigingsgrootte in elk van de subsectoren voor de meer recente jaren, van 2008-2010 onder de loep genomen.

Figuur 3.13 Werkgelegenheidsgroei naar grootteklasse ICT en creatieve industrie naar deelsectoren in de regio Haarlem (2008-2010)

Bron: LISA 2010

Het beeld dat over de gehele periode 2000 tot en met 2010 is geschetst komt voor een belangrijk deel hier terug met dien verstande dat de situatie voor de categorie elf tot en met vijftig banen aanzienlijk minder gunstig (-86 banen) is dan in voor de gehele periode 2000-2010 (+391 banen). Dat geldt ook voor de categorie bedrijven met twee tot vijf banen (-55 banen). Dat is terug te voeren op recente negatieve ontwikkeling in media- en entertainment en ICT diensten. De grootste categorie bedrijven van vijftig of meer banen blijkt ook in de drie jaar van 2008 tot en met 2010 banen in te leveren. De ontwikkeling van de creatieve zakelijke dienstverlening is in de meest recente jaren relatief gunstig. Het verlies van 107 arbeidsplaatsen in de categorie van vijftig of meer banen wordt ruimschoots gecompenseerd door de nieuwe banen in de andere categorieën, resulterend in een toename van banen van 84 overall. In de jaren 2008 tot en met 2010 is de ontwikkeling van de kunst en erfgoedsector positief. Net als over de gehele periode gezien is de categorie elf tot en met vijftig banen voor kunsten en erfgoed de enige categorie waar netto sprake is van een terugloop. In de categorie vijftig en meer banen vindt de grootste toename plaats.

Tabel 3.17 Werkgelegenheidsgroei naar grootteklasse in ICT en creatieve industrie in regio Haarlem naar deelsectoren (2008-2010)

Deelsector	0 t/m 1 banen	2 t/m 5 banen	6 t/m 10 banen	11 t/m 50 banen	50+ banen	Totaal
Kunsten en cultureel erfgoed	83	29	22	-52	132	214
Media en entertainmentindustrie	66	-41	5	-2	-37	-9
Creatieve zakelijke dienstverlening	86	-3	56	52	-107	84
ICT Diensten	22	-46	40	-58	-58	-100
ICT Hardware	-6	6	8	-26	5	-13
Creatieve industrie	235	-15	83	-2	-12	289
ICT	16	-40	48	-84	-53	-113
ICT en creatieve industrie	251	-55	131	-86	-65	176

Bron: LISA 2010

3.4.3. Starters

Een belangrijk onderdeel van het reilen en zeilen van een sector is de start van nieuwe ondernemingen. Daarom is nagegaan hoeveel startende ondernemingen de crossmediasector in de regio Haarlem voortbrengt, in verhouding tot andere domeinen van de economie van de regio Haarlem. Dat is mogelijk aan de hand van het LISA vestigingenregister van de provincie Noord-Holland. In het vorige hoofdstuk laat tabel 2.1 zien hoe de startersactiviteit in de crossmediasector zich verhoudt tot dezelfde activiteit in andere domeinen van de Haarlemse regionale economie. In de periode 2001 tot en met 2009 zijn er in de regio Haarlem 459 nieuwe bedrijven in het domein cross media (ICT en creatieve industrie) gestart. Dat is 13 procent van het totaal van de nieuwe ondernemingen in die periode. Daarmee zijn door deze startende ondernemers 722 nieuwe banen gecreëerd. Van alle door startende bedrijven gecreëerde banen, kwam elf procent voor rekening van de cross media starters. De bijdrage van de crossmediasector aan de aanwas van banen ligt met elf procent iets hoger dan verwacht mag worden op basis van het aandeel van deze industrie op het totaal aantal banen in 2010 (tien procent). Handel en horeca en de bouwsector zorgen voor het grootste aandeel startende ondernemingen in de genoemde periode.

Het grootste aantal starters binnen cross media komt uit de subsector ICT diensten, gevolgd door de creatief zakelijke dienstverlening. Wanneer het aantal starters wordt geïnterpreteerd als percentage van het aantal actieve ondernemingen in 2010 is ICT diensten sector nog steeds koploper met een percentage van 28,9. Opvallend is het grote gewicht van de acht starters in ICT hardware: 21,1 procent van het totaal aantal ondernemingen in 2010. Dat is te wijten aan het klein aantal ondernemingen in ICT hardware. Daarmee zijn startende ondernemingen in het domein ICT behoorlijk belangrijk. Het groter aantal startende ondernemers in de creatieve industrie (261) dan in ICT (198) legt procentueel minder gewicht in de schaal omdat het aantal bedrijven in de creatieve industrie een stuk groter is dan in ICT. De creatieve industrie is een dynamische sector die over het algemeen geen bijzonder hoge toetredingsdrempels kent.

Tabel 3.18 Starters per deelsector van ICT en creatieve industrie regio Haarlem (2001-2010)

Deelsector	Aantal startende bedrijven	% starters op totaal bedrijven in 2010
Kunsten en cultureel erfgoed	66	7,7%
Media en entertainmentindustrie	80	14,3%
Creatieve zakelijke dienstverlening	115	13,4%
ICT-diensten	190	28,9%
ICT-hardware	8	21,1%
Creatieve industrie	261	11,5%
ICT	198	28,5%
Creatieve industrie & ICT	459	15,4%
Totale economie	3.604	21,9%

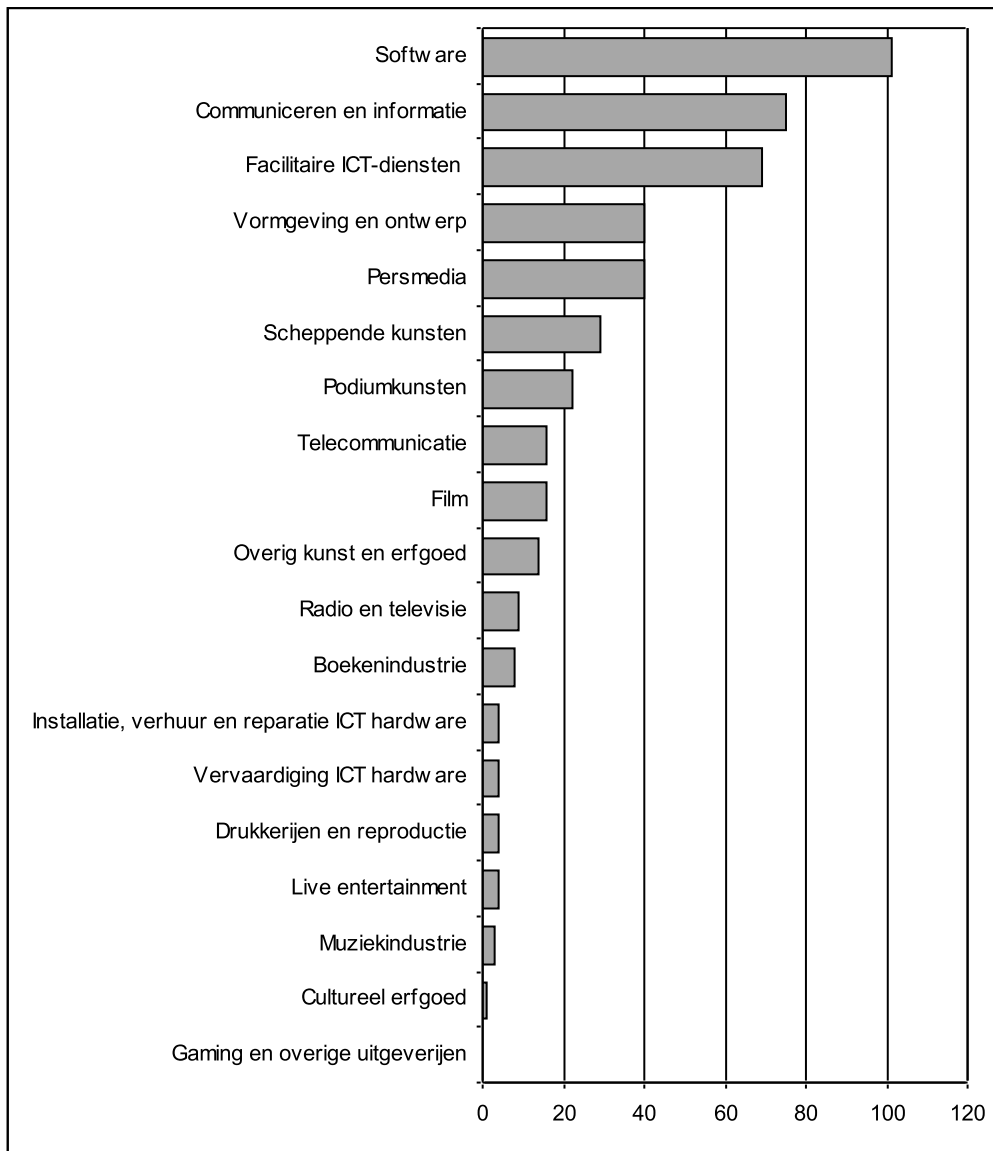
Bron: LISA Vestigingenregister Noord-Holland

Nog meer inzicht in de starters dynamiek in cross media ontstaat wanneer de activiteit in kaart wordt gebracht op het niveau van de verschillende domeinen binnen de subsectoren. Die analyse ligt ten grondslag aan figuur 3.14.

Die laat zien dat de bedrijfstak software de meeste startende ondernemingen voortbrengt. Dat past in het beeld dat veel starters aan de slag gaan in ICT diensten, waar software een onderdeel van is. De vooronderstelling is dat het hier voor een belangrijk deel gaat om nieuwe media ondernemingen, waaronder wellicht ook gamebedrijven. Professionele communicatie en informatie is de op een na belangrijkste startersbedrijfstak. Die is hiervoor al geïdentificeerd als een bedrijfstak die sterk is vertegenwoordigd in de regio Haarlem (vgl. tabel 3.10). Wellicht dat achter de hoge score voor facilitaire ICT bedrijven ook de nieuwe mediasector schuil gaat. Opvallend is verder, naast de hoge score voor vormgeving en ontwerp, de hoge positie voor persmedia. Blijkbaar weerhoudt de grotendeels negatieve trend in deze bedrijfstak ondernemers er niet toe een onderneming te starten. Het is ook denkbaar dat het hier gaat om professionals die afvloeien bij de grote ondernemingen en zich als zelfstandige vestigen.

Figuur 3.14 Startende bedrijven in de periode 2001-2010 naar domein uit de ICT en creatieve industrie

Bron: LISA Vestigingenregister Noord-Holland

3.5 Conclusies

De cross media sector in de regio Haarlem ontwikkelt zich anders dan de landelijke of in de Noordvleugel. De factoren zorgen voor een afwijkende economische ontwikkeling van de regio, gelden blijkbaar ook voor de cross media bedrijvigheid. De cross media sector in de regio Haarlem groeit minder hard net als de totale economie. In de directe nabijheid van Haarlem is vooral de ontwikkeling van Amsterdam belangrijk. Haarlemmermeer, de andere groeipool naast de deur, heeft minder invloed op de Haarlemse creatieve industrie. Haarlem deelt de kleinschaligheid en de sectorale samenstelling van de cross media sector met Amsterdam. De hoofdstad is echter veel meer dan Haarlem in staat om groter bedrijven te accommoderen. In de regio Haarlem is de creatieve industrie omvangrijker dan de ICT sector. Bovendien groeit de eerste, terwijl de tweede krimpt. Binnen de creatieve industrie is kunst en cultureel erfgoed de sterkste sector met de meeste groei. De recente bezuinigingen van de centrale overheid bedreigen die positie. Binnen de creatief zakelijke dienstverlening laat het domein vormgeving en ontwerp groei zien, terwijl de grootste bedrijfstak daarbinnen, communicatie en informatie, constant blijft. Door de terugloop van banen in de printmedia (pers en boeken), in combinatie met een aantal bedrijfsverplaatsingen, krimpt de media en entertainmentindustrie fors. Binnen ICT is de bedrijfstak drukkerijen, samen met telecommunicatie verantwoordelijk voor fors banenverlies. Software groeit substantieel. De regio Haarlem moet op zoek naar een eigen strategie om de cross media industrie te ontwikkelen.

De cross media industrie in de regio Haarlem laat, net als de algemene regionale economie een ander ontwikkelingspatroon zien dan dat van de Noordvleugel en Nederland. Net als de totale economie blijft ook de cross mediasector achter bij de groei in het Nederland en de Noordvleugel in de periode van 2000 tot en met 2010. Daar moet bij aangetekend worden dat de meer recente ontwikkeling, van 2008 tot en met 2010 voor de regio Haarlem een positiever beeld laat zien. De cross media ontwikkeling in de regio Haarlem blijft dan nog steeds achter bij die van de Noordvleugel, maar is wel positiever dan het landelijk beeld als het om de creatieve industrie gaat en minder negatief voor wat betreft ICT. Dat is een gunstige ontwikkeling voor de cross mediasector in de regio Haarlem. Tegelijkertijd wordt duidelijk dat de specifieke structurele kenmerken van stad en regio Haarlem die van invloed zijn op de totale economie, ook de ontwikkeling van cross media beïnvloeden.

De specifieke dynamiek van cross media tempert in de regio Haarlem, de ontwikkeling van sector. De meest duidelijke daarvan is de digitale revolutie die, met de verscherpte internationale concurrentieverhoudingen, verantwoordelijk is voor de teruggang van de bedrijfstak drukkerijen en de opkomst en ontwikkeling van bedrijfstakken als software en gaming. De banen die in deze nieuwe bedrijfstakken in de regio Haarlem ontstaan, kunnen de teruggang door de krimp in de bedrijfstak drukkerijen niet compenseren. Vanwege de specialisatie van Haarlem in drukkerijen werkt dit effect sterk door in de Haarlemse cross media economie. Er bestaat een zekere analogie met de ontwikkeling in de Haarlemse pers- en uitgeverijsector. Ook deze sector, ook een specialisatie van de regio Haarlem, laat, net als de bedrijfstak drukkerijen, nationaal en internationaal krimp zien. Dat beïnvloedt de ontwikkeling van de cross mediasector in Haarlem eveneens in negatieve zin. Dat wordt nog eens versterkt door het vertrek van een aantal grote uitgeverijen (Sanoma, VNU Media en IDG) uit Haarlem, om zich in Amsterdam of Hoofddorp te vestigen. Dat geeft aan dat de cross mediasector in Haarlem zich los van de vraag hoe zij om te gaan met gesignaleerde transitie en innovaties, ook moet nagaan hoe zij zich verhoudt tot Amsterdam als creatieve groeipool en in mindere mate tot Haarlemmermeer als vervoersknooppunt. Tegenover de condities die staan tal van sterke punten die in het bijzonder de ontwikkeling van de creatieve industrie positief beïnvloeden.

Binnen de cross mediasector in Haarlem vormt de creatieve industrie met ruim 5.100 banen de belangrijkste component. In vergelijking met het landelijke gemiddelde kent de regio Haarlem een groot aantal banen in de creatieve industrie. De stad Haarlem scoort bovendien het hoogste van de middelgrote steden in Nederland. In 2000-2010 kwamen er in de creatieve industrie 367 nieuwe banen bij, op basis van een gemiddelde bescheiden

groei per jaar van 1,4 procent. Daarmee is de sector verantwoordelijk voor twintig procent van de nieuwe banen in de regio Haarlem in die periode.

Binnen de regio is de creatieve industrie geconcentreerd in de stad Haarlem. Kunst en cultureel erfgoed laat binnen de creatieve industrie de sterkste groei zien en is tegelijkertijd de belangrijkste sector gerekend naar aantal banen. De regio Haarlem is gespecialiseerd in podiumkunsten en scheppende kunsten, waar de sterkste banengroei te noteren valt. Ook de creatief zakelijke dienstverlening groeit, zij het minder hard. De meest omvangrijke sector daarbinnen is communicatie en informatie, waaronder professionele communicatie en public relations en ook de reclamesector valt. Hij is oververtegenwoordigd in de regio Haarlem. De groei daarbinnen is echter bescheiden. Die wordt gerealiseerd in het domein vormgeving en ontwerp dat ook onderdeel is van de creatieve zakelijke dienstverlening. Media en entertainment is een belangrijke deelsector voor de regio Haarlem, die echter met krimp te maken heeft. Dat is, zoals hiervoor gememoreerd werd, mede terug te voeren op de specialisatie van Haarlem in bedrijfstakken die momenteel harde klappen krijgen, de persmedia en ook de boekenindustrie. De tweede factor die hier een belangrijke rol speelt is een aantal bedrijfsverplaatsingen dat de afgelopen jaren in de perssector heeft plaatsgevonden, onder meer naar Haarlemmermeer en Amsterdam. Positieve ontwikkelingen in live entertainment en muziekindustrie kunnen de krimp in andere bedrijfstakken binnen de media- en entertainmentindustrie niet counteren.

ICT is met ruim 3.200 banen ondergeschikt aan de creatieve industrie. Bovendien krimpt deze sector. Hij raakte in de periode 2000-2010 301 banen kwijt. De twee bedrijfstakken binnen ICT die in deze periode groeien zijn software en facilitaire ICT diensten. In het bijzonder het banenverlies in drukkerijen en reproductiebedrijven, telecommunicatie en vervaardiging van ICT hardware zorgen voor de negatieve resultaten van deze sector. Ondanks de krimp in de drukkerijen is de regio Haarlem nog steeds gespecialiseerd in drukkerij en reproductie.

Uit de vergelijking van de structuur en omvang van de cross media industrie in verschillende regio's blijkt dat de samenstelling van de cross media industrie in Haarlem sterke overeenkomsten vertoont met die in Amsterdam, die op zijn beurt, door zijn omvang, zeer bepalend is voor de structuur van de sector in de gehele Noordvleugel. Met de regio Haarlemmermeer is er aanmerkelijk minder gelijkenis. Ook qua schaal zijn er overeenkomsten met Amsterdam en nauwelijks met Haarlemmermeer. De Haarlemse cross media industrie, de creatieve industrie wordt steeds kleinschaliger. Die ontwikkeling past in een meer algemene ontwikkeling naar meer kleinschalige bedrijvigheid. Die is merkbaar in de gehele Haarlemse economie, vooral in de creatieve industrie. Die ontwikkeling geldt ook voor de crossmediasector in Amsterdam. De gemiddelde bedrijfsgrootte van cross media bedrijven in de hoofdstad is nog iets kleiner dan in de regio Haarlem.

Amsterdam kenmerkt zich door grootschalige of massale kleinschaligheid. Los van de omvang van de sector is er een belangrijk verschil tussen de cross media industrie in Amsterdam en Haarlem dat niet uit de gemiddeldes valt af te lezen. Amsterdam is in staat om grote mediabedrijven niet alleen te accommoderen door ze de juiste sites te bieden, maar ook een context van clustering te bieden die een klimaat creëert waarin samenwerking en kennisuitwisseling fysiek worden bevorderd in de nabijheid van voorzieningen en talent, waar Haarlem niet over kan beschikken. De hoofdstad ontwikkelt actief voorzieningen voor de grootschaligere creatieve industrie, bijvoorbeeld ten Noorden van het IJ. Haarlem mist de schaal en de armslag om dezelfde ambitie te koesteren en vooral ook de uitgangspositie. Tezelfdertijd kan Haarlemmermeer schaal en aansluiting op logistieke infrastructures bieden die grote ondernemingen soms nodig hebben, die Haarlem ook niet kan matchen. Die feiten heeft de regio Haarlem in het verleden een aantal grote mediabedrijven gekost. Dat betekent dat de regio Haarlem op zoek moet naar de eigen troeven die zij kan uitspelen in een mogelijke strategie om de eigen cross media industrie verder te ontwikkelen. Het ligt voor de hand de doorgaande trend van kleinschaligheid te verbinden met de aantrekkelijke kenmerken van de stad en de eigenheden van de economie, om van daaruit de verbinding te leggen met het grote creatieve ondernemende potentieel in de stad. Dat bestaat uit de afgestudeerden van de Hogeschool INHOLLAND, uit de vrij binnen de regionale economie opererende creatieven, maar ook op de hoogopgeleide en creatieve professionals die Haarlem als domicilie hebben gekozen

en nu nog hun professie elders uitoefenen. De huidige sterktes van de cross media industrie in de regio en de kansen die deze bieden moeten daarin het uitgangspunt vormen. Deze studie heeft laten zien dat ruim 450 starters de stap naar ondernemerschap in de crossmediasector hebben gezet, waaronder ruim honderd in het domein van de software.

Los van de opportuniteiten zijn er ook reële bedreigingen waarop een antwoord nodig is. Het meest concreet is op dit moment het zwaard van Damocles dat hangt boven grote aantallen kunst- en cultuurinstellingen in Nederland en de professionals die in deze sector werkzaam zijn. Kunst, cultuur en erfgoed zijn soms letterlijk, maar meestal figuurlijk hoekstenen van de stad Haarlem, haar economie en haar sociale infrastructuur. Dat is ook al in het vorige hoofdstuk naar voren gekomen. De mogelijke schade die ontstaat door overheidsbesparingen op kunst en cultuur moet in Haarlem vroegtijdig op het netvlies verschijnen om te kunnen bepalen of daarop een adequaat antwoord mogelijk is en wat de stad en de regio daarop te doen staat.

De toekomst van de Haarlemse cross media industrie, en daarbinnen vooral van de creatieve industrie ligt vooral in de kleinschaligheid. Kleinschalig creatief ondernemen hoort bij Haarlem en de regio. De combinatie van een aantrekkelijk leef- en woonklimaat, een relatief groot aandeel hoogopgeleide en creatieve inwoners en de mogelijkheid om kleinschalige creatieve bedrijven in te vlechten in de stedelijke structuur biedt interessante ontwikkelingskansen. Het creatief ondernemend potentieel in de regio Haarlem is groot en kan door een gerichte strategie tot ontwikkeling worden gebracht. Daarbij past een pallet aan elementen dat verschillende stakeholders in de stad en regio aangaat, van het ontwikkelen van geschikte huisvesting tot het mee ontwikkelen en in stand houden van creatieve netwerken. Daarbij hoort ook het bevorderen van connecties met het algemene bedrijfsleven, de overheidsinstellingen en de grote kunst- en cultuurorganisaties in stad en regio. Het is belangrijk ook connecties buiten de regio te exploreren, bijvoorbeeld met kunstvakopleidingen in Amsterdam. Dat voorkomt inertie en bevordert innovatie. Een focus op kleinschaligheid impliceert niet dat de grote creatieve bedrijven en instellingen geen aandacht krijgen. Waar ze het profiel van stad en regio versterken is dat juist cruciaal. De grote kunst en cultuurinstellingen zijn in die rol essentieel voor Haarlem, door het geven van toegang tot kunst en cultuur, het creëren van identiteit en imago, het aantrekken van bezoekers en als factor in het aantrekkelijk leefklimaat dat creatief en hoogopgeleid talent onontbeerlijk vindt. Om die redenen zijn bezuinigingen op kunst en cultuur een directe bedreiging voor de economische positie van Haarlem en omstreken. Onderdeel van de historische identiteit van Haarlem is het drukken en uitgeven. Banenverlies in beide segmenten zetten beide bedrijfstakken echter onder druk. De stad en de regio zouden moeten verkennen op welke wijze productief voortgebouwd kan worden op die erfenis, zowel in economische zin als in historische. Dat laatste zou kunnen door meer aandacht voor dit deel van het cultuurindustriële erfgoed dan louter het standbeeld van Coster op de Grote Markt. Tenslotte staat Haarlem voor een belangrijke uitdaging als het gaat om haar positie als topwinkelstad. Door de opkomst van het internet als winkelkanaal zal die rol een andere invulling moeten krijgen. Met het oog op de bijdrage die het winkelaanbod aan de Haarlemse economie en de woonkwaliteit lijkt de tijd rijp voor de ontwikkeling van een strategische visie op de toekomst van Haarlem als winkelstad. Voor de ontwikkeling van nieuwe concepten ligt een beroep op creatieve zakelijke dienstverleners, onderdeel van de creatieve industrie, voor de hand.

Dit hoofdstuk vertaalt de verkenning van de kenmerken van Haarlem en de regio (hoofdstuk 2 van deze studie) en het onderzoek naar de stand van zaken in cross media (hoofdstuk 3) naar overall conclusies en vingerwijzingen voor strategische lijnen. Die moeten bijdragen aan de ontwikkeling van de crossmediasector in Haarlem en de regio en aan een positief effect op de economie en de kwaliteit van het woon- en leefklimaat van Haarlem en de regio. Tot de adressanten van deze conclusies en vingerwijzingen behoren behalve de overheid en specifieke organisaties daarbinnen, (verenigingen van) bedrijven en kennisinstellingen.

De toekomst van de Haarlemse cross media industrie, en daarbinnen vooral van de creatieve industrie ligt vooral in de kleinschaligheid. De analyse van de crossmediasector in stad en regio laat zien dat kleinschalige ondernemingen oververtegenwoordigd zijn in de Haarlemse regio. Binnen een dergelijke strategie is de kleine schaal niet het strategische doel. Veel bedrijven hebben immers het doel om te groeien. Het gaat veel meer om het besef en de erkenning dat kleinschalig creatief ondernemen bij Haarlem en de regio hoort, dat die regio voor dat soort ondernemen en ondernemers iets bijzonders te bieden heeft. De combinatie van een aantrekkelijk leef- en woonklimaat, een relatief groot aandeel hoogopgeleide en creatieve inwoners en de mogelijkheid om kleinschalige creatieve bedrijven gemakkelijk in te vlechten in de stedelijke of suburbane ruimtelijke structuur biedt Haarlem de kans om de kleinschalige creatieve industrie verder te ontwikkelen. De trend naar meer kleinschaligheid en het creatieve potentieel in stad en regio kan verbonden worden met de specifieke kenmerken van de stedelijke structuur en van de economie. Het creatieve potentieel bestaat zowel uit de afgestudeerden van de Hogeschool INHOLLAND, als uit de vrij binnen de regionale economie opererende creatieven (van makers tot uitbaters), maar ook uit hoogopgeleide en creatieve professionals die Haarlem als domicilie hebben gekozen en nu nog hun professe elders uitoefenen. Ook professionals die als gevolg van inkrimping van grote bedrijven hun

heil elders zoeken kunnen daartoe gerekend worden. Wanneer kleine creatieve ondernemingen groeien en tot de categorie middelgroot of groot toetreden is het uiteraard van belang ze voor Haarlem te behouden. Mochten ze verkassen naar elders, dan is het zeker van belang de connecties met het creatieve ecosysteem van Haarlem te onderhouden.

Bij een strategie gericht op kleinschalig creatief ondernemen past een pallet aan elementen dat verschillende stakeholders in de stad en regio aangaat. Kleine creatieve ondernemingen hebben nood aan specifieke huisvesting, zitten niet zelden verlegen om begeleiding in ondernemersvaardigheden en functioneren vaak op een specifieke positie in waardenetwerken of –ketens. Initiële creativiteit en innovativiteit zijn vaak elementen die relevant zijn voor kleine en startende ondernemers. Daarmee zijn ze doorgaans kwetsbaar omdat ze vaak op smalle marges moeten opereren. Haarlem en de regio beschikken met de Hogeschool INHOLLAND over managementopleidingen die productief kunnen bijdragen aan ontwikkeling van ondernemerschap. De gemeente voert samen met de hogeschool een actief broedplaatsenbeleid. Daarbinnen wordt vorm gegeven aan creatieve incubators. Daarmee wordt de hogeschool steeds meer een relevante factor in de regionale creatieve economie. Een omissie voor stad en regio is het grotendeels ontbreken van specifieke creatieve en artistiek inhoudelijke vakopleidingen. Die kunnen een belangrijke impuls zijn voor het lokale creatieve klimaat. Sinds enkele jaren heeft Haarlem een conservatorium, andere kunstvakopleidingen ontbreken. De optie om vanuit het kleinschalige cross media ondernemersnetwerk relaties aan te knopen met opleidingen in Amsterdam is zeker een optie die verkend zou kunnen worden. Zo zou vanuit het belang van modewinkels in Haarlem en de ook in Haarlem ongetwijfeld gevoelde innovatiebehoeften niet onlogisch zijn om nadrukkelijk relaties met de Amsterdamse modescene aan te knopen. In dergelijke relaties kan een gerichte strategie op kleinschalige creatieve industrie ongetwijfeld een aanzuigende werking hebben op talent uit andere steden.

Een cruciaal onderdeel van een structuur waarin kleinschalige creatieve ondernemingen kunnen functioneren is het bestaan en onderhouden van formele en informele netwerken. Studies naar het functioneren van Haarlem en de regio in de brede geografische context hebben laten zien dat de ligging van de stad ervoor zorgt dat voorzieningen en netwerken in bijvoorbeeld Amsterdam gemakkelijk binnen het bereik van Haarlemers liggen en vice versa. Het ligt voor de hand dat een relevante overflow van creatief en zakelijk talent tussen Haarlem en Amsterdam mogelijk is. Net als voor de gehele economie geldt voor de Haarlemse creatieve economie dat Amsterdam onderdeel is van het reilen en zeilen van Haarlem. Er zijn geen specifieke gegevens voor handen, maar het ligt voor de hand dat er talrijke inwoners van Haarlem in de Amsterdamse creatieve industrie werken en andersom. De nabijheid van en de acceptabele reistijd tussen beide steden zorgt ervoor dat deze connecties zullen blijven gelden. Interessante vraag is of en hoe de cross media netwerken van Amsterdam en Haarlem zijn verweven en welk profijt dat oplevert voor beide steden.

Het specifiek accommoderen van grote bedrijven uit de creatieve industrie of de ICT is geen Haarlems specialisme, maar kan en moet in voorkomende gevallen uiteraard wel plaatsvinden. Dat geldt bijvoorbeeld voor het domein waarin Haarlem zich in het bijzonder onderscheidt: kunst, cultuur en cultureel erfgoed. Daarbinnen zijn verschillende grote instellingen actief die vanuit hun podium- en exhibitiefunctie veel personeel in dienst hebben en doorgaans, vanuit hun traditionele publieksfunctie, op een centrale, vaak monumentale plaats in de stad gelegen zijn. Een klein deel van de staf van deze theaters, muziekpodia, concertzalen en musea vervult creatieve functies, een groter deel is ondersteunend. De betekenis van deze instellingen is meerledig. Ze geven toegang tot kunst en cultuur en ze creëren identiteit en imago voor de stad en de regio. In het tweede hoofdstuk van deze studie is uitgebreid aangegeven hoe deze functie voor de economie van de stad rendeert, in termen van bezoekers aan de stad, maar ook als cruciaal element in een aantrekkelijk leefklimaat dat creatief en hoogopgeleid talent onontbeerlijk vindt. Vanuit die waarde en functie hoeft het geen nadere onderbouwing dat afbraak van de culturele infrastructuur als gevolg van bezuinigingen van de centrale en decentrale overheid, behalve kapitaalvernietiging ook leidt tot schade aan de regionale en lokale economie van steden en regio's. Culturele verschraling leidt tot inboeten aan aantrekkelijkheid, met directe economische consequenties, bijvoorbeeld voor het toeristisch profiel maar ook als woonstad.

Stedelijke en regionale economieën veranderen niet van de ene dag op de andere en dragen nog bijzonder lang de sporen van de eigen geschiedenis. Dat geldt ook voor Haarlem dat een rijke historie en traditie kent in drukken en uitgeven. Nog steeds verraadt de structuur van de Haarlemse creatieve economie de wortels in deze traditie. Uitgevers, drukkers en persmedia zijn nog steeds oververtegenwoordigd in Haarlem, al is de werkgelegenheid in al deze domeinen sterk afgenomen. Data in hoofdstuk drie onderbouwen die stelling overtuigend. De belangrijkste bron van innovatie die destructief uit lijkt te pakken voor de gedrukte media is digitalisering. De voor Haarlem noodzakelijke transitie is wel eens snedig verwoord als 'van print naar pixel.' Echter anders dan de traditionele op druk gebaseerde media, vertonen de digitale media bedrijven geen specifiek clustergedrag in Haarlem. Toch zijn er in de regio Haarlem in de periode 2000-2010 meer dan honderd bedrijven gestart in de software sector. Het ware interessant om te verkennen op welke wijze de bestaande cross media industrie zou kunnen voortborduren op de industriële erfenis van de druk- en uitgeversindustrie, mede in het licht van de actuele discussies over elektronisch lezen en de sterke rol van het cultureel erfgoed in de cultuur en economie van de stad. De verbinding van Haarlem met drukken en uitgeven wordt sterk gesymboliseerd door het standbeeld van Haarlems' pionier Laurens Janszoon Coster. Opvallend is dat in het grote cultuurhistorische aanbod van de stad het standbeeld van Coster een van de weinige verwijzingen is naar het rijke grafische verleden van de Spaarnestad.

Een interessante uitdaging voor de creatieve sector in de regio ligt in een kwestie die zich gaandeweg nadrukkelijk zal manifesteren. Door de opkomst van internet als retail kanaal verandert het koopgedrag van consumenten met specifieke gevolgen voor het winkellandschap in de grote steden, inclusief topwinkelstad Haarlem. Dat de binnensteden er anders zullen gaan uitzien is welhaast zeker, welke de veranderingen zullen zijn is dat allerminst. Cruciale vraag voor Haarlem is hoe het bestaande kwaliteitsimago te handhaven in een retail wereld die voor een diepgaand veranderingsproces staat. Met het oog op de functie van retail voor de Haarlemse economie en de bijdrage die het winkelaanbod levert aan de woonkwaliteit lijkt de tijd rijp voor de ontwikkeling van een strategische visie op de toekomst van Haarlem als winkelstad.

Literatuur

Atlas voor Gemeenten (2011). Foto Stadsregio Haarlem. Utrecht: Atlas.

Richard Florida (2002). *The Rise of the Creative Class and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.

Gemeente Haarlem (2011a). *Hoe werkt het in Haarlem? Economische Monitor 2010-2011*. Haarlem: Gemeente

Gemeente Haarlem (2011b). *Staat van Haarlem 2011*. Haarlem: Gemeente.

Gemeente Haarlem (2011c). *Economisch Profiel 2011*. Haarlem;

Gerard Marlet (2009). *De Aantrekkelijke Stad*. Nijmegen: VOC Uitgevers.

Gerard Marlet en Clemens van Woerkens (2011). *Atlas voor Gemeenten. De 50 grootste gemeenten van Nederland op 40 punten vergeleken*. Utrecht: Atlas.

Olaf Koops, Monique Roso, Paul Rutten & Frank Visser (2010). *Cross Media in Cijfers. Cross Media Monitor 2010*. Hilversum: iMMovator Cross Media Network

Olaf Koops, Paul Rutten & Frank Visser (2011) *Cross Media Update 2011*. Hilversum: iMMovator Cross Media Network

Metropool Regio Amsterdam (2010). *Economische Verkenningen Metropoolregio Amsterdam 2011*. Amsterdam: MRA

Paul Rutten, Gerard Marlet & Frank van Oort (2011). *Creatieve Industrie als Vliegwiel*. Haarlem: Paul Rutten Onderzoek (in opdracht van Creative Cities Amsterdam Area).

Bijlagen

Bijlage 1

Operationele definitie van creatieve industrie en ICT

1.a Creatieve industrie in de SBI 2008 bedrijfsindeling

Kunsten en cultureel erfgoed		Media en entertainmentindustrie		Creatieve zakelijke dienstverlening	
7990	Informatieverstrekking op het gebied van toerisme	5811	Uitgeverijen van boeken	7021	Public relations bureaus
90011	Beoefening van podiumkunst	5813	Uitgeverijen van kranten	7111	Architecten
90012	Producenten van podiumkunst	5814	Uitgeverijen van tijdschriften	7311	Reclamebureaus
9002	Dienstverlening voor uitvoerende kunst	5819	Overige uitgeverijen (niet van software)	7312	Handel in advertentieruimte en -tijd
9003	Schrijven en overige scheppende kunst	5821	Uitgeverijen van computerspellen	7410	Industrieel ontwerp en vormgeving
90041	Theaters en schouwburgen	5829	Overige uitgeverijen van software	8230	Organiseren van congressen en beurzen
91011	Openbare bibliotheken	59111	Productie van films (geen televisiefilms)		
91012	Kunstuitleencentra	59112	Productie van televisieprogramma's		
91019	Overige culturele uitleencentra en openbare archieven	5912	Facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie		
91021	Musea	5913	Distributie van films en televisieproducties		
91022	Kunstgalerieën en -expositieruimten	5914	Bioscopen		
9103	Monumentenzorg	5920	Maken en uitgeven van geluidsopnamen		
94993	Steunfondsen (niet op het gebied van welzijnszorg)	6010	Radio-omroepen		
94994	Vriendenkringen op het gebied van cultuur, fanclubs	6020	Televisieomroepen		
		6321	Persagentschappen		
		6329	Overige dienstverlenende activiteiten op het gebied van informatie		
		74201	Fotografie		
		90013	Circus en variété		
		93211	Pret- en themaparken		
		93212	Kermisattracties		

1b. ICT in de SBI 2008 bedrijfsindeling

ICT Diensten

1811	Drukkerijen van dagbladen
18121	Drukkerijen van boeken e.d.
18122	Drukkerijen van tijdschriften
18123	Drukkerijen van reclame
18124	Drukkerijen van verpakkingen
18125	Drukkerijen van formulieren
18129	Overige drukkerijen n.e.g.
1813	Prepress- en premedia-activiteiten
1814	Grafische afwerking en overige verwante activiteiten
1820	Reproductie van opgenomen media
6110	Draadgebonden telecommunicatie
6120	Draadloze telecommunicatie
6130	Telecommunicatie via satelliet
6190	Overige telecommunicatie
6201	Ontwikkelen, produceren en uitgeven van software
6202	Advisering op het gebied van informatietechnologie
6203	Beheer van computerfaciliteiten
6209	Overige dienstverlenende activiteiten op het gebied van info
6311	Gegevensverwerking, webhosting en aanverwante activiteiten
6312	Webportals

ICT Hardware

2611	Vervaardiging van elektronische componenten
2612	Vervaardiging van elektronische printplaten
2620	Vervaardiging van computers en randapparatuur
2630	Vervaardiging van communicatieapparatuur
2640	Vervaardiging van consumentenelektronica
2651	Vervaardiging van meet-, regel-, navigatie- en controleapp.
2670	Vervaardiging van optische instrumenten en apparatuur
2680	Vervaardiging van informatiedragers
2731	Vervaardiging van kabels van optische vezels
2732	Vervaardiging van overige elektrische, elektronische kabels
2790	Vervaardiging van overige elektrische apparatuur
3313	Reparatie van elektronische en optische apparatuur
3314	Reparatie van elektrische apparatuur
3323	Installatie van elektronische en optische apparatuur
3324	Installatie van elektrische apparatuur
7733	Verhuur en lease van computers en kantoorapparatuur
9511	Reparatie van computers en randapparatuur
9512	Reparatie van communicatieapparatuur

Bijlage 2

Samenstelling Regio's

Almere en Lelystad

Almere
Lelystad

Amsterdam

Amsterdam

Gooi en Vechtstreek

Blaricum
Bussum
Hilversum
Huizen
Laren
Muiden
Naarden
Weesp
Wijdmeren

IJmond

Beverwijk
Heemskerk
Uitgeest
Velsen
Castricum

Leiden en de Bollenstreek

Hillegom
Katwijk
Leiden
Leiderdorp
Lisse
Noordwijk
Noordwijkerhout
Oegstgeest
Teylingen
Voorschoten
Zoeterwoude

Overig Amstel-Meerlanden

Amstelveen
Diemen
Ouder-Amstel

Regio Haarlem

Bloemendaal
Haarlem
Heemstede
Haarlemmerleide en Spaarnwoude
Heemstede
Zandvoort

Regio Haarlemmermeer

Aalsmeer
Haarlemmermeer
Uithoorn

Waterland

Landsmeer
Oostzaan
Beemster
Edam-Volendam
Purmerend
Waterland
Zeevang
Graft-De Rijp

Zaanstreek

Wormerland
Zaanstad

